

naše planine

Glavni i odgovorni urednik revije: Dr Željko Poljak
41000 Zagreb, Cesarčeva 5

Izlazi u šest dvobroja godišnje. Godišnja pretplata 30 dinara (za inozemstvo 4 USA dolara). Cijena pojedinog dvobroja 7 dinara (za inozemstvo 1 USA dollar). Uplate se šalju čekom na tekući račun Planinarskog saveza Hrvatske (br. 30102-678-5535). Na poledini čeka treba naznačiti: »Za Naše planine« i ispisati čitku adresu pošiljaoca. Preplate iz SR BiH šalju se na tekući račun Planinarskog saveza BiH 10102-678-710. Rukopisi se šalju Planinarskom savezu Hrvatske, 41000 Zagreb, Kozarčeva 22 i Planinarskom savezu Bosne i Hercegovine, 71000 Sarajevo, Sime Milutinovića 10. Izdavač je Planinarski savez Hrvatske. Redakcija: 41000 Zagreb, Kozarčeva 22, tel. 448-774, radno vrijeme 8—14 sati. Tisak »Vjesnik« Zagreb.

GODINA XXV SEPTEMBAR — OKTOBAR 1973. BROJ 9-10

S A D R Č A J

Dr Željko Poljak: Dva stoljeća hrvatske speleologije	193
Alberto Fortis: Podzemno putovanje	195
Ivan Lovrić: Spilja nad prvim izvorom Cetine	197
Branko Jalžić: Gospodska pećina kod izvora Cetine	199
Dr Petar Kleut: Isječak iz novije povijesti Velebita	202
D. P.: Vrh Petra Zoranića na Velebitu	207
Boris Regner: Izlet planinara u ravnice	209
Boris Matač: Igmanski marš	211
Jež: O nama i životinjama	213
Ante Margetić: Od Jelove ruje do Visočice	215
Bojana Pražić: Planinarstvo i turizam jučer, danas i sutra	217
Ing. Dušan Kleut: S Kajmakčalanu	219
Ante Grimanjić: Jubilarni broj »Naših planina«	222
Ivo Slaviček: Kompozitor Wagner kao planinar	223
Uzeir Beširović i Drago Bozja: Srebrni jubilej PD »Bjelašnica«	224
Nenad Čulić: Spitzbergi 1973.	228
Igor Mrduljaš: Svetozar Radenović	229
Iz literature	231
Prvenstveni usponi	233
Transverzale	234
Vijesti	235

SLIKE NA NASLOVNOJ STRANI

Gore: Petar Zornić, spomenik u Zadru (kipar Mile Grgas,
foto dr Željko Poljak)

Dolje: Ploča na Zoranićevom vrhu (1712 m) na Velebitu

Rušće planine

GODINA XXV RUJAN - LISTOPAD 1973 BROJ 9-10

Dva stoljeća hrvatske speleologije

Dr ŽELJKO POLJAK

ZAGREB

Početkom speleologije u svijetu kao znanstvene djelatnosti smatra se 1854. godina kad je A. Schmidl u Beču objavio na njemačkom jeziku svoju knjigu o spiljama slovenskoga krasa, prvo znanstveno fundirano djelo o speleološkim pojavama.¹ To djelo nije samo regionalni opis, ono svojom kritičnošću i zaključcima postavlja osnovu novoj znanstvenoj disciplini i zapravo je uvod u speleologiju. Dakako da su se ljudi već daleko prije Schmidla zanimali za podzemne pojave. Tako su npr. na jednoj stijeni u Postojnskoj jami ispisani inicijali nekoga posjetioca iz 1213. godine.² Ipak su ljudi, pa i blistavi umovi, stoljećima zazirali od podzemlja. Uzrok tome bilo su ne samo mistične predodžbe i metafizička vjerovanja (sjetimo se da je Dante svoj pakao smjestio u spilju!), nego i vrlo ograničene tehničke mogućnosti u doba kad je glavni izvor svjetla bila svjeća.

Tek sredinom 18. st. javlja se u Evropi znanstveno zanimanje za speleološke pojave i otada putopisci o njima sve češće izvještavaju. Tipičan je takav primjer za hrvatske krajeve opat Alberto Fortis (1741—1803), rodom iz Padove, koji je u svom djelu o Dalmaciji dao opširan opis Vrličke pećine pod Dinarom i pokušao objasniti neke njene hidrogeografske pojave.³ Iako vrlo cijenjen u evropskim krugovima kao vjerodostojan i pouzdan promatrač, ni on se u svom opisu nije još mogao posve lišiti mašte i pretjerivanja. Ne može se prijeći ni preko Francuza Baltazara Hacqueta (1739—1805), koji donosi i neke podatke o velebitskim pećinama,⁴ a pogotovo ne preko Slovenca Valvasora koji je 1789. opisao 70 pećina u Sloveniji i Gorskem kotaru.⁵

Postavlja se pitanje kada su naši domaći ljudi počeli ulaziti u speleološke objekte sa znanstvenim i istraživačkim namjerama. Prema K. Sakaču⁶ početak hrvatske speleologije povezan je s Ilirskim pokretom, s kojim počinje opći kulturni napredak Hrvata, pa smatra da su među prvima bili Stjepan Mlinarić koji u glasniku Iliraca (Danica ilirska 1844) opisuje pećinu kod Sv. Ivana Zeline, zatim V. Sabljar koji je zabilježio u svom »Mjestopisnom rečniku« 1866. nazine nekih naših pećina, te I. Devčić koji je u »Prosvjeti« 1895. opisao »Nekoje špilje i pećine u Lici«. Slično stanovište zauzima i S. Božičević,⁷ koji uz Mlinarića spominje još i J. Nikolajevića i njegove opise pećina dubrovačke okolice, te V. Klaića koji u svom »Prirodnom zemljopisu Hrvatske« nabraja čitav niz pećina.

Ako međutim pomnije istražimo raniju našu putopisnu i znanstvenu književnost, osvjedočit ćemo se da početak naše speleologije treba pomaknuti čak u 18. stoljeće. Istina je da kod nas speleologija počinje na suvremenim znanstvenim osnovama kao sistemska djelatnost tek 1910. godine s osnivanjem Odbora za istraživanje spilja u okviru Geološkog povjerenstva hrvatske vlade, ali ako želimo utvrditi tko su preteče naše speleologije, ne možemo se zaustaviti na diletantским radovima Mlinarića i Nikolajevića i preskočiti daleko solidnijeg istraživača Ivana Lovrića. Pa ako smijemo pretećom hrvatskog planinarstva smatrati Petra Zoranića (1508—1569?), koji je u svojim »Planinama« dao lirska prikaz Velebita i Dinare, isto tako ne smijemo mimoći Lovrića koji je u svojoj jedinoj knjizi⁸ dao takovu speleološku studiju da bi joj u njegovo doba teško bilo naći premcu u svijetu.

1. Schmidl A.: Die Grotten und Höhlen von Adelsberg, Leug, Planina und Lass. Wien 1854.

2. Serko A. i Michler I.: Postojnska jama, str. 37, Ljubljana 1952.

3. Fortis A.: Viaggio in Dalmazia I. i II. Venezia 1774/6.

4. Hacquet B: Oryctographia carniolica I. i II. Leipzig 1778/9.

6. Sakač K.: historijat speleologije u Hrvatskoj. Speleolog 1:2, 1953.

7. Božičević S.: Razvoj speleoloških istraživanja dinarskog krša. Simpozij o zaštiti prirode u našem kršu str. 45, JAZU 1971.

8. Božičević S.: Planinarstvo u Hrvatskoj i speleologija. Naše planine 8:300, 1956.

Našim speleoložima vjerojatno je ta činjenica promakla zato što je Lovrić svoje djelo objavio na talijanskom jeziku. On je međutim za to imao opravdanog razloga. Svoju je knjigu naime napisao kao kritiku spomenutog Fortisova djela »Put po Dalmaciji«, nezadovoljan stupnjem objektivnosti toga djela. Fortis je doduše napisao prikaz Dalmacije koji možemo smatrati pionirskim djelom. Ono je obrazovanoj Evropi, željnoj znanja o balkanskim zemljama, otkrilo jedan nov gotovo nepoznat svijet. Istini za volju valja priznati

da je Fortis, iako pomalo žurnalistički površan, pisao o našoj Dalmaciji i o njenim stonovnicima ne samo sa simpatijama nego i s objektivnošću koja je u to doba bila prilično rijetka. Naš mu narod treba biti zahvalan za tu historijsku zaslugu. Međutim, Ivan Lovrić, rodom iz Sinja,¹⁰ svakako je bolje poznavao svoj zavičaj nego jedan stranac koji nije dobro poznao ni hrvatski jezik. Lovrić se, ocjenjujući možda malo preoštro da je Fortis dao krivu sliku njegove zemlje, našao ponukanim da ispravi njegove greške.

9. Lovrich Giovanni: *Osservazioni sopra diversi pezzi del viaggio in Dalmazia del signor abate Alberto Fortis coll' aggiunta della vita di Socivica*. Venezia 1776. Hrvatski prijevod izdala JAZU 1948. pod naslovom »Bilješke o putu po Dalmaciji«.

5. Valvasor J. W.: *Ehre des Herzogthums Crain I-IV*, Ljubljana 1689.

10. Lovrići su u ono doba bili poznata i imućna sinjska obitelj. Kako se vidi iz triju pjesama A. Kačić-Miošića, u kojima se govori o Lovrićima, neki od njih odlikovali su se u bojevima s Turcima. O školovanju Ivana Lovrića zna se da je s dva nepoznata sudruga iz Dalmacije najprije u Veneciji, a zatim nastavio studirati medicinu u Padovu. Svoju jedinu knjigu napisao je još kad je bio vrlo mlađ. Kako sam kaže na jednom mjestu, imao je tada za sobom četiri godine medicinskog studija. Dakle, mogao je imati oko 22 godine. Godinu dana poslije njenja izlaženja (1777) umro je od tuberkuloze i tako je ta knjiga ostala jedino njegovog djela.

11. Premda Lovrić, izlazeći sa svojom knjigom u javnost poslije okretnog Fortisa koji je imao i prilično književnih veza po Evropi, nije imao onakvog vanjskog uspjeha kao njegov prethodnik, ipak su se i njegovim djelom obilno koristili i Justina Wynne-Rosenberg i Charles Nodier, koji je čak u jednom članku tvrdio (doduše nekompetentno i bez dovoljno vlastitog poznавanja predmeta), kako je Lovrić u svojoj odličnoj kritici »gotovo točku po točku« pobio navode Fortisove (M. Kombol).

12. Pogовор prijevodu Lovrićeve knjige od Mihovila Kolomba 1948. godine (v. bilj. 9).

13. Put po Dalmaciju, II. knjiga, Treće poglavljje: Tok Cetine, čl. 2: Podzemno putovanje. Preveo sam ga iz njemačkog izdanja što je 1776. izšlo u Bernu i malo ga skratio. Kod nas tu knjigu posjeduje knjižnica JAZU u Zagrebu.

14. Lovrićev opis preveo je Mihovil Kombol, a tiskala ga je JAZU 1948 (v. bilj. 9).

15. Kolikoj Lovrić, iako tek mlađi od 22 godine, premašuje po svojoj ozbiljnosti i egzaktnosti i novije opise Vrličke pećine, neka nam pokaže usporedbu s opisom što ga je objavio dr Giacomo Chiudina u svojoj knjizi »Vrlika« (prev. s talijanskog prof. J. G., Split 1885, a D. Hirc prenio i u svoj »Prirodi zemljopis Hrvatske, knj. I, str. 588, Zagreb 1905).

»Godine 1885. harala je po Dalmaciji kolera. Odabran zbor gospode i gospoda bijaše pribjegao u Vrliku. Među njima se nahodio i prof. J. G. te jednom predložio društvu da bi pohodili Vrličku pećinu. Svi na to pristanu i krenuše. Chiudinin opis, nešto skraćen, glasi:

Ne znamo da li će se onaj koji bude čitao čaroban opis ove pećine više diviti uzvišenoj umjetnosti koju je sama narav u njoj stvorila ili će više protrnuti ušavši na krilima fantazije u njezinu mračna skrovišta. Doista strašnija od nje ne može da bude ni ona glasovita crna špilja bengalska... I isti Dante da ju je vidio ne bi ni časa počasio da je ne opjeva u svom Paklu zbog njezine grozote... Društvo je predvodio jedan hadjuk po imenu Saraban. On je išao naprijed s buktećom zubljom u ruci a ja i mnogi drugi od društva nošasmo za njim gorućih cjepanica lučevine. Za Sarabanom, saginjući se i gurajući se,

prodriješmo kroz okno u tajinstvenu pećinu. Na pogled čudovišta što nas okružiše, noge se pod nama ušapiše, oči ukočiše, a misao kad da bijaše usnula. Sa svoda koji, rekao bih, sad bijezi a sad se približava zemlji, spuštaju se mnogobrojni svakovrsni sigasti stupovi: manji, veći deblli, tanji, neki sežući čak do zemlje, a neki do polovine pećine, kao kakvi strahoviti Zubovi, kao gusta šuma. Nije moguće opisati što se začudenomu oku tu prikazuje. Da bi čitalac lakše sebi predstavio ovo čudo prirode, nužno je da pećinu podijelim u prednju i stražnju... Prednja pećina ima četiri dvoranе. Veličanstveni svodovi tu imaju takav izgled da kad ih vidiš samo jedanput, nigdje ti više ć umešati neće. Po mramornome podu hodajuću čudnovat nastavak stalaktita izlijevenih na raznolike načine; neki od njih su tako garavi da te, gledajući ih, spopadije jeza... Stražnja pećina je jedna pužava nizbrdica kojih 128 metara dubljine. Vidjeh tu dva stupa koja nazvah Herkulovim stupovima jer do tada se nitko ne usudi da mimo njih prode. To vam je neka vrst ogromnog podzemnog potkopa kroz koji se zimi, kad nabrejkova voda, izljevaju u vrelo rijeke. S mukom i pomoću konopa spustih se u jednu veliku dvoranu. Njeno tlo sve bijaše pokrito glibom. Sidoš malo dalje: strahovite vratolomi, puste odvaline stijena, nečista močvara, zamrla svjetlost koja se unaokolo pokriva nekim tugaljivim bljedilom, mrzlost koja ti se do mozga uvlači — pred takovim prizorima čovjeka strah spopada. Prevalih točno 12 svodova i uvlake, dok nakon uru i po trudna hoda dođem do jednog izvora koji je pravo vrelo Cetine i koji se za vrijeme preobilja vode razlije u taj podzemni potkop što sačinjava glavno vrelo Cetine. Ovdje pećina dovršuje. Veliko jedno začelje navješće da se dalje ne može. Umoran sjedoh na rub izvora. Bacah listice papira da vidim na koju stranu voda odlazi i vidjeh da se kreće put istoka. Bacah zatim mrvice kruha ne bih li ugledao kakovih riba, ali ne opazih ništa. Tu oprah blatne a malo i okrvavljenog noge, pa istegoh kuburu i opalih. Grom za tmaste noćne oluje ne razliješe se takvom silom, niti je kadar da toliko zagluši koliko pucanj kubure u toj strašnoj pećini. Prijatelji štono me nestrpljivo čekahu gore na izlazu pećine pobojaše se na taj tresak da me nije snašla kakva nezgoda. Napokon, da ostavim na stijeni pećine koja nad izvorom stoji kakvu uspomenu mojeg pohoda, izvukoh nož i s njim urezah ovelikim slovima rijeći: Del giovane animoso, serba o visitare, grato ricordo! (Posjetioče, sjeti se prijatno smjelog mladića!). Vrativši se »all aer dolce, che del sol si allegra« (na slatki zrak što se veseli suncu — Dante, Pakao, VII, 22), bijah primljen s velikom radostu u prijateljskom društvu i, sjeđnuvši za prostre stol, pripovijedah mu što sam video.

16. Nisu nam poznati točni datumi Lovrićevih istraživačkih pohoda Vrličkoj pećini, ali je to svakako moralo da bude u toku 1776. godine (poslije tiskanja drugog dijela Fortisove knjige, a prije izlaska Lovrićeve). Prema tome, koliko nam je danas poznato, 1776. je godina prvog hrvatskog speleološkog istraživanja i naši će speleolozi 1976. moći slaviti 200. obljetnicu hrvatske speleologije.

Dakako, da bi Lovrićevu nastojanje moglo postići svoj cilj, trebao je svoju kritiku objaviti na istom jeziku kao i Fortis. Valja priznati da Lovrić nije dosegao Fortisa u literarnim kvalitetama.¹¹ S jedne je strane tome razlog što mu talijanski nije bio materinski jezik, a s druge nedostatno iskustvo. Dok je Fortis već bio rutinirani pisac, Lovrić je bio tek mlađi od 22 godine! No tim više treba cijeniti njegovu moć zapažanja i objektivnost u opisima. Upravo je neshvatljivo da je tako mlad čovječek, s tako malo životnog iskustva, znao dati tako precizan opis jedne pećine i tako logično zaključivati o hidrogeografskim pojavama u doba kad su speleologija i kraška hidrografija bile još nepoznati pojmovi.

Lovrićem su se dosad bavili kroatisti i dostatno proučili književnu i kulturnu vrijednost njegova djela,¹² ali do danas, koliko je poznato, nitko još nije Lovrića ocijenio sa speleološkog stajališta niti pokušao na terenu provjeriti njegove tvrdnje i opise. Zahvaljujući našem suradniku Branku Jalžiću i njegovoj ekipi, sada raspolaćemo sa suvremenim opisom Vrličke (Gospodske) pećine i njenim preciznim

tlocrtom, što je dobra prilika da napokon očijenimo vjerodostojnost Lovrićevih zapažanja. Da bi naši speleolozi mogli shvatiti kakvo mjesto Lovriću pripada u povijesti hrvatske speleologije, donosimo ovdje usporedno tri opisa: Fortisov,¹³ Lovrićev¹⁴ i Jalžićev. Uspoređujući ih doći ćemo do zaključka da Lovrićev opis savršeno odgovara stvarnosti.¹⁵ Posebno treba istaknuti činjenicu da je taj blistavi um unatoč nestošici bilo kakve speleološke opreme i svega onoga što je potrebno za istraživanje, uz rasvjetu bakljama, mogao dati tako vjeran prikaz i uvjerljive zaključke. Šteta što nam je prerana smrt otela tog talentiranog istraživača i tako našoj povijesti do dala još jednu tragičnu ljestvica.

Iz svega valja zaključiti slijedeće:

- prvim hrvatskim speleologom valja smatrati Ivana Lovrića i
- hrvatska speleologija, bazirana na objektivnim istraživanjima i lišena maštovitih predodžbi, započela je prije dva stoljeća; njenim početkom valja smatrati 1776. godinu.¹⁶

Podzemno putovanje

ALBERTO FORTIS

Količina vode koja se skuplja iz jezera i nekolicine drugih manjih izvora da bi stvorila Cetinu, brdo iz kojega izvire i koje je mnogo manje no što je obično slučaj s brdima iz kojih izviru velike rijeke, te sjećanje na vapneničake breče koje sačinjavaju vrhove ilirske planine, navedoše nas na pretpostavku, da izvori na kojima se nalazimo nisu pravi izvori rijeke Cetine, već samo grane neke podzemne rijeke čije je staro korito u davnim vremenima možda bilo u visini okolnih planina. To opravdano naslućivanje potaknulo nas je da pretražimo spilje koje prodiru u unutrašnjost brda. Bez obzira na njihovu nepristupačnost i tminu, neke od njih bijahu naseljene ljudima. Još uvjek postoje ostaci grubih zidova koji su bili građeni da bi suzili ulaz i tako utvrdili te spilje. Naravno da su ljudi koji mogahu živjeti u tako odvratnim rupama morali posjedovati čeličnu prirodu, očvrsnutu na sve poteškoće.

Nekoliko sam se puta uvlačio unutra kako bih ispitao unutrašnju građu tih vapneničkih stijena. Između urušenih stijena nalaze se uske pukotine i rupe kroz koje se često mora daleko uvlačiti na sve četiri, a da pri tom nije moguće uspraviti se. U jednoj od tih rupa, blizu vanjskoga ulaza, tlo je jednako kao i strop puno tvrdih i šiljastih stalaktita. Dalje prema nutra mramor je na tlu tako gladak, da sam se nekoliko puta natraške okliznuo. Iz tih uskih hodnika stiže se do prostranijih mesta, ali su ta mjesta strašna, a tamo gdje su najšira postaju još strašnija zbog crnine

čađavih zidova. Barbari koji su nekoć nasejavali ove pukotine bili su često u opasnosti da prelome šiju ili da se uguše u dimu što su ga stvarale trijeske kojima su osvjetljivali svoje odvratne nastambe.

Podzemno putovanje koje bijasmo poduzeli kroz najveću spilju izvora rijeke Cetine zasluguje da ga ubrojimo među ona putovanja koja oduševljavaju ljubitelje fizičkog opisa zemlje. Ono nam je pružilo više znamenitosti nego druga putovanja u utrobu vapneničkih planina. Pri ulazu mogosmo napredovati i u uspravnom položaju, ali ne zadugo. Doskora bijasmo prisiljeni da se zgrbimo, a nakon toga čak i da pužemo na trbuhu po grubom i muljevitom tlu, pri čemu neki znatiželjnici izgubiše volju da dalje nastave put.

Ovdje se može vidjeti najneobičnija igra prirode, a to su kamenice u obliku školjki velikih poput crijevova, što leže jedan preko drugoga. Jedna od tih kamenica sastoji se od takovih školjki koje su bile široke više od pola stope i lijepo oblikovane. Kamenica nije dublja od četiri cola, ali može sadržavati mnogo vode jer je duga više od dvije i po stope. Umjetnost nije mogla stvoriti nikakav lijepi ukras vodoskoka ili spilje. Mislim na umjetnost koja nije htjela ništa dodati tom prirodnom izgledu. Ta voda, što kaplje s visine od dvije stope, stvara i modele posve zanimljivih tvrdava koje su u sredini šuplje, a opkoljene malim kulama i zidovima. Nemojte misliti da je moja mašta pripisala tim igramu prirode savršenstvo koje ne posjeduju. Pri-

roda ih je doista tako majstorski oblikovala, da zaslužuju osobitu pažnju.

U toj smo spilji također naišli i na mala jezera na čijoj je površini plivalo mnoštvo sasvim bijelih vapneničkih saliničkih listića koji nakon stanovitog vremena padaju na dno, a na njihovom mjestu opet nastaju drugi. Tu i tamo stoji neposredno ispod žlijebova, koji su nastali kapanjem i koji su većinom opremljeni dijelovima poput alabastra, mnogo bijelih i sjajnih štapića koji na prvi pogled izgledaju kao šparge što rastu iz zemlje. Njihovu bijelu boju bolje bi bilo usporediti sa snijegom nego li sa šećerom.

Nakon dugoga hodanja dođosmo do prirodnog kamenitog mosta ispod kojeg je tekla voda iz susjednih planina i probijala se između slojeva kroz širok podzemni kanal. Lord Harvey* ovdje poželi odmor i neustrašivo pošalje svoga vodiča da donese zalihu luči od omorike, a sam ostade u debelem mraku. Stigosmo dakle do podzemnog mosta i nadosmo našeg prijatelja kako sjedi. Nikada ni jedan biskup stare crkve nije sišao u crnije i odvratnije katakombe no što je to učinio biskup od Derryja koji je prvi od svih nas dopro ovamo. Mjesto na kojem nas je čekao pravi je prizor Dantevogog pakla i prikladno za svakoga tko bi želio ovdje razmišljati o pjesmama iz Youngovih »Noći« i učiniti ih još crnjim i tužnjim. Strane mosta bile su tako strme i visoke da je izgledalo gotovo nemoguće da ćemo moći nastaviti put. Ali ove teškoće nisu nas mogle zaustaviti. Spustismo se jedan za drugim niz stijene čije nam je stršanje još više otežalo spuštanje. Tako smo mogli dalje nastaviti naše putovanje. Mramor na kojem smo stajali, potpuno je istoga podrijetla kao osnova iz koje je izgrađena Ljubnija i susjedni otoci, što sam opisao u svojim opražanjima o otocima Cresu i Osoru.

Išli smo nešto dalje preko hrpta jedne srušene stijene i naišli na nekoliko malih jezera i lokava. Jasno je da su nastala pod snažnim

pritiskom vode koja nije naišla na izlaz, te je za vrijeme topljenja snijega razorila zidove spilje kako bi sebi probila put. Završili smo s tim jamama i stajali na jednom svodu pod kojim je sve bilo ispunjeno vodom. Bacili smo nekoliko komada bijelog kamena u mala izrazito bistra jezera. Po prilici nakon jedne minute izgubili smo ih iz vida još prije no što su potonuli na dno. Izgledalo je kraj da voda ovdje zastaje pošto je njen tok prošao mučnim načinom preko neravnina i zavoja. Nekoliko komada papira što ih položimo na površinu vode, polagano se kretaju u smjeru zatvorenih jezera i dadoše nam željeno objašnjenje. Ponadah se da će u podzemnim područjima naići na ribe, ali ne nađoh ni jednu. Ili ih uopće nije bilo ili su se pretrašile naših baklja i buke koju smo stvarali i pobegle u dubinu.

Kad smo izašli iz spilje, koju bjesmo s velikim zadovoljstvom dva puta posjetili, bacim još jednom pogled na visoke planine što sada okružuju Cetinu i preko čijih je vrhova neosporno u ranijim stoljećima oticala rijeka. Po svoj prilici je to upravo ona rijeka koja sada djelomično teče pod zemljom, a djelomično na površini novim putem prema moru ostavljavajući moćne naslage zaobljenog kamenja uz svoje korito.

Stanovnici područja pored Cetine, koji su nekada bili pod turskom upravom i imali najbolju mogućnost da proučavaju porast rijeke, opazili su da se on podudara s penjanjem jezera na Buškom blatu što leži s one strane planine udaljeno dobrih 20 milja. Iz toga su zaključili da je između Buškoga blata i rijeke morala postojati podzemna veza. Izgleda da se ni udaljenost ni visina brda koje leži između, ne suprotstavlja toj razumnoj pretpostavci. To je jezero tako bogato ribom, da nakon pada vode ribama hrane svinje, a one se od te hrane neobično udebljavaju. Morlaci koji žive na obali Buškoga blata koriste množinu i masnoću riba vadeći iz njih ulje. Ribu frigaju na tavama, procijede masnoću koja izlazi i spreme je u posudama za kućnu upotrebu. Nije mi poznato da li padanje i dizanje Buškoga blata nastupa tako pravilno periodički kao padanje i dizanje glasovitog Cirkniškog jezera, ali je sigurno da postoji određeni period koji je dobro poznat obližnjem stanovništvu.

* Frederick Hervey, lord, biskup od Londonderryja, vitez irski itd., bio je Fortisov sudrug u pohodu Vrličke pećine. Njemu je Fortis, u duhu tadašnjih običaja, posvetio treće poglavje svoje II. knjige.

BILJEŠKA O AUTORU

ALBERTO FORTIS, talijanski biolog i putopisac (1741–1803), prvi je u Evropi skrenuo pažnju na Dalmaciju, njene stanovnike i naše narodne pjesme, i u tom pogledu njegova je zasluga neosporna. Glavna su mu djela o našim krajevima »Saggio d'osservazioni sopra l'isola di Cherso ed Ossero« (Venecija 1771), »Viaggio in Dalmazia« (Venecija 1774, njemački prijevod iste godine u Bernu, takoder i engleski prijevod) i »Die Sitten der Morlacken« (Bern 1776). Njegov talijanski prijevod narodne pjesme o Hasanaginici poslužio je Goetheu u njegovu književnom radu. Naš zemljak

Ivan Lovrić radi nekih manjih netočnosti prilično je žestoko napao njegovo djelo o Dalmaciji u svojoj knjizi »Osservazioni...« (Venecija 1776). Fortis se pokušao obraniti odgovorom koji je objavio 1777. u Bresciji pod naslovom »L'abate Fortis al signor G. Lourich«. U Fortisovu obranu ustali su Petar Sklamer (»Sermone paritetico di Pietro Sclamer Chersino al signor G. Lourich«, Modena 1777) i Antonio Largna (»Ephemeride letterarie di Roma br. 35, 1776«). Međutim, Lovrić je vješto odnio napad u »Lettera apologetica di G. L. al signor Antonio Lorgna« (Padova 1777).

Spilja nad prvim izvorom Cetine

IVAN LOVRIC

Zablude pojedinih odličnih pisaca znaju više puta tako ovladati duhovima velikog dijela ljudi, da su potrebeni vjekovi, a ne godine, da se iskorijene. Radi ove sam svakidašnje predrasude zadrhtao svaki put kad sam pomislio da bih morao objaviti neke male bilješke o »Putu po Dalmaciji« gospodina opata Alberta Fortisa. Ali kad sam tu stvar stao razumno ispitivati, uvidio sam da se radi jedne predrasude ne smije prešutjeti istina. Ti ćeš dakle, istino, biti mojim jedinim vodom i jedinim ciljem mojih napora.

Među najvažnije i najzanimljivije stvari koje bi u našim krajevima zavrijedile da o njima razmišlja prirodnjak, mogu se po mome mišljenju uvrstiti tok Cetine i njezinu okolicu. Ali da se to učini korisno i točno, za to nije dovoljan trud od malo dana ili mjeseci. Taj razlog i uz to moje neveliko znanje nisu mi dopustili da se suviše miješam u taj predmet, usprkos mojoj dobroj volji. Tko zna ne ču li se jednoga dana, snabdjeven većim znanjem, podvrći zanimljivom i teškom proучavanju kao što je ovo. Zasad ču sebi uzeti slobodu, da po redu, kako budem razmatrao netočnosti Fortisove, opišem i nagovijestim ono što će po mojem mišljenju biti zanimljivije za historičara prirode...

Želja, da malo upoznam unutarnji sastav spilja, i moja prirodna radoznalost nagnale su me, da uđem u više njih i da promotrim na djelu čudesa prirode.

U udaljenosti od sto koraka otprilike od prvoga izvora Cetine, idući jednom dolinicom u naljevo prema sredini brda, krije se uže največanstvenije, najljepše i najčešnije od sviju spilja, što sam ih ja vidiš nad osam glavnih izvora ove rijeke. Čim se uđe u spilju, vidi se kamenje ne baš veliko po opsegu, ali u velikim gomilama; vjerovatno ruševine starih zidina, gradenih nezgrapno na suho. Napredujemo li dvanaest koraka dalje, diže se naljevo zidina manje nezgrapna, visoka šest stopa, što s prirodnim zidom protivne strane tvori vrata da ulaz bude teži. Ni u ovom ni u drugim takvim neprohodnim, divljim i strašnim pećinama nisu se nikad nastanjivali tobožni stari divljaci Fortisovi, već su ljudi u okrutnim i tužnim ratnim slučajevima, koji su se nerijetko dešavali, kad bi vidjeli da su opkoljeni od brojne čete neprijatelja, nosili onamo kao u posljednje utočište sve što su imali najbolje i najdraže. Najstariji se ljudi onih susjednih sela sjećaju da se tako događalo još za njihova pamćenja, pa se odatle razborito može nagađati, da je isto tako bilo i u davnim vremenima.

Kad se prodru prva vrataiza ušća spilje, može se okrenuti nadesno, i idući otprilike osam koraka četveronoške, možemo, ako pređemo još četrnaest koraka dalje — sagibljujući se čas više, čas manje — obići oko niza stu-

pova i različitih drugih tvorevinu, kakve obično nastaju od kapanja vode. Ali vraćajući se natrag na prvašnje mjesto, odakle smo skrenuli, vidimo prekrasnu i predivnu dvoranu, dugu trideset i četiri geometrička koraka, a široku dvadeset i osam. Različiti i veličanstveni stupovi, koji je rese, dijele je tako reći na dva dijela, i s jedne njihove strane, ako je uzmemo kao osnovicu, nalazi se malen mramorni brežuljak, na kojem se dižu različiti stalaktitski šljici raspršeni amo tamno.

Vrativši se na kraju u dvoranu, iz koje smo pošli, zaputisimo nadesno, prolazeći kao pod polulukom kakva mosta, prema drugoj dvorani. Tu nema mnogo tvorevinu od kapanja vode, ako se izuzme jedan ugao s lijeve strane, koji može za koji čas zaokupiti radoznalost. Na kraju ove dvorane nalaze se prirodna vrata, uobličena od dva stupa povezana s drugim tvorevinama, pa se radi toga ne razlikuju dobro. Slučajna kombinacija vodenih kapi nije mogla veličanstvenije i savršenije izgraditi vrata, pred kojima na prvi pogled svatko ima utisak kao da ih je stvorila umjetnost, a ne priroda. Morlaci, koji su ih vidjeli prije, govorili su mi o njima kao o čudesnoj stvari, i imali su pravo. Prošavši kroz ova vrata, uđemo u treću dvoranu. To je dvorana, koja više od sviju drugih zasljužuje, da bude istaknuta, radi mnogostruke raznoličnosti tvorevinu od kapanja vode i radi niza malenih stupova, koji, skrećući odmah nalijevo, kriju dvoja vrata, što služe kao ulaz u dvije grane ove spilje. Podno lijevih vrata vide se različite kamenice, koje spojene izvana, sačinjavaju dvije posude pune najbistrije vode, a u sredini jedne nalazi se tvorevina vode, koja je, kako se čini, vjerojatno spužva. Ja sam, zajedno sa dva Morlaka, ušao samo na desnu vrata, da razmotrim taj podzemni kraj, i mnogo sam uživao i nasladivao se ondje. Kojih pedeset koraka lutasmo neprestano nizbrdice, skačući sa strmine na strminu nad izvanrednom množinom kamenja odcijepljenog od svoda, pod kojim smo bili, sa stalnom opasnošću, da polomimo noge ili da slomimo vrat. Mora se pretpostaviti, da se to odcijepljivanje zabilo u vrlo davna vremena, jer su se na kamenju napravili ogromni komadi od nakanane vode. Mramorno dno, po kojim smo hodali, svodovi, koji su se vidjeli nad nama, i mnoge stalaktitske tvorevine, što su se opažale, bili su daleko mračniji i crniji od onoga, što nam slikari i pjesnici slikaju zamišljajući demone i paklenu provaliju. Jedan od Morlaka, koji je bio sa mnom, usklikne: »Ako ovo nije dio pakla, kakav će onda biti pakao?« Drugi mu odgovori: »Zar bi ti htio, da u paklu budu tako lijepe izradevine?« I zaista, kad se promotre s jedne strane crnina ove pećine, a s druge strane različiti i raznovrsni radovi prirode, moći će se uistinu reći, da u ovom

paklu ima dobar komad raja, i meni se čini, da je dostojan, da o njem razmišlja kakav mudri i marljivi istraživač prirodnih tajna. Nikad se neće uvjeriti da crnina ovog spiljskog kuta potječe od dima kojim su Fortisovi drevni divljaci pocrnili zidove, već sam na protiv uvjerenja da možda nisu onamo ni prodri, i kako se čudim da Fortis u svojem »Podzemnom putovanju« okriviljuje radi te crnine drevne barbare koji da su ondje unutra stanovali. Prevalivši prostor od pedeset koraka, premda bi se moglo i dalje ići, mi se vratim u dvoranu iz koje smo bili skrenuli, da vidimo onu mračnu katakombu, ali s kojom se nikako ne može usporediti, ma koliko bilo mračno, ono mjesto spilje što ga je pohodio Fortis i što ga naziva pravim prizorom Dan-teova pakla i vrlo prikladnim da se u mislima obnove tužne Youngove noći.

Prije no što se iz ove prijede u drugu dvoranu, nailaziš desno na stup visok šesnaest stopa otprilike i okružen od različitih polustupova i glava šećera, čas vrlo bijelih, čas crno-bijelih i raspršenih svuda unaokolo, tako da se čini, kao da niču iz zemlje i da žive poput biljaka. Sve su te glave šećera deblige na dnu negoli prema vrhu, ali nad njima visi isto toliko glava, koje im odgovaraju i s kojih padaju okomito kaplje, pretvarajući se dobrom dijelom u čvrsto tijelo, tako da s vremenom i od tih glava šećera nastaje isto toliko stupova. Iza toga udosmo u jednu dvoranu dugu dvadeset i jedan korak, a široku sedam. Ovdje visi kroz vrlo tijesne pukotine pomjerenih slojeva nevelik broj cjevica, na koje kaplje voda, obično s rupicom u sredini. Zato se s desne strane te dvorane opazaju slojevi postavljeni u redovan horizontalni položaj. Dva stupa, što su na kraju te dvorane i što tvore nezgrapna vrata, postadoše za mene sva tri puta, što sam ovamo ulazio, Herkulovim stupovima. Velim Herkulovim stupovima, jer se nitko nije usudio da ih prijede, ili bolje reći da se spusti s visine od nekih sedamdeset stopa. Kad bi se upro pogled u dublinu, činilo se, da je spuštanje deset puta teže nego što je bilo. Svi Morlaci, što su bili sa mnom, obećavali bi, prije nego što bi ušli, da će svladati svaku moguću zapreku, a kad bi to toga došlo, svi su složno mijenjali mišljenje. Prolaz je zaista tako opasan, da bi mogao ohladiti i najsmjelije i najsrčanije prirodnjake. Ipak se na kraju, nagnan mojim uvjerenjima, jedan Morlak dade privezati za konop i riješi da pode dolje. Priroda je tu nizbrdici snabdjela do pola puta tolikim stepenicama, da se je moglo sići bez ikakve potpore, ali kad je tih stepenica nestalo, ne htjede Morlak dalje. Tada siđoh ja u pratinji dvojice drugih na tom istom prolazu. Ništa ne pomogče moja obilna obećanja, da se tko god dade spustiti do mjesta, kamo sam sâm bio naumio poći. Tolik je bio strah, što ga je ova nizbrdica zadavala ljudima potpuno naviklim na gvozden život! Da ne bih osjetio nezadovoljstva, da sam četiri puta uzaludno kušao svladati prolaz tolike važnosti, i nagnan samoljubljem, da ga tko u bu-

dućnosti ne bi svladao, ja se, ne brinući se ni za kakvu opasnost, na koju sam mogao naići, privezah za uže i dadow se spustiti na željeno mjesto, a za mnom dodoše i dvojica od Morlaka. Kad stigosmo dolje, imali smo povoda da shvatimo, da smo sišli s vrlo visoka svoda, koji je prema kraju tvorio dva luka — razdjeljena u sredini prirodnim zidom — dosta velika i veličanstvena mosta, pod kojim se vode, stvorivši sebi dva prostrana kanala, zimi izlijevaju u velikom obilju, kako se vidi i po koritu ispred mosta, gdje mora da naglo teku. Oba luka zajedno dugi su šesnaest stopa, a visoki skoro dvostruko. Po prirodnjoj gradi mosta, koji bez sumnje zahvaljuje svoju formaciju vodama, ja sam nagadao, da se u maloj udaljenosti mora nalaziti neka voda, pa podoh na desnu stranu da je pronađem. Ali kakve li strahote! Kako li ponora! Kakvih li razvalina kamena srušenog sa svih strana unaokolo! Kakva li straha, da se zamalo ne sruši i drugo kamenje, koje tako reći visi u zraku! Kakva duboka melanholijska zaokuplja duh u toj mračnoj pećini! Koliko je sama noć, koja nas je zatekla u ovom stanju, smanjila hrabrost mojih drugova, kao da ovdje nije vječna noć! Ja sam ih hrabrio, a imao sam i sam potrebu, da me netko ohrabri. Pošavši koji korak dalje, začujem šum vode, koji je u spilji odjekivao tako muklo, da ništa nije bilo podesnije, da poveća tugu još većom tugom. Ali oh, čudesnih li promjena prirode! Moji se drugovi uplašile još više, a ja se ohrabrih. Od radosti što sam čuo šum podzemne vode, zaboravih za čas sve opasnosti. Podosmo polaganim koracima prema šumu, i svaki nam se čas činilo, da imamo pred očima vodu. Bilo nam je stalo do toga, da ne stanemo nogom krivo, jer bi u tom slučaju kajanje bilo suvišno. Radi različitih izbrežaka, ili, da upotrebim točniji izraz, radi greda blata mi smo se skoro vraćali natrag. No moji su drugovi imali dobrotu, da mi načine put, te ja idući za njihovim stopama na tim opasnim gredama, stigoh na obalu kraljevske podzemne rijeke. Učinilo mi se, da je njezino korito znatno i njezina količina vode dovoljna, da bi od njezina razgranjivanja mogli potjecati svi izvori Cetine. Noć, koja nas je ovdje zatekla, nije nam dopustila da podemo još dalje, i to je, da bi se prilagodio strahu mojih drugova, bila granica mojega putovanja.

Izlažeći iz spilje sav obradovan, što sam vidio veličanstvenu podzemnu rijeku, pošto sam ondje bio tri puta, a da je nisam mogao vidjeti, namjerih se često na neke komade kosti, koje su Morlaci proglašavali za kosti svetih mučenika, dok su to u istinu bile kosti od koza, koje je ovdje u divnom miru pojeo netko, tko ih nije mogao slobodno pojesti drugdje.

Gospodska pećina kod izvora Cetine

BRANKO JALŽIĆ

ZAGREB

Cetinsko je polje svojom kulturnom baštynom, prirodnim zanimljivostima i ljepotama privuklo i privlači mnogobrojne naučne radnike i istraživače raznih struka. Tako su i speleološke pojave tog kraja već odavno postale predmetom istraživanja i opisivanja mnogih poznatih putnika, istraživača i znanstvenika (A. Fortis, I. Lovrić, V. Klaić, D. Hirc, U. Girometta, J. Poljak i drugi).

Među brojnim speleološkim objektima ovog kraja najzanimljivija je svakako Gospodska pećina, ali na osnovu postojećih podataka i nekoliko skica, nije moguće dobiti jasniju predodžbu o tom objektu. A. Fortis i I. Lovrić ostavise 1774. i 1776. godine za narednih dvadeset decenija najvjernije opise s mjerama Gospodske pećine. Klaić 1878. godine smatra Gospodsku pećinu najdužom pećinom hrvatskog podzemlja, dok nam Hirc ostavlja prve podatke o turističkim posjetama ove pećine. Dvadesetih godina ovog stoljeća prof. Girometta ocjenjuje dužinu Gospodske pećine na 60 m, da bi njegov kolega M. Margetić na temelju svojih istraživanja ocijenio njenu dužinu na 200 m (1925). Poslije 1960. pećinu istražuju i opisuju J. Dinić i N. Manojlović (Naše tame 1966), ne odstupajući pritom mnogo od radova svojih prethodnika.

Da bi se detaljno speleološki istražile pećine nad izvorima rijeke Cetine, organizirali su 15. srpnja 1970. rekognosciranje spomenutog predjela članovi Speleološkog odsjeka PD »Željezničar« iz Zagreba. Tom su prilikom zamićena dva kompleksna pećinska sistema, Gospodske pećine i Rudelića pećine, dok je istovremeno poduzeto istraživanje i topografsko snimanje triju manjih pećina nad izvorom Vriovac. Spomenuti speleološki objekti postaju narednih godina ciljem niza naših istraživačkih akcija kako bi se i o ovom dijelu krškog podzemlja saznala prava istina. U proteklom periodu spomenute pećine istraživali su: Z. Bolonić, K. i S. Gusak, D. Holjevac, S. Hudec, B. Jalžić, B. Jendrašić, B. Krstinić, V. Lindić, D. Marković, D. Novačić i J. Posarić.

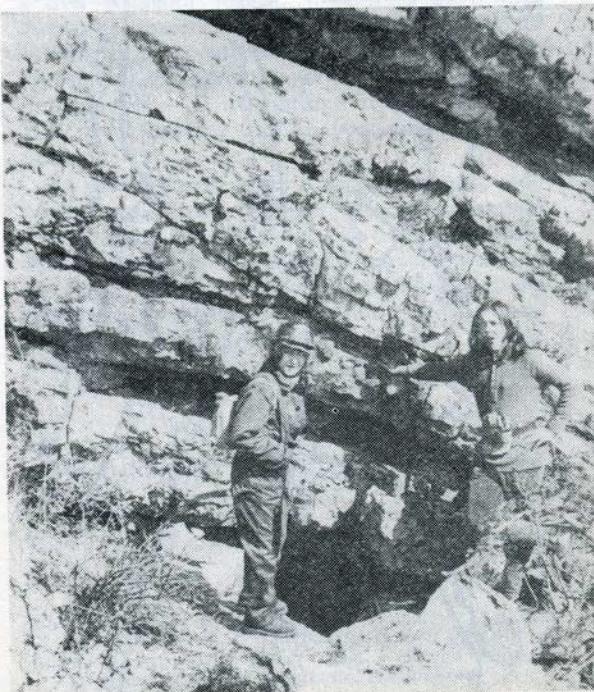
Sistem Gospodske pećine razvio se u onom dijelu krške zaravni što je s istoka i zapada sijeku vode periodičkih potoka Ždrela drage i Uniške drage, 650 m sjeverno od vrela Cetine, u zaseoku Cetinci. Ulaz u pećinu nalazi se u lijevom boku Ždrela drage na $43^{\circ}59'02''$ sjev. geogr. širine i $16^{\circ}26'11''$ istočne geogr. dužine, 430 m nad morem. Do ulaza vodi put koji iznad vrela Cetine ide ivicom Ždrela drage, te se spuštajući odvaja desno od glavnog puta oko 450 m sjevernije od izvora. Put se završava svega nekoliko metara desno od stijene s ulazom, koji je 25 m viši od dna drage.

Gospodska pećina je formirana u lijepo uslojenim krednim vapnencima erozionim radom podzemnih voda čija se djelatnost jasno zamjećuje uzduž gotovo svih kanala i prostorija u pećini. U neposrednoj blizini se javljaju i kredni dolomiti koji su nesumnjivo odigrali važnu ulogu kako u formiranju pećinskog sistema, tako i pri pojavi podzemne vode na ovom mjestu. Veza između izvora voda rijeke Cetine, koje se na površini javljaju svega 500 m južnije od pećine, i podzemnih vodenih bazena, nije za sada utvrđena ali je vjerojatna. U pećini su pronađeni ostaci pećinskog medvjeda (*Ursus spelaeus*), a slični se nalazi spominju u nekim naučnim radovima. Pronađena alatka od uglačanog kamena uz obilje keramičkih fragmenata govori i o postojanju neolitskih i drugih mlađih kultura u pećini. Faunistički materijal sakupljen prilikom naših speleoloških istraživanja zastupaju: kornjaš *Antispheodrus cavicola*, račići *Niphargus croaticus(?)* i *Titanethes albus*, te skakavac *Troglophilus cavicola*.

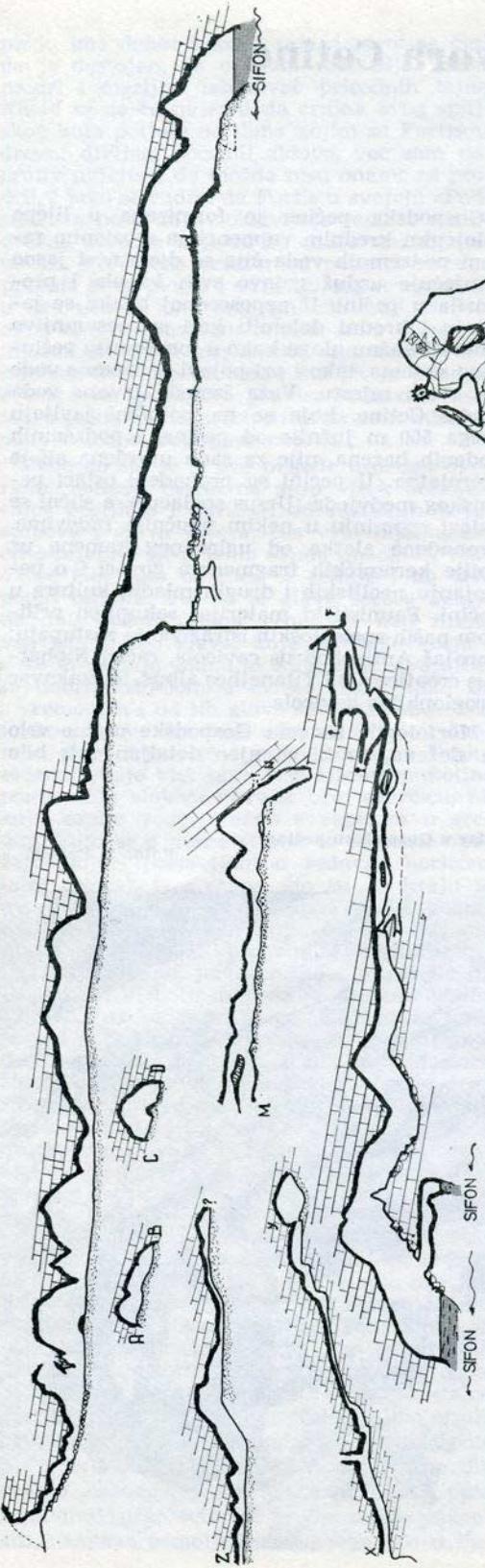
Morfologija sistema Gospodske pećine vrlo je složena, pa bi za njen detaljan opis bilo

Ulaz u Gospodsku pećinu

Foto: I. Posarić

GLAVNI PROFIL

GOSPODSKA PEĆINA

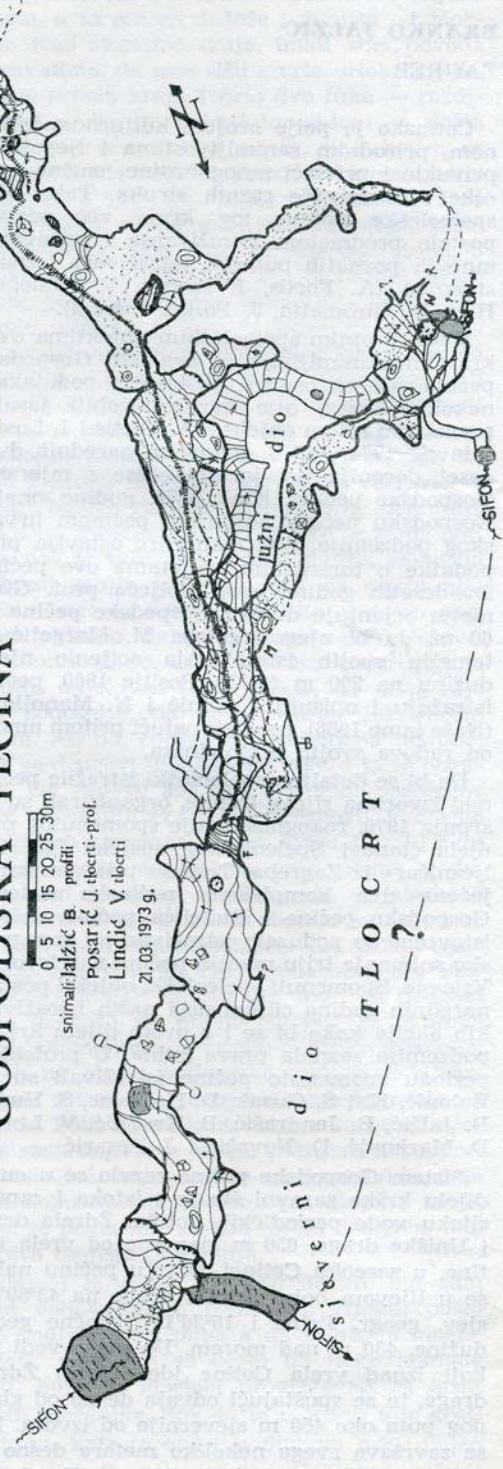
0 5 10 15 20 25 30m

snimali Ialžić B.

profili
Posarić J. teorci - prof.

Lindic V. teorci

21. 03. 1973. g.

potrebno daleko više od prostora predviđenog za jedan članak u »Našim palninama«. Da bi prikaz bio dostupniji i jasniji, pećinski je sistem podijeljen na dva dijela: gornji neaktivni i donji aktivni dio. Aktivni se dio dade još podijeliti na sjeverni i južni kanal. Ukupna dužina svih istraženih kanala u ovoj pećini iznosi za sada 1004 m, od čega je dužina neaktivnog dijela 515 m, dok dužine sjevernog i južnog kanala iznose 175 m, odnosno 314 m. Neaktivni dio pećine gotovo je horizontalan, osim njegovog ulaznog dijela gdje se spušta za 8 m u dubinu. Taj pad je ublažen grubo postavljenim kamenim stepenicama; glavni smjer protezanja kanala je prema sjeveru. Iza ulaznog sipara kanal se naglo proširuje, s odvojnim kanalom u desnu stranu dugim 77 m, a svega 15 m dalje tvori najveću dvoranu Gospodske pećine dugu 35 m, široku 25 m i visoku 10 m. Na kraju ove dvorane s lijeve strane odvaja se prema zapadu kanal dug 40 m koji završava usponom i suženjem. Dalje se iz ove prostrane dvorane, bogate sigastim stupovima i drugim sigastim tvorevinama, pruža prema sjeveru 10 m dug i nizak rov, na čijem je kraju postavljen suhozid, koji odvaja spomenutu dvoranu i rov od slijedeće dvorane. Dimenzije ove dvorane su $41 \times 17 \times 8$ m, sa 15 m dugim odvojenim kanalom prema zapadu. Tlo je kao i u prethodnoj dvorani prekriveno debelim ilovastim naslagama. U najsjevernijem dijelu ove dvorane nalazi se skupina siga pod kojima je voda nakapnica stvorila male lokve vode. Slijedeća i posljednja dvorana u neaktivnom dijelu pećine ima dimenzije $32 \times 15 \times 7$ m. Iz ove se dvorane na samom početku odvaja u lijevo u smjeru jugozapada kanal dug 85 m, ukrašen u početnom dijelu sigastim tvorevinama, a završava s prostorijom veličine $20 \times 17 \times 6$ m i s tri vrlo uska odvojena rova. U najsjevernijem dijelu dvorane nalazi se otvor 17 m duboke stepenice, koja vodi do sjevernog i južnog aktivnog dijela pećine. Tlo je i dalje prekriveno debelim naplavnim nanosom, dok se u stijeni s lijeve strane prije spomenute stepenice od 17 m, smjestio otvor 70 m dugog ali vrlo niskog kanala. Ovaj kanal, spustivši se za 20 m u dubinu, spaja neaktivni s južnim aktivnim dijelom pećine. Kako se kanali nadvisuju, tj. nalaze jedan ispod другог, tvore zajedno etažni dio Gospodske pećine. Stijene dvorane prekrivene su mnogobrojnim potpisima posjetilaca, od kojih neki datiraju iz 1886. godine. Pećina je poznata kao sklonište ljudi tokom dugog vremenskog razdoblja, pa su gotovo sve sige u glavnom dijelu i lako pristupnim odvojcima neaktivnog dijela pećine prekrivene slojem čade.

Iza 17 metara duboke stepenice, koja se preko previsnog dijela visokog 6 m spušta u smjeru sjever-sjeveroistok u sjeverni krak aktivnog dijela pećine, nalazi se dvorana, čiju južnu stranu tvori sama stepenica. To je ujedno najprostranija dvorana u ovom dijelu pećine ($30 \times 15 \times 18$ m). Oblikovanje dvorane još nije završeno, pa se u njoj može naći vrlo malo zasiganih površina. Preko tla, koje je

prekriveno masom odvaljenih kamenih blokova, tekla je nekada voda ponirući u južnom kraku aktivnog dijela pećine. Iz ove se dvostrano prostrano dalje pruža kanal dug 15 m. Na 15-m metru kanal narednih 10 m mijenja smjer prema sjever-sjeverozapadu. Nakon 10 m, sve do sifona na kraju kanala, smjer protezanja je ponovno sjever-sjeveroistok. Kanal se nadalje strmo spušta preko sigaste kosine do pješčanih nanosa na rubu sjevernog sifonskog jezera, kojeg su dimenzije 13×12 m. Voda iz ovog jezera, između urušenih kamenih blokova, ističe i utiče u kanalno jezero zapadnog sifona. S ovim odlomkom podzemnog toka rijeke Cetine završava ovaj prostrani sjeverni krak aktivnog dijela Gospodske pećine.

Podno već opisane 17 metarske stepenice u pravcu juga pruža se južni krak aktivnog dijela pećine. Ovaj se dio sastoji od uskog ulaznog, te od prostranog završnog dijela. Ulazni dio tvori splet kanala, labirint iz kojega u završni prostraniji dio vodi 55 m duga i niska pukotina. Na kontaktu pukotine i prostranog dijela, s lijeve strane, nalazi se ulaz u kanal koji spaja južni krak aktivnog dijela s neaktivnim dijelom Gospodske pećine. Odатle se kanal pruža 17 m u smjeru jug-jugozapad. Tlo duž cijelog kanala sve do sifona prekriveno je urušenim kamenim blokovima koji su u najnižem dijelu prekriveni slojem mulja, naplavljene u vrijeme visokih voda. Voda, koju ne može primiti sifon, prolazi dnom kanala i ponire u uskim pukotinama početnog dijela prostranog kanala. Na 19-m metru od ulaza u prostrani kanal, ovaj mijenja smjer pružanja prema sjeverozapadu, da bi nakon 27 m poprimio u narednih 15 m prvo bitni smjer jug-jugozapad. Kanal završava s dva sifonska jezera, južnim i sjevernim. Južno je jezero (10×7 m) uвijek dostupno zahvaljujući prostranosti kanala, dok se do sjevernog sifonskog jezera, koje je mnogo manje, dolazi 20 m dugim i uskim kanalom, koji je za vrijeme visokih vodostaja ispunjen vodom.

Za pretpostaviti je da u vrijeme niskih voda postoji mogućnost prodiranja u još nepoznate dijelove, što će biti jedan od naših narednih zadataka. Do sada postignutim rezultatima i nalazima, ova pećina svakako zavređuje našu veću pažnju i interes. Nadamo se da do sada izmjerjenih 1004 metra nije i konačna dužina ove pećine.

LITERATURA

- Dinić, J. Manojlović, N. (1966): Gospodska pećina. Naše Jame VIII, 1 — 2, Ljubljana.
- Girometta, U. (1923): Jame i pećine srednje Dalmacije. Glasnik geogr. dr. 9, Beograd.
- Hirc, D. (1905): Prirodni zemljopis Hrvatske, I, Zagreb.
- Klaić, V. (1876): Prirodni zemljopis Hrvatske, Zagreb.
- Lovrić, I. (1776): Bilješke o putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa. (Prijevod JAZU 1948) Zagreb.
- Margetić, M. (1925): Nove jame i pećine srednje Dalmacije. Glasnik geogr. dr. 11, Beograd.

Isječak iz novije povijesti Velebita

Dr PETAR KLEUT

SPLIT

Planinarev doživljaj planine u toliko je bogatiji u koliko je svestraniji i povezaniji sa doživljajima drugih. Zadovoljstvo ne pruža samo široki vidik s osvojenog vrha, savladana strmina, izdržani napor i ugodan odmor u šumskoj tišini. Čovjek u planini može na svakom koraku saznati nešto zanimljivo, naučiti nešto od prirode i još više od drugova s kojima se kreće ili koje sretne na planini i pod planinom. Tako je svuda, a naročito na Velebitu.

Velebit ima mnogo rijetkih i raskošnih ljetopisa, čudnih kraških oblika tla, divljinu škrapa i pitominu starih šuma, raznovrstan biljni i životinjski svijet. Ali Velebit je pored toga i iznad toga još i čovjekova sredina, predio na kome i od koga žive i vjekovima su živjeli naši sunarodnici. Velebit ima i svoju povijest, ne samo geološku, već i onu ljudsku, dio naše narodne povijesti vezane za Velebit. Dugačka i bogata sadržajem bit će ta povijest, kada je jednom netko napiše. Za sada možemo naći samo njene odlomke u planinarskim vodičima, te nekim povijesnim i književnim radovima.*

Ovdje bismo se osvrnuli samo na najnovije doba, koje još živi u pamćenju naših ljudi srednje i postarje dobi. Uzgredni zapisi o njemu mogu da se nađu u historijskim arhivima, te u novijim naučnim radovima o drugom svjetskom ratu. Ono što se na Velebitu i oko njega događalo u toku prošlog rata nosi pečat dramatike toga perioda naše narodne povijesti, a i svjedočanstvo je neuništive životne snage i hrabrosti ljudi kojima se Velebit odslikao u zjenici oka, još onog dana kada su iz majčinog naručja ugledali svoj uži zavičaj. Oni su u toku rata doživjeli svoj Velebit na novi, nikad ranije nedoživljeni način. I ne samo oni. Ratna epopeja dovila je tisuće Primoraca, Gorana, Dalmatinaca, Istrana i drugih na krševite staze i besputne gudure ove planine, da se u njoj bore i kroz nju maršuju u borbenom poretku. Mnogima je to bilo prvo i posljednje poznanstvo s Velebitom,

* Nakon objavlјivanja knjige »Velebit« dra Z. Poljaka i suradnika (izdanje Planinarskog saveza Hrvatske, Zagreb 1969), napisao je o njoj dr Petar Kleut u Ličkim novinama br. 8 (408) od 15. travnja 1970. prikaz u kojem je iznio slijedeći prigorov:

»Povijesni podaci o naseljima, planinskim prijevojima i klancima najslabija su mjesto Poljakova vodiča. Kada na omotu ne bi vidio godinu izdanja čitalac bi mogao pretpostaviti da je pisan prije pola stoljeća. O značajnim događajima iz vremena II svjetskog rata, koji su na mnogim mjestima na Velebitu dali novo i vrlo značajno povijesno obilježje, nema u ovoj knjizi ni jednog slova... Uzakjući na neke manjkavosti knjige o Velebitu, daleko smo od namjere da poričemo

ali mnogi su mu se i poslije rata vraćali, da uživaju u njegovoj ljepoti ili da se poklone grobovima onih koji u njemu ostadoše zaувijek.

Pokušat ćemo sada da barem najvažnije događaje iz tog doba ukratko ispričamo, onim redom kako su se u ratu odvijali. Na skici ćemo označiti mjesto nekih važnijih događaja i pravce značajnih partizanskih pohoda kroz Velebit.

Velebitske spilje — velike grobnice

Brzi slom i rasulo jedinica stare jugoslavenske vojske na frontu u aprilu 1941. g. za mnoge naše vojnike nije predstavljao kraj svake nade u mogućnost daljeg otpora fašistima. Umjesto da se postroje i svečano predaju oružje neprijatelju, oni su se grupno i pojedinačno povlačili kroz planine k svojim selima, a svoje puške su sklonili na sigurno mjesto. Uskoro im je to oružje zatrebalj. Mjesec-dva poslije okupacije počeo je fašistički teror i masovno ubijanje nedužnih ljudi, pa su se čitava sela moralu sklanjati u zbjegove na padinama Velebita. Svaka zaštitnička puška bila je zbjegu dragocjena. Ali nije svaki antifašist ni u Lici ni drugdje mogao da se skloni u šumu. Na tisuće Srba, Hrvata i Jevreja pohvatano je po gradovima i selima, pa tokom ljeta dovedeno u zloglasni ustaški logor smrti u Jadovno, malom seoci na padinama srednjeg Velebita. Tamo su život završili u masovnoj grobnici, zvijerski ubijeni maljem i bačeni u duboku jamu nedaleko od sela. Prema podacima u Enciklopediji Jugoslavije (v. Jadovno) tamo je za kratko vrijeme ubijeno 35.000 ljudi. Mnoge tisuće drugih poubijano je na sličan način i bačeno u jame kod Oštarija i drugdje (na skici pod 1).

veliku vrijednost ovog studioznog djela u koje je uložen hvale vrijedan napor da se obogati naša planinarska literatura. Primjedbe bi trebale samo da istaknu potrebu dopune teksta u drugom izdanju, na koje ova knjiga može računati. Dopune bi se mogle dati bilo u posebnom prilogu (članku) bilo pak što bi se na odgovarajućim mjestima tekst dopunio s jednom ili sa par rečenica, čime bi se knjiga usuvremenila i postala nam svima još bliža.«

Objavlјivanjem članka dra Petra Kleuta »Isječak iz novije povijesti Velebita«, namijenjenog drugom izdanju knjige »Velebit«, njegovom je prigorovu djelomično udovoljeno.

Urednik

VELEBIT U NOB

Ustanak pod Velebitom

Na fašistička zvjerstva narod je odgovorio masovnim ustankom. Ustanak je planuo u srpskim selima pod Velebitom, ali su mu se već od početka pridružili i mnogi Hrvati. Upravo pod srednjim Velebitom nedaleko od Jadovnog, kada su ustaše poubijale sve stavnike srpskog zaseoka u Smiljanu, Hrvati iz Smiljana digli su se na ustanak. Oni su brzo obraćunali s nekoliko domaćih ustaša, ali su se pred jakim snagama iz Gospića moralni povući u Velebit, odakle su uspostavili vezu s partizanima u Divoselu. Smiljanska hrvatska četa bila je trn u oku ustašama, pa su se pripremali da je pred početkom zime opkole i unište.

U pomoć Smiljančanima krenula je jurišna četa Prvog ličkog odreda. Ona je prošla str-

mim padinama Velebita ispod Visočice, prešla cestu u Takalicama iznad Brušana, prenoćila u jednoj vrtaci kod Metle (1287 m) te idućeg dana zaobišla Jadovno i stigla u logor Smiljanske čete, gdje je radosno dočekana. Obj su se čete iduće noći pod borbotom probable kroz neprijateljske položaje zapadno od Gospića i izbile na slobodnu teritoriju u Divoselu (na skici pod 2).

Potkraj 1941. godine iz primorskih gradova sjeverne Dalmacije i sa otoka pristizale su grupe boraca na oslobođenu teritoriju Like, da bi тамо nastavile borbu pod taktički povoljnijim uslovima. Put ih je najčešće vodio preko jugoistočnog Velebita, pored Tremzine (1175 m). Noću su oprezno prelazili željezničku prugu i cestu kod Malovana, da bi izjutra stigli u Glogovo na slobodnoj partizanskoj teritoriji. Na ovom svom putu dalmatinski

borci često su morali borbom krčiti sebi prilaz kroz ustaške i četničke zasjede (na skici pod 3).

Primorsko-goranski i brinjski partizani često su se, već 1941. godine, oslanjali na šume sjevernog Velebita. Početkom 1942. godine oni sve češće ugrožavaju okupatorski promet preko Vratnika. Oslobođili su Alan, zatim Krivi Put, a kontroliraju i Senjsko bilo. U maju 1942. godine lički su partizani oslobođili velebitska sela Kuterevo, Krasno i Oltare, pa tako omogućili narodu tih sela da izabere svoje narodnooslobodilačke odbore (na skici pod 4).

Partizanski odred na bilu južnog Velebita

Pod utjecajem okupatorske i četničke propagande neka sela na južnom podnožju Velebita zauzela su neprijateljski stav prema partizanima. Da bi suzbio neprijateljski uticaj na taj kraj, štab ličkih partizanskih odreda uputio je u maju 1942. godine odred jačine 650 boraca, da u kninskoj krajini i dolini Zrmanje nanese nekoliko udaraca okupatoru i da u narodu razbije četničke laži o partizanima.

Odred je uspješno obavio ovaj zadatak i nanio okupatoru nekoliko teških poraza u dolini Zrmanje, od izvornog dijela do Žegara. Poslije toga krenuo je iz Krupe u Liku najprečim putem, tj. bilom južnog Velebita. Nevolja je bila u tome što je odred imao oko 30 tovarnih konja, a nitko iz odreda nije dobro poznavao staze južnog Velebita. Kretnje pomoću karte dobro je išlo po danu, ali kada je noć zatekla kolonu između Četinarice (1180 m) i Malog Halana (1045 m) ona je tamo morala zanoći. Da je u odredu bio barem jedan planinar ili netko drugi tko je poznavao ovaj dio Velebita, marševski cilj mogao je biti dostignut još u toku noći. Da ne bi i dalje imao teškoća sa orientacijom, odred je idućeg jutra krenuo cestom s Malog Halana, niz Velebit pod borbom se probio kroz neprijateljske položaje oko Svetog Roka, te preveče izbio na slobodnu teritoriju u Raduču, bez većih gubitaka (na skici pod 5).

Teški bojevi za velebitske prevoje i Primorje

Najveće borbe na Velebitu i oko njega vodenе su u drugoj polovini rata, tj. od 1943. do 1945. god. Ojačane partizanske snage već u proljeće 1943. godine pod kontrolom drže veći dio Velebita i njegovim se stazama kreću kao svojom slobodnom teritorijom. Neprijatelj drži samo ceste preko glavnih prevoja, utvrđujući se naročito na Oštarijama i Vratniku. Tri-naesta Primorsko-goranska divizija počinje u maju sistematske napade na talijanska uporišta između Senja i Brinja. Ona u junu čvrsto drži raskrsnicu u Žutoj Lokvi i ne odstupa iz toga rejona sve do kapitulacije Italije, kada je na Velebitu razbila i razoružala veći dio talijanske divizije »Murge«, zabilježivši ogroman ratni pljen.

Na uporišta drugog po važnosti velebitskog prevoja, Oštarija između Gospića i Karlobaga, u ljeto i jesen napadaju brigade Seste ličke divizije. One su do oktobra ovladale čitavim prostorom od Brušana do mora. Cijeli Velebit bio je u to vrijeme slobodan. Na primorskim padinama južnog Velebita formiran je novi partizanski odred pod imenom »Plavi Jadran«, koji se na tom prostoru održao sve do oslobođenja naše zemlje.

Divizije njemačkog 15. brdskog korpusa uz pomoć ustaških i četničkih izdajnika krenule su u krajem 1943. godine u ofanzivu na velebitske prevoje, jer su se bojale da se saveznici iz Italije ne iskrcaju u Primorje. Jedan puk 114. njemačke divizije i 4. ustaška brigada iz Gospića uspjeli su u novembru da s Oštarija potisnu »Plavi Jadran« i dijelove 13. divizije, te da privremeno opet zagospodare Karlobagom. U žestokim borbama koje su nastavljene na primorskim padinama Velebita, Primorci su natjerali neprijatelja da se povuče iz Karlobaga i s Oštarija. Tom prilikom jedna brigada 13. divizije poslužila se smjelim manevrom. Predvođena dobrim planinskim vođicima, ona je iz Jablanca ušla u masiv srednjeg Velebita, a zatim maršujući Premuzičevom stazom iznenada izbila na bok neprijateljevih položaja na Oštarijama i razbila ga.

U toku zime borbe za Oštarije nastavljene su, često prsa u prsa i sa mnogo žrtava. Tu su se mladi i vojnički neuvježbani Primorci jučački nosili sa prepečenim nacističkim ratnicima, koji su u tim bojevima imali podršku topova, tenkova i aviona. Šteta je što na mjestima tih ljudih okršaja još nisu postavljeni spomen-obilježja.

Iste zime na jugoistočnom Velebitu vodene su također velike borbe. Prva brdska njemačka divizija uz pomoć »Dinarske četničke divizije« pokušala je da na prostoru oko Dubrovnika opkoli i razbije Devetnaestu partizansku diviziju. To im nije uspjelo, jer su se brigade 19. divizije pod borbom bez većih gubitaka povukle u južni dio Like, a poslije mjesec dana istim su pravcem preko Velebita probile sebi put u Dalmaciju (na skici pod 6).

Pripremajući se za veliki obračun s partizanima u Lici, nacisti su u dva maha tokom aprila 1944. pokušali da zauzmu jadransku obalu od Obrovca do Karlobaga, te da neke svoje artiljerijske jedinice prebace obalskim putem i preko Oštarija za Gospic. U isto vrijeme trebali su napadom njemačkih jedinica sa juga, a ustaških sa sjevera da unište naš mali ali čvrsti odred »Plavi Jadran«. Oni nisu znali da je Velebitičane nemoguće opkoliti i uništiti u njihovom Velebitu. Poslije mjesec dana skoro svakodnevnih borbi po vrletima obadviju Paklenica, te oko Barić Drage i Tribnja, neprijatelj je morao da se povuče iz Velebita ne ostvarivši svoje namjere (na skici pod 7).

Velebit je sigurno sklonište

Jedna od najdramatičnijih partizanskih borbi u Lici svakako je ona u maju 1944. godine kada je 15. njemački korpus, ojačan dijelovima Druge oklopne armije, izvodio operaciju »Morgenstern« (Zvijezda Danica), sa ciljem da u Krbavskom polju opkoli i uništi 35. Ličku udarnu diviziju. Ova naša mala partizanska divizija imala je u borbenom stroju svega oko tri hiljade boraca Ličana, Primoraca, Gorana, Istrana i Dalmatinaca, a zadatak joj je bio da poslije odlaska Šeste ličke divizije u Bosnu i Srbiju, brani slobodnu teritoriju Like i štiti glavnu partizansku bolnicu u Plješivici. Pred deset puta većim nacističkim snagama, koje su nastupale koncentrično iz osam polaznih baza (Bihać, Vrhovine, Lešće, Perušić, Gospić, Medak, Gračac, Donji Lapac) partizani su vješt manevrirali, izbjegavajući frontalne sudare s oklopnim snagama na otvorenom polju. Sloboda manevra bila je znatno sputavana prvenstvenom obavezom, da se od nacističkih, četničkih i ustaških mamičaka zaštititi velika bolnica s oko hiljadu ranjenika i više zbogova u koje se narod sklanjao od zvijerski nastrojenih koljačkih bandi. U jeku ofanzive, 12. maja, pala je presudna odluka, da se teži nepokretni ranjenici i nejač iz zbogova, pod zaštitom triju bataljona odmah prebace iz Plješivice i Ličkog sredogorja u Velebit. Odluka je brzo provedena. Koloni od oko 200 ranjenika na nosilima, praćenoj sa 12.000 žena, djece i staraca, naši su bataljoni na juriš noću otvorili put kroz Ličko polje k Velebitu. Ogromna čemerna kolona, u kojoj su omi malo jači nosili ranjenike, a drugi torbu s nešto hrane ili su vodili na užetu goveče, zorom se je slila u Razbojnu dragu iznad Počitelja. Čitav dan trajalo je naporno penjanje uz Velebit do izvora Mala Vodica.

Jedna četa išla je s kolonom kao osiguranje, a omladinski bataljon posjeo je položaj na ulazu u Razbojnu dragu. Svi pokušaji 92. njemačkog puka i dvaju ustaških bataljona da se probiju u dragu razbili su se o grudi hrabrih omladinaca.

Saznavši za težak položaj ranjenika u Lici, dva bataljona Zadarskog partizanskog odreda pohitala su 16. maja iz Ravnih kotara preko južnog Velebita u pomoć Ličanima. Za jedan dan oni su se čamcima prebacili u Starigrad, te kroz Paklenicu, zatim preko Struga i Štirovačkog prevoja izbili u Medak, udarili neprijatelja u bok i otklonili svaku opasnost za zbijeg na Velebit. Poslije nekoliko dana, kada je ofanziva »Morgenstern« razbijena, narod se vratio u Krbavu na zgarišta svojih sela. Dio ranjenika vraćen je u ličke partizanske bolnice, a dio najtežih prenešen je preko Velebita na morsku obalu, da bi brodovima bili prebačeni na oslobođene otoke ili u Južnu Italiju (na skici pod 8).

Naš dugi marš kroz Velebit

Trideset i peta lička divizija izvela je u oktobru pravi planinarski podvig na Velebitu. Njoj su iz Vrhovnog štaba sa Visa javili da joj pomoći u munitsiji i odjeći može biti poslana morskim putem do Jablanca, ako ona može preuzeti taj materijal na obali s brodova i preko Velebita prenijeti u Liku. Štab divizije odmah je prihvatio prijedlog. Jednu brigadu uputio je 20. oktobra iz Ličkog polja preko Velebita za Jablanac. Brigada je sa 50 tovarnih konja krenula u borbenom rasporedu iz Divosela, probila ustaške položaje u Brušanima i preko Trnovca izbila u Jadovno. Tu se glavnina odmarala nekoliko sati, dok su osiguranja odbijala nalete ustaških izviđačkih vodova iz Gospića i sa Oštarija. Zatim je kolona produžila pravcem Bužimsko bilo — Bijele stijene (1212 m) — Kugina kuća (1250 m) — Crni pad, gdje je zanoćila. To je bio dugačak i težak dnevni marš, na kome je savladana razdaljina od oko 30 km i visinska razlika od oko 700 m. Idućeg dana brigada je kod Štirovače prešla bilo Velebita, pa se preko Stiničkog Alana i Dundović Podova spustila na obalu kod Jablanca, gdje je već čekao brod s materijalom.

Tovar s broda pretovaren je dijelom na konje, a dijelom na pleća boraca, pa je brigada 24. oktobra krenula uz Velebit. Očekujući da će se partizanska kolona vraćati istim pravcem kojim je otišla, neprijatelj je jako pojačao liniju Gospić — Brušane — Oštarije. Zato je štab 35. divizije odlučio da u susret Trećoj pošalje Drugu brigadu iz Krbavskog polja preko Kosinja na Velebit. Druga brigada probila je 22. oktobra njemačke i ustaške položaje u Studencima i Kosinju, pa se kroz Kosinjski Bakovac uspela na Bovan (902 m), gdje je zanoćila. Idućeg dana poslije podne uhvatila je radio-vezu s Trećom brigadom koja je bila na Crnom padu, pa su se štabovi brigada sastali još iste večeri radi dogovora o pravcu povratka.

Brigade su se 25. oktobra spustile s Velebita u Pazarište, a idućeg dana pokušale da predu riječku Liku kod Kruščice. Zbog nabujalih jesenskih voda nisu uspjeli preći rijeku, pa su odlučile da iduće noći na juriš zauzmu most u Kosinju i zatim se probiju prema Krbavi. Plan se sa uspjehom ostvario sve dok prvi borbeni red nije izbio na cestu između Janjče i Studenaca. Tamo su međutim čekali uzduž puta u zasjedi njemački tenkovi, pored kojih bi se teško bilo probiti bez velikih gubitaka u ljudima i materijalu, jer su natovareni konji predstavljali odličnu metu za tenkovske mitraljeze. Već u prvom pokušaju probija naše su jedinice imale desetak ranjenika, pa je borba prekinuta i brigade su se povukle u Kosu, sjeverno od Kosinja. Od mještana su dobijeni podaci, da je cesta od Gospića do Otočca svuda posjednuta i da duž nje patroliraju tenkovi. Zato je odlučeno da brigade krenu na dugi put kroz Velebit i probiju se u Ličko polje preko ceste Gospić — Karlobag.

U Kuterevo su brigade stigle 28. oktobra. Tamo su se jedan dan odmarale i nahranile, a zatim (30. X.) krenule na novi dugi marš kroz sjeverni i južni Velebit. Marširale su pravcem: Krasno — Lomska duliba — Štirovača — Crni padež — Kugina luka — Bijele stijene — Bužimsko bilo — Jadovno. Ovaj 70 km dugi put kroz planinu pod teretom opreme, bez dovoljno hrane i po hladnom kišovitom vremenu, brigade su prešle za četiri dana, da bi se zatim noću 2-3. novembra pod borbenom probilje preko ceste između Brušana i Ličkog Novog u Divoselo. Tako je teški zadatak dopreme dragocjenog materijala uspješno izvršen, zahvaljujući upornosti i izdržljivosti ličkih, primorskih, goranskih i dalmatinskih partizana koji su se borili u brigadama 35. ličke divizije (na skici pod 12).

Konačno oslobođenje Velebita

Pred kraj 1944. godine naš 8. korpus oslobođio je Dalmaciju, pa tako osigurao čvrste primorske veze sa saveznicima u južnoj Italiji, od kojih smo primali pomoć u ratnom materijalu. Međutim, veći dio materijala koji je bio namijenjen našim jedinicama u unutrašnjosti Hrvatske i Slovenije, morao je i dalje da se doprema zračnim putem, jer je okupator držao pod kontrolom ceste koje iz Dalmacije vode u unutrašnjost zemlje. Štab 8. korpusa tražio je zato od 35. divizije da sudjeluje s njime u oslobođenju ceste Obrovac — Mali Halan — Lovinac — Krbavsko polje, da bi se saveznička pomoć mogla kamionima prevoziti iz Obrovca, preko Velebita, kroz slobodnu partizansku teritoriju Like i Korduna sve do Pokuplja i Bijele Krajine. Glavnina 35. divizije i dio 13. divizije prešli su sredinom novembra u južnu Liku i počeli odlučnu borbu protiv njemačkih, ustaških i četničkih snaga

u Lovincu, Sv. Roku i oko Gračaca, da bi putevi preko južnog Velebita bili što prije otvoreni. Uspjeh je uskoro postignut, pa su se sredinom decembra kolone partizanskih kamiona s materijalom kretale od dalmatinskih pristaništa do obale mjeke Kupe.

U toku zime Nijemci su nastojali da presjeku veze Dalmacije sa srednjim dijelom Hrvatske i da kroz Liku uspostave povezani front od Karlobaga, preko Oštarija, Gospića i Udbine do D. Lapca. U tome su donekle uspjeli tek početkom proljeća. No već u aprili naše su snage razbile taj front, natjeravši njemačke, ustaške i četničke jedinice da se u priličnom neredu povlače na sjever. Dio razbijenih gospičke ustaške grupacija pokušao je da se kroz Velebit probije do Senja, ali mu je Prva brigada 35. divizije presjekla put. Ostaci te grupe, njih 300, zarobljeno je u Crnom Dabru. Tako je konačno oslobođenje Like završeno upravo na Velebitu, na onom njegovom dijelu na kome su ustaše pokušale još 1936. godine da počnu svoju besmislenu i krvavu avanturu.

Ne zaboravimo našu slavnu prošlost

Svi planinarski objekti na Velebitu bili su u toku rata uništeni. Njih smo obnovili i podigli nove. Bit će potrebno bolje obilježiti mjesto povijesnih borbi i pobjeda na Velebitu iz tog burnog doba. Kolone mladih planinara marširajući tragom partizanskih brigada, pojačat će svoju spremnost da Velebit brane od tudina, ako on kao osvajač pokuša da pode u njega.

Upoznajmo svaki vrh, svaku markiranu i nemarkiranu stazu, svaku strminu i svaku vrtcu na voljenoj planini, pa će ona biti naša velika radost u miru, a naša neosvojiva tvrdava u slučaju rata.

BILJEŠKA O AUTORU

Dr PETAR KLEUT rođen je 1913. u Metku pod Velebitom u Lici. Gimnaziju je završio u Skoplju. Diplomirao je na Pravnom fakultetu u Beogradu 1940., a doktorirao 1959. obranivši tezu iz međunarodnog javnog prava. Sudjelovao je u partizanskom ratu od 1941. u Lici, Dalmaciji, Žumberku, Pokuplju i Baniji kao borac, komandir voda i čete, komandant bataljona, brigade i divizije. Objavio je više članaka iz pravne, vojne i drugih struka, te knjige »Partizanska taktika« (1960) i »35. lička divizija« (1970). Sada živi u Splitu kao ge-

neral u mirovini. Planinarstvom se bavio i prije rata, upoznavši dobro makedonske planine. Poslije rata je vrlo aktivan planinar i član planinarske organizacije. Bio je predsjednik PD »Dinara« u Kninu i PD »Mosor« u Splitu. Više puta je biran u savezne i republičke planinarske forme (član Izvršnog odbora PSJ). Suradnik je »Naših planina«. Sada je član PD »Mosor«. Nosilac je zlatne značke PSJ. Njegova je osobita zasluga izgradnja planinarskog doma pod Štirovcem na Velebitu.
Urednik

Vrh Petra Zoranića (1712 m)

Foto: Branko Lukšić

Vrh Petra Zoranića na Velebitu

Planinari zadarskog društva »Paklenica« te »Visočice« iz Gospića, »Badnja« iz Metka i »Gromovača« iz Otočca 20. svibnja 1973. na svečan način nazvali su vrh 1712 m na Velebitu iznad Babinog jezera imenom Petra Zoranića. U poslijeratnom razdoblju ovo je prvi slučaj krštenja jednog velebitskog vrha.

Tom prilikom pročitana je Odluka o ustavljajućem imenu, udareni su pečati svih društava na Odluku, te pečat koji je za tu prigodu izradilo Planinarsko društvo »Paklenica« uz istovremeno potpisivanje Odluke predstavnika svih društava-sudionika. Odluka glasi:

Nadahnuti književnim djelom i rodoljubljem Petra Zoranića, pisca pastirskog i prvog hrvatskog romana »Planine«, potaknuti

- Zoranićevim ličkim podrijetlom iz plemena Kurjakovića i javnim djelovanjem u Zadru,
- brojnim raspravama o imenima najviših velebitskih vrhova,
- člancima u »Hrvatskom planinaru« godine 1924. i »Našim planinama« godine 1973. i
- zajedničkim djelovanjem planinara Like i Dalmacije na Velebitu, našoj najljepšoj planini,

planinari Planinarskog društva »Visočica« iz Gospića predložile, a Planinarsko društvo »Paklenica« iz Zadra, Planinarsko društvo »Badanj« iz Metka i Planinarsko društvo »Gromovača« iz Otočca prihvatiše da se trajno obilježi u kamenu Velebita ime prvog našeg planinarskog piscu i da se donese slijedeća

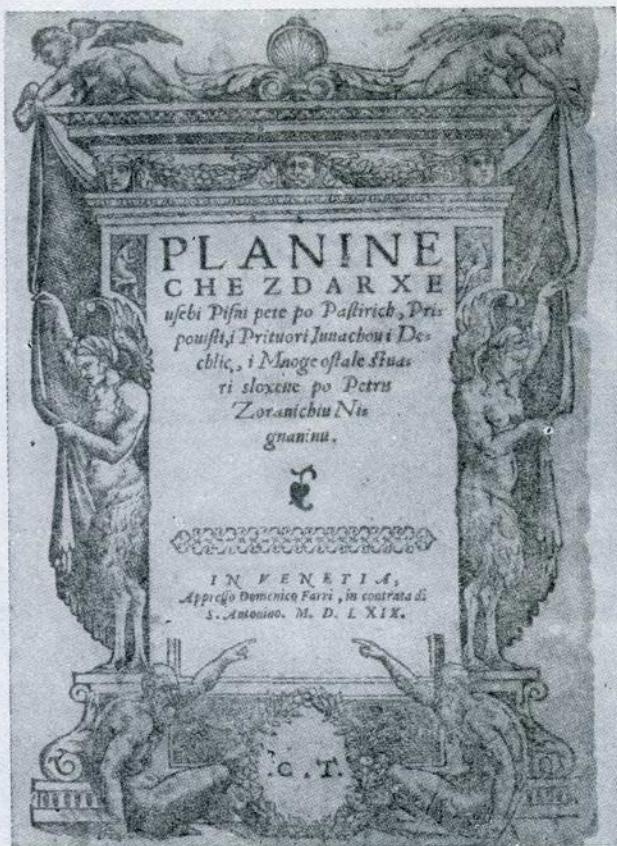
ODLUKA

Južnovelebitski vrh nadmorske visine 1712 metara, zapadno od Vaganskog vrha, Južno od Babina jezera, istočno od Rapavca i sjeverno od Crljenog kuka od danas se naziva

V RH PETRA ZORANIĆA

Na vrhu Petra Zoranića, 20. svibnja godine 1973.
Planinarsko društvo »Visočica« Gospić
Planinarsko društvo »Paklenica« Zadar
Planinarsko društvo »Badanj« Medak
Planinarsko društvo »Gromovača« Otočac

Prigodni pečat udaren je i u planinarske legitimacije svih prisutnih planinara. Osim toga na samom vrhu postavljena je ploča, koju je također izradilo PD »Paklenica« s datumom imenovanja kote, imenom vrha i imenima planinarskih društava koja su prisustvovala tom imenovanju (v. sliku na naslovnoj stranici).

Naslovna stranica Zoranićevog djela »Planine«, pisano u Ninu 1596, štampnog u Veneciji 1569. Jedini poznati primjerak u svijetu posjeduje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

Ovom prilikom održan je i tradicionalni susret planinara Zadra i Like, a u čast Dana mladosti i rođendana druga Tita. Tom prigodom, odnosno prigodom inauguracije vrha, PD »Paklenica« poklonilo je planinarskim društvima iz Like po jednu knjigu s posvetom Zoranićevih »Planina« — prvu knjigu u svjetskoj literaturi inspiriranu planinama (Velebitom i Dinarom), pisano hrvatskim jezikom 1536, a štampano u Veneciji 1569.

Svečanost je zapravo počela 19. svibnja u Planinarskom domu u Velikoj Paklenici priredbom »Veče Petra Zoranića«. Na svečanosti je pročitan prigodan tekst sveučilišnog profesora dr Nikole Ivanišina o značaju književnog stvaranja Petra Zoranića (ovaj tekst pročitan je i na samom vrhu prilikom njegova imenovanja). Tekst glasi:

»Nalazeći se danas 20. svibnja godine 1973. među vrhuncima Velebita, mi planinari s poštovanjem se sjećamo Petra Zoranića koji je u svojim planinama prije više od četiri stotine godina književnom riječu oplemenio i humanizirao planinske krajolike kroz koje smo, težeći evo ovim upravo dosegnutim visovima, maločas prošli i prolazeći divili se njihovoju čarobnoj, zagonetnoj pa zato vječnoj ljepoti.

Ninjanin-Zadranin-hrvatski književnik Petar Zoranić osjećajući svu težinu položaja

ugrožene domovine i naroda, osjećao je ujedno probleme vremena u kojem je živio pa je u »Planinama« reagirao kao građanin onovremenog kulturnog svijeta, poznavalač klasične kulture, znalac latinskog i talijanskog jezika, ljubitelj talijanske, u ono doba svjetske najznačajnije književnosti.

Duhovni okvir »Planina« jesu Vergilije, Ovidije — pjesnici klasične starine! »Planine« su nadahnute poezijom Dantea, Petrarke! Stvorene su »Planine« na vrhunskom nivou onog vremena u konvencionalnom poetičko-poezijском duhu i ukusu tog vremena.

Građanin svijeta, poznavalač svjetske kulture, Petar Zoranić bio je istaknuti hrvatski rodoljub. U svom književnom djelu protestirao je protiv nasilja, zalagao se za obranu razjedinjene domovine, isticao nužnost čuvanja i kultiviranja vlastitog književnog jezika.

Na nacionalnom planu nadograđuje on po književno-umjetničkoj liniji na Marulića, uvažavajući ujedno pučki, folklorni melos, pa su u njegovom djelu sretno sintetizirane i zoranicevski individualizirane tekovine Klasičke i Renesanse s domaćim umjetničkim i folklornim tradicijama.

Nama mladima Zoranić je simpatičan i zbog toga što ga pri pisanju »Planina« nisu mučile samo kulturne, književne, rodoljubne, nego i

ljubavne brige. Povod pisanja »Planina« nisu bile blažene ljubavne slasti, nego čemerni ljubavni jadi što ih je Zoranić u »Planinama« uz pomoć svoje kulture, rodoljubija, stvara- laštva sublimirao u viziji idealne zemlje Arkadije u kojoj je dočarao zagonetnu ljepotu evo ovih — posvuda oko nas — čudesno lijepih krajolika.

Oplemenio je on u književnoj riječi prije više od četiri stoljeća ovu Našu Planinu, pa je i zasluzio da jedan od njenih ponosnih vrhunaca nazovemo njegovim imenom.

Danas dakle, 20. svibnja 1973., mi socijali- stički planinari saživljeni u duhu »Planina« Petra Zoranića, preobraženi u njegove pasti- rice-satire, vile-vilovnjake imenujemo ovaj gordi vrhunac njegovim zaslужnim i slavnim imenom.«

Nakon što je pročitan ovaj tekst, Luka Pa- ljetač čitao je odlomke iz tog prvog hrvatskog romana »Planine«.

Uz planinare zadarskog i spomenutih ličkih planinarskih društava, svečanosti su prisutstvovali predstavnici zadarskih srednjih škola, studentske omladine, omladine armijskih škola iz Zadra, predstavnici Općinske konfe- rencije SO Zadar, Radničko-kulturno umjetničkog društva »Petar Zoranić«, također iz Zadra, i omladinskih organizacija nekih sje- vero-dalmatinskih općina.

Posredovanjem radio-veza zadarskog Ra- dio-kluba u Planinarskom domu u Velikoj Paklenici izvedena je i Gotovčeva skladba »Petar Zoranić«, a na samom vrhu uspostavljenе su i veze s radio-amaterima Jugoslavije, od kojih su radio-amateri Industrijske škole iz Zenice, kao prvi koji su uspostavili vezu, postali počasni član Planinarskog dru- štva »Paklenica« u Zadru.

D. P.

Nedavni književni djelomi i rodoljubljem Petra Zoranića, piše se povratak i prvog hrvatskog romana "Planina".
potaknuti
- njegovim ličkim porijeklom iz plemene kurjakovića i javnim djelovanjem u Žadru,
- brojnim raspravama o imenima najviših velebitskih vrhova,
- članicama u "Hrvatskom planinaru" 1924. i u "Našim planinama" 1973. godine i
- sjevernicičkim djelovanjem planinara Like i Dalmacije na Vele- bitu, među najljepšoj planini,
planinari Planinarskog društva "Visočica" iz Čomićijskog predložiše,
a Planinarsko društvo "Paklenica" iz Žadra, Planinarsko društvo "Radan" iz Metka i Planinarsko društvo "Gromovača" iz Otočca prihvatiše da se trajno obilježiti u kasnemu Velebitu ime prvog našeg planinarskog pisca i da se donese slijedeće

ODLUKA

Južnovelebitski vrh nadmorske visine 1712 metara, zapadno od Vrganskih vrha, južno od Berina jezara, istočno od Kapetova i sjeverno od Crvenog kuka od danas se naziva

VRH PETRA ZORANIĆA

Na vrhu Petra Zoranića, 20. svibnja godine 1973.

Odluka o imenovanju Zoranićevog vrha

Izlet planinara u ravnicu

BORIS REGNER

BEOGRAD

Oj salaši iz sjeverne Bačke
Sačuvajte pjesme bunjevačke...

Pozvaše nas planinari iz Subotice. Dodite, vele, k nama u goste da vam pokažemo šume, salaše i pustare sjeverne Bačke. Planina duduše nemamo, rekoše, ali imamo što drugi nemaju: beskrajnu ravnicu do vidokruga i dalje od njega. Uostalom, dodite i vidjet ćete!

Odazvasmo se i krenimo početkom mje- seca lipnja. I doživjesmo puno. Puno nam srce bješe zeleni zelenog kao more, zelenih talasa pšenice što su k nama dolazili iz daljine kao s morske pučine noseći nam svježinu miris i dah jednog drugačijeg manje poznatog svijeta u kome zeleno klasje šušti šapuće i

šumori jednako kao valovi za lagana ma- strala, a tamo za horizontom plave se otoci, ostrvca. Otoci? Ostvra? To su daleki salaši. Modre gomile drveća uzimaju privid dalekih otoka, osamljenih morskih hridi. Zaplave se tako najednom i veliki kompleksi tamnih šuma. A nas, koji jurimo drumom, prate i kao da gutaju beskrajni drvoredi jablanova i platana. Sve famo do Subotice.

Na pragu Subotice dočekaše nas palninari. Ako ne raširenih ruku (jer to im ne dopušta skromnost), ono raširena srca. I sad: Subo- tica. Metropola na samoj garnici zemlje, ne-

kada najveće selo Jugoslavije. Okićena ružnjacima i ružama. Sva utonula u ružama, ili se bar tako nama čini, jer ostali naši gradovi kao da nisu obuzeti velikom ljubavi za cvijećem. Ili je to samo slučaj zato što smo stigli u taj grad na kraju mjeseca ruža, upravo u trenutku njihove najveće ali i posljednje cvatnje. Obuzeti, doslovce opijeni crvenilom ruža, omamljeni jedva čujnim ali ipak jasnim lepetom latica koje kao da su žive na bezbrojnim tamno-zelenim grmovima, vozimo se na Palić pored prastarog tramvaja (takvimi ga ne bez ponosa i ne bez žaljenja smatraju sami Subotičani).

Dodosmo da vidimo savremeni kuriozitet: jezero bez vode. Sada postoje samo obale i nekadašnje staze, nekadašnje promenade i aleje. A jezera nema. Ostalo je samo njegovo dno. Mogli bismo ga nazvati koritom kad ne bi bilo preveliko i preširoko za taj pojam. Tršcaci, barske i ritske trave još se drže i bujaju, ali je površinu već osvojila otporna i uporna visoka stepска trava, sve tamo do sredine, do najdublje potonine gdje je zaostala siva voda što se u kasnom sutoru doima kao tek skovana čelična ploča. To je od kiša, tumače nam Subotičani, a prodire i podzemna voda. Oni naime liječe svoje jezero, a liječe ga na radikalni način. Hoće da mu potpuno promijene krv, to jest vodu. Zato su staru »bolesnu« vodu odstranili i sada se spremaju da krvotok jezera, naime korito ili dno temeljito očiste i onda puste novu »zdravu« vodu koja bi odnekud dotjecala i nekuda otjecala. To jest, stalno se obnavljala. Smion i zamašan pothvat u ravnici, tako reći, bez pada, bez velikih razlika u nivou, bez živih riječnih ili potočnih tokova.

Gledasmo mrtvo jezero. Tu asocijaciju s nečim mrtvim, s nečim što makar momentalno i prividno više ne živi, pojačava gruktanje bezbroja vrana i svadljiva galama čavki ili sličnih ptica što se u dalekim šumarcima i nad mrtvom vodom u sredini jezera svadaju pred polazak na počinak.

I mi se ubrzo spremisemo na počinak pored samog bivšeg jezera, pošto smo u društvu naših dragih domaćina proveli nekoliko sati za — da li da odam? — bogatim stolom.

Sutradan — ubilježit ću i sam datum — 9. lipnja krenusmo u šume, salaše i pustare sjeverne Bačke. Odosmo u pustaru Čavolj pored same jugoslavensko-madžarske granice. Ne čudite se, jer planinari i to rade. Odosmo u goste našim graničarima. Posjetimo ih u jednoj njihovoj karauli, pozdravimo ih. Mogu reći i zbratimimo se s njima. A oni nas srdačno i domaćinski primiše. I ugostiše, jer jedno bez drugoga ne ide.

Čudan, za nas planinare, neobičan vilovit kraj. Viloviti?! Da. Jer usprkos ravnocrnosti, na koju mi planinari nismo navikli pošto smo naučili da gledamo uzvitlanu i uskomešanu površinu zemaljsku, ovdje ipak osjećamo neki specifičan čar, neku osobitu magiju koju možda imaju stepe. Njih doduše nismo vidjeli, ali smo o njima čitali. Ovdje raste stepска trava, a iz nje i iz mnoštva žutog, plavog, lju-

bičastog i kao krv crvenog cvijeća stižu do nas tajanstveni glasovi živih bića. Glasaju se nevidljive bube, stružu šturci, zriču zrikavci, grlačne odnekud gavran. Najednom, suha eksplozija u tome zvučnom crescendu, oštri zvučni kratak zov fazana.

Čudna je zemlja. To zapravo i nije zemlja već pjesak. Nećemo razbijati glavu otkuda pjesak u ovome plodnom kraju, da li je eolski, to jest da li ga odnekuda donosi vjetar, ili je tu još od Panonskog mora. On svakako povećava rijetkost i zanimljivost kraja. Madžari takav kraj zovu »puszta«. Očigledno isto što i naša pustara. Takve svoje beskonačne pješčane ravnice oni su opjevali i izrazili muzički i slikarski. Poznate su nam po muzici Liszta ili slikarstvu Munkácsy Mihályja. Sada ih gledamo svojim očima i proživljavamo ih kao nešto svoje, odavno znano. Zalazimo u šume, hodamo kroz vinograde. Navučnut na naše primorske vinograde u sjeni maslinika čudio sam se ovima u sjeni jabuka i granatih trešanja. Oni tek što izviruju iz pjeska, kao da su prošle godine sađeni, pa sada bacaju svoje prve izdanke. Kad tamo — to su stari vinogradci. Prastari, kažu nam. Čokot im je duboko u tlu, a krošnja — izdanci i hvoje — tek nadvisuju pjesak. Vjetih ih, naime, neprestano zatrپava pa vinova loza ovdje vodi neprestanu borbu za opstanak. Ipak daje odlično vino. »Ezer-jo«, kažu Madžari. Kad ga pijemo to isto kažemo i mi.

I tako, prođosmo pustarom, plodnom i beskrajnom mada naoko suhom i bezvodnom, u kojoj buja jedan osobit na svoj način zanimljiv i osebujan život. Osebujan je to svijet a posebni su i ljudi što te krajeve nastavaju, oživljaju i čine ih svojim trudom nevjerojatno plodnim. Nigdje crvenijih ruža, nigdje rujnijih trešanja, nigdje mirisnije trave, nigdje dobroćudnijih i boljih ljudi, koji na kratak i suhoparan »dobar dan« odgovaraju širokim »dobar dan želim vam« i dodaju još nešto kao: »s poštovanjem« ili slično, uz dobroćudan širok osmijeh i naklon. Tko bi znao madžarski mogao bi nam objasniti nije li to možda neki poseban način i pozdrav s »puszte«?

Vratili smo se u Suboticu pa na Palić, gdje su nas naši domaćini službeno ali planinarski ugostili, a sutradan pošto su nam pokazali znamenitosti svoga grada, dopratili do Zobnaticice, čuvene ergele.

Odatle smo sami produžili za Novi Sad i Frušku goru, do nama poznatog i dragog Zmajevca.

Time smo i formalno pretvorili u planinarski ovaj naš antiplaninarski, to jest ravnicaški, no ipak dragi i nezaboravni izlet.

Planinari na Igmanskom maršu

Foto: Ivica Mesić

Igmanski marš

BORIS MATAK

PD »Runolist«

ZAGREB

Malo je vjerovatno da ikom od nas u ove blistave ljetne dane padne na pamet sivilo i mrok onih vlažnih i hladnih zimskih jutara kada nam odlazak na posao postaje razlogom razmišljanja o smislu života. Izlazak na još mrakom zavijenу ulicu prepunu bljuzgavice i blata pa polusatno guranje sa gomilom isto tako mrzvoljna pogleda kao što je naš, predstavlja nam, iako sitima i naspavanim, napor dovoljan da prokunemo sve, od najbliže rodbine do društvenog uređenja, jer svi su nam oni na neki način krivi za naše svakodnevne odiseje.

Još je manje vjerovatno da u tim trenutcima kada cvrkut ptica pozdravlja novo buđenje, nekom od nas taj cvrkut zvuči poput štekata mitraljeza i pušaka i samrničkog vapaja vijavicom zamenjenih kolona Romanije, Kozare, Zelengore, Igmana...

* * *

Trideset godina nakon velike partizanske epopeje, stotinjak se planinara iz čitave zemlje okupilo u Sarajevu pod zastavom Pla-

ninarskog saveza Jugoslavije, da bi barem »satnicom« ponovili podvig partizanskih brigada. »Igmanski marš«, dokaz snage narodne vojske, majstorluk partizanske ratne vještine, taj marš kao i mnogi drugi niz je epizoda o drami čovjekove sudsbine suprotstavljene zimi, gladi, bolesti, neprijateljima, neizvjesnosti...

* * *

Vogošća, 26. siječnja, zima je, maglovito jutro ne predskazuje ni bolji dan. Mi smo u centru danas već gradića, smeta nam pomalo buka tvornice automobila, buka s magistralne prometnice, htjeli bismo mir, da sa nekoliko riječi odamo poštu onima koji su toga dana trideset godina ranije, zaobilazivši tada selo Vogošću, već na početku velikog puta pali kao žrtve svega što se urotilo protiv naroda. Brzo smo položili vijence kraj efektnog monumenta, a zatim je formirana kolona. Velika se zmija pokrenula, a onda zabrzala uz prugu klancem rijeke Bosne, da bi nakon toga sjeverozapadnim rubom sarajevskog polja produžila prema nekoliko sati hoda udaljenoj

kasarni. Tako odabran put bila je i dobra partizanska takтика, kada je opkoljene jedinice trebalo izvući iz obruča ofanzive. Pod nosom prijatelja, ponekad samo na puškomet udaljeni, upravo su tu partizani bili najsigurniji, tu ih se najmanje očekivalo.

Nakon jedva dočekane tople okrepe napustili smo kasarnu i sjetili se onih kojima bi pred trideset godina ta kasarna značila sve samo ne odmor i novu snagu. Krenusmo prema Blažuju, mjestu na samom podnožju planine Igman, kod kojeg su i partizani prešli prugu. Sa obližnjih bi brežuljaka priputcali pripadnici teritorijalne obrane, ne bi li nam dočarali atmosferu iz doba partizanije. Odgovarali smo im pjesmom. Oko pet popodne i mi smo prešli prugu te počesno penjanje kozjom stazom uz strme obronke Igmana. Iza nas su ostali kilometri sarajevskog polja i još jedan spomenik, spomenik onima koji nisu doživjeli da osjete napor forsiranja Igmana. Spustio se već i mrak, kada smo za sobom ostavili najteži dio uspona. Umor devetosatnog hoda počeo nas je savladavati, a hladnoća što je živu u termometru spustila na minus 10°, tjerala nas je na razmišljanje o smislu svega ovog. Odavno je zamukla pjesma, ušutili su i inače najgrlatiji Crnogore. Tek bi po koja upadica na trenutak vraćala raspoloženje. No najveću nam je snagu ipak davaala misao da je pred trideset godina na istom tom mjestu temperatura bila za ravnih 30°C niža. A i onda je trebalo ići naprijed, i onda je trebalo izdržati. Ugledavši na jednom, još dalekom proplaniku visok plamen krijesa, pomislili kako je mukama kraj. Bilo bi i vrijeme, mnogima su noge već potpuno mokre od snjega što ga je trebalo gaziti i do koljena. No vatre kod spomenika na Brezovači značile su samo još trenutak odmora i okrepe toplim čajem kako bismo ipak izdržali još posljednji napor dug 12 km cestom do mjesta noćenja, do Velikog polja na Igmanu. Položili smo vijence pa nastavili, neki već nekontrolirano bauljanje po cesti. Umor je djelovao na sve. Meni je nekako postalo svejedno, treba li još hodati deset ili stotinu kilometara. Prestao sam i misliti. Kraj mene su prolazile jele a da ih nisam ni primjećivao. A možda sam i spavao. Koliki su također pred mnogo zima zaspali u koloni da se nikad više ne bi probudili.

U hotelu na Velikom polju večera je bila na stolovima, iako mnogima nije ni bilo do jela. Ipak jesti je trebalo, gotovo trinaest sati marša iscrplj je sve naše snage, a valjalo ih je nadoknaditi, jer sličan nas je napor čekao i sutra.

Ustajanje prije svanača. Treba poštivati partizanski režim. Studen je velika. Tu i tamo bio je zapaljen oganj oko kojeg su se okupljale pogurene prilike sabijajući se jedna po red druge, sa šalicom vrueg čaja u rukama. Ohrabriše nas prve sunčane zrake novog dana. Krenusmo. Tek što se kolona pošteno formirala, morali smo stati. Još nas je jedan spomenik podsjetio na noć koja nije prošla tako mirno kao noćasnja i na jutro kad se svi nisu probudili. I njima smo vijencem i minu-

tom šutnje odali poštu, pa nastavili preko velikog Velikog polja.

Dojam pustoši snijegom pokrivenog Igmana nisu mogle razbiti ni skupine pastirske stanova kraj kojih smo prolazili, a koji su dali naslutiti da i tu jedan dio godine ima života. Nakon dobra tri sata hoda počesmo se neugodno strmim obroncima spuštati prema Arbićima, da bismo oko podneva stigli u Kijevo. Svugdje smo, prolazeći kroz rijetka sela i zaseoke, bivali srdačno i oduševljeno pozdravljeni od mještana, činilo se kao da im je praznik. Mnogi među njima i sami su bili sudionici legendarnog marša, i sami su prolazili možda kraj vlastitog doma, noseći na ramenu nosila s ranjenim drugom, ne stigavši ni svratiti u svoj dom, ne stigavši ni zagrliti djecu, majku, ženu. Danas su ti, sad već starci, izašli na put, svaki s bocom rakije u ruci. »Pij sinko, pij, — nudili su nas suzni očiju.

Po Bosni inače nema vina. Nije ga vjerovalno ni onda bilo, ali ikome to isada pada na pamet? Vina nigdje ni za lijek, a moji glasni protesti prema takvim običajima nisu rezultirali ničim konkretnim. »Očeš čaj, očeš kafa, očeš limunata . . .«, mudili bi nas po seoskim kavanicama. U Kijevo sam morao piti pivu. Trideset godina ranije, gruda snijega bila je i juha, i čaj, i piva.

Kolikim je biserima priroda obdarila našu zemlju, koliko bi čovjek trebao živjeti da svaki upozna i da svakom uzme ono što je ponudeno? Brzali smo kanjonom Željeznice, tim spletom stijena, slapova od leda i modrozelenih rječice da bi što prije stigli do Trnova, ta dan se bližio kraju. Osrvnuli bi se samo po koji put na nečiji usklik: »Gle, vidi ono, ko' bog . . .«.

Nekoliko kilometara prije nego ugledasmo Trnovo dočeka nas pjesma mještana, omladine i pionira. Nije manjkala ni harmonika, bilo je i rukije, a među dva stabla vio se natpis »Dobro nam došli Igmanaci«. Dobrodošlici se pridružila i kiša koja je itekako uspjela umanjiti toliko pripremanu svečanost, pa smo jedva dočekali trenutak da se spremimo za noćasnji konak. Gostoprivstvo nam je pružila škola po čijim je učionicama razastrta slama prekrivena šatorskim krilima predstavljala za umorne »Igmance« najudobniji ležaj. Nismo pošteno ni polijegali nakon što nam je grah iz vojničkog kazana utažio glad, a već nas je savladao san.

Još prije svanača bili smo postrojeni i spremni za pokret. Kao na dočeku, i jutros je kiša bila pod ruku s onima koji su nas isprácali.

Rogoj neću zaboraviti. Koštalo nas je napora prijeći taj planinski prijevoj, dok nam je olujni vjetar šibao snežnu prašinu u oči i lice. Mnogi su se i nekoliko puta našli na ledima; vjetar je bio jači.

Dobro Polje je značilo »zatišje pred buru«. S kišom pomiješan snijeg uspio nas je namociti već nakon sat hoda. Suho mi je jedino bilo grlo.

»Koliko još do Miljevine?« — zapitkivali smo prolazeći kraj osamljenih kuća i kroz zaseoke, usput se pitajući, da li je moguće da ljudi žive i ovdje, tako daleko od barem najobičnije ceste. »Iza onog trećeg brda«, odgovarali bi, ili: »Za vas još tri sata«, a nakon gotovo sat hoda jedan čica reče: »Sinovi, još četiri sata...«. Prestali smo zapitkivati za daljine i vrijeme, prepustili smo se svak svojim mislima ne obraćajući pažnju na kišu i snijeg.

Pokraj jedne cgrade stajao je starac i mlađenac krom brzinom pretakao kutiljačom još vrući, mislio sam čaj, u čaše i čuturice. Ignorirajući tu crvenu tekućinu, gotovo da sam i prošao pored darežljivog starine, ali ozarena lica i poznat mi miris natjerale me da i ja pružim čuturu. Bila je rakija, kuhanja, jasno. Dobrano potegnuvši, kao da je stvarno u pitanju čaj, otpih dobar dio čuture. Kog nakon takove okrepe briga za kišu i vlagu, i partizanija postade daleka prošlost. Pridružih se Leposavi, toj ženskici od, činilo se dvadesetak kila, a duplo i više godina, koja je sve ovo vrijeme trčkarala uz kolonu, uvijek nasmijana, uvijek s pjesmom.

Pred sumrak se spustisemo u Miljevinu. Ugledali smo to mjesto još s dalekih obronaka, pa nam bi lakše; i jedan je pogled dovoljan da nakon čitavog dana mokre patnje ulije snagu potrebnu da izdržimo tih sat i po' do cilja. I kiša nam se smilovala te dozvolila da bez nje saslušamo pozdravni govor, opet smo se smjestili u školi, velikoj i prostranoj zgradji, suhoj k tomu, pa nam se učini da smo u najboljem hotelu.

Večera, na tanjurima, s nožem, žlicom i vilićom servirana, već nas je čekala na stolovima najvećeg mjesnog restorana. Silnim raskošima, kako nam se nakon protekla puta činilo, pridružila se i prava pravcata »pevaljka«, a niti mještani tog zadimljenog rudarskog naselja nisu htjeli ostati po strani. Priredili su nam predstavu koja nas je nakon malo vremena vratila u ono doba vojevanja, u čiju smo slavu sve ove dane tavorili Bosnom. Samo, ovaj se put nije znalo tko je neprijatelj i gdje je. Jedini mirni u svemu tom kaosu ostali su muzičari i pjevačica, očito navikli da obavljaju svoj posao iako im kraj glava proljeću čaše, boce i koješta drugo. Što nam je pre-

ostalo drugo već da utočište potražimo na »našoj« slami.

Osvanulo je i posljednje jutro našeg putovanja. Veče će nam donijeti kraj zajedničkom životu u koloni. A šta je tek ta veče značila onima koji su se uspjeli dokopati oslobođene Foče?

Kao da nije 29. siječnja, svega nam je nekoliko snježnih pahuljica dalo do znanja da je ipak zima. Svima nam je bilo toplo znajući da je pred nama posljednji dio puta. Pjesma kolone bila je vedrija, a šale i upadice češće i glasnije. Često smo tog dana spomenuli »mladića« koji je sav ovaj put prešao u niskim cipelama. Kada mu je još na početku puta bilo rečeno da se pobrine za poštenu obuću, odgovorio je: »Niti prije trideset godina nisam imao bolju, pa sam ipak prošao, i ovoga će puta...«.

Negdje na pola puta do Foče, kod Skravnika, dočekala nas je opet omladinska jedinica narodne obrane. Momci i djevojke u lijepim uniformama priredili su već vatre, pa smo odmor, osim rakijom, mogli začiniti i toplim zalagajem. Odnekud se javila i harmonika, zvuci kozaračkog kola sve su nas podigli na noge. Gojzerice i vojničke čizme složno su koracale po taktu melodije, tako česte diljem naše domovine. I puške su zapucale. Zabavljalo me to pucketanje dok nisam opazio da nakon svakog pucnja s obližnjih krošanja na sve strane lete grančice i požutjelo lišće. Shvatih da nije sve tako bezazleno kao svirkla harmonika. Poželjeh da se što prije svrstamo u kolonu. Napustili smo to opasno mjesto pozdravljeni mahanjem ruku i pušaka, pa odahnuh tek kad zamakosmo za prvu okuku.

Iza podneva se počesmo spuštati prema Foči. Još malo, pa pregazivši Drinu, zaganjizmo gradskim ulicama. »Dobro nam došli Igmanci«, »Foča je uvijek vaša«, pisalo je gotovo svugdje. Isprsismo se nekako, podigosmo glave, heroji su umorni, ali osjećaj pobjede nadoknađuje sve.

Pobjede? Da, jer iako bez svih onih nedaća što su bile partizanima svakodnevni pratilac, bio je ne malo uspjeh i ovo što smo mi tokom četiri dana marša izveli. Jer, cilj nam je ionako bio da samo upoznamo put boraca, a ostala je želja da ga nikad i nitko više ne mora proći u stvarno partizanskim prilikama.

O nama i o životinjama

JEŽEVSKI KOMENTAR

Čudno je da su neki planinari strašivice i neprijatelji životinja, pa će vas pokušati i s tim malo bockati. Jest, pokušat će, a šta se čudite? Sve do sada, ježevski rečeno, ja pokušavam, vi se slatko nasmijete, kažete u sebi kako ja imam pravo i — opet sve po starom. Je li tako?

Kad si došao gore, onda treba da se planinarski vlastaš i zaboraviš sve gradske slabosti i da ih ne primjenjuješ i razvijaš pod nekim parolama, da su sad neka »druga vremena«. Koja su to, bratac? Planinar ili neplaninar na odmoru u božanskoj prirodi, treba da donese skromnost, pažnju, kulturu,

a ne, kako danas kažu, neko huliganstvo. A šta je to? To je nekakvo nedirigirano skretanje. Pravi planinari šutke se nekuda povlače, ne dolaze, kritikuju, ali ne »tešu« krivo ili čvorugavo stablo. I tako domovi postaju kao neke gradske birtije, finije rečeno buffet ili bistro, a to su sve koraci unazad.

I tako ja, po svom običaju, opet sjedim na nekom panju, žmirkam, mislim, a po potrebi se sklupčam i bocnem, kako ko zasluzi, i sa vama se sudarim. Jasno vidim kako nedostaje ljubavi za prirodu: umjesto da je čuvamo, mi je uništavamo. Jasno, to »mi« je rastezljiv pojam. Ja npr. već godinama pokušavam predavati po školama »o zaštiti prirode«, sa slikama i projekcijama, pa ne uspijevam, ali to vam je jedna žalosna priča, za drugi put.

Kako rekoh, sjedim, a sunce je već visoko odskočilo i čekam nedjeljne izletnike. Otegla se odozdo kolona kao glista, bolje reći gusjenica. U koloni ima i pionira pod zaštitom taticice i mamice; to su nestrašna dječica što već u veliko gađaju pračkicama i puškicama (stručno: flobert), gađaju ptičice i uopće sve što se živo može pogoditi. Ovdje u »divljini« navodno mogu slobodno pucati i ubijati u ono malo živoga što je još ostalo.

A što to moje sitne oči još vide u toj koloni? Prave pravcate lovce sa dvocijevkama, torbama i ražnjevima. Ah, da! Sjetio sam se! To su oni lovi i planinari koji imaju zajedničke prostorije u gradu, fuzionirali su se i zajednički se razvijaju i odgajaju, i u prostorijama i sad na terenu. Čudno, je li? I meni! Na jednu stranu sprečava se i zabranjuje, a na drugu tolerira i odobrava. Kažu mi, da je tu umjetni odstrel, valjda prirodni nije dovoljan.

Neki dan na »malom ekranu« gledam kako je zabrana držanja koza uspjela »pošumiti Gibraltar«, tu su i majmuni postali pitome životinje, priroda se ori od ptičjeg pjeva i toliko toga pozitvnoga, sve za rekreatiju. U povjerenju ču vam reći, da jedan opskrbnik doma drži pet koza koje su nedjeljom i praznikom propisno zatvorene i ne smiju meketati, da ne uznemire planinare što su pošumljavali oko doma. Eto, šuška se da će ubrzo koze dobiti pomilovanje, pa šta? Nikom ništa! Iliri su bili stočari!

Kolona je krenula prema domu, naravno, uz mene bez pozdrava, a ja se sklupčio. Nije šala: pračke, floberti, sačmarice, gojzerice, pa bi me mogli još i pogoditi. Namignuh jednoj vjeverici i ona se duboko povukla za danas u svoje duplje. Sigurno je sigurno! Ipak došlaci su opazili mravinjak i gazitelji su brzo tražili neku mast proti ugriza od mravi. Dao im lekciju o radišnim mravima, pčelama i drugim životnjama, ali »prosvrdrane su im uši«, pa su se kod osa slabo proveli, saće meda im je prisjelo. Poslije su se čudili kako mirno pasu po mojoj hrani i zuje oko ušiju, ta stari smo prijatelji. Još su, samo izdaleka, gadali kamenjem nekoliko paukovih mreža. I tako raspoloženi približili su se domu.

Pred kućom dočekao nas je domar. Valjda je to ime dobio, jer stoji više u domu nego

okolo doma da uređuje. Pas i mačka odmah su osjetili ovakve došljake, podvukli su repove, pa svaki u svoj zaklon: pas u stražaru, a mačka na ognjište, dok najezda prođe. U blagovaonici uslijedila je tek ona prava derjava. Najprije su ih napale muhe, jer se nisu oprali kad su došli, ali su se zato volovski napili vode. Osnovni pojmovi o znoju, soli, vodi nisu im bili jasni.

Okolo doma obilno je kamenja i oblatak, pa su ih počeli prevrtati za igru i tad je nastao ženski krik: ispod kamenja škorpion! Počeo je i lov na leptire, čemu, neznam. Za zbirke to love stručnjaci. Meni su leptiri došli na dlan i sisali znoj, koji ima soli, a to je njima bilo čudo. Ih, što mi znamo zoologiju, divota!

A sad se pojavio i poskok, pravi pravcati, sa rošćicom na glavi. Tada su lovačke sačmarice stupile u akciju. Ta i zmija je životinja kao i svaka druga, a da je tako strašno opasna, ne bi je djeca lovila rukom i prodavala za džeparac, za školske knjige. Razvjeravam ih da zmijsko pitanje ne bi bilo riješeno ni kad bi dovezli mungose, koji danas kod nas pojedu baš sve. Opet, pojam klima i džungla im je nepoznat.

Pitam ja te »lovce« zašto ne ubijaju vukove što kolju ovce. Ovi lovci nisu čak znali da ni vuk ne napada čovjeka nego ga prati dok on ne klone. Vjerujem da su lovcii izmisli priču o Crvenkapici! Tako slušajući vidim da im je pojam »krajnje opasnosti« medvjed. Srećom on se već izdaleka osjeti po mirisu i svi se na vrijeme junački razbjere. Ima jedan koji mu je navodno ostavio od straha punu naprtjaču, ali to je vjerojatno lovačka priča. Svakačko dobra šala u društvu, kad je vani mečava.

Ipak, čušni su ti neki planinari. Ponekad mi sliče na gusaka. Lijepa bijela životinja, dostojanstvena držanja, ali glupa, uobražena, zla, kao neki huligan. A pile? Nježna mala životinjica, ali ima pileći mozak.

I ovu skraćenu priču o nama i životnjama prividim kraju, naravno, sa zaključcima koje trebate razraditi. Treba najprije imati odgoj u sebi, a popunjavati ga na planini, početi iz malena. Sve su životinje dobre, one nas se boje i one su zastrašene, brane se. Čitajući i proučavajući psihologiju životinja mnogo ćemo naučiti. Priroda je ipak najbolji selektor. O ubijanju ni govora, zamislimo da je sve pod zaštitom prirode i tako je čuvajmo i očuvajmo. Treba imati zlo srce pa ubijati životinje. Uostalom, ja mislim da smo se razumijeli mladi, stari, uprave, roditelji i svi drugi.

Ovo sam vam lijepo rekao i nemojte da moram ponavljati. Ako me ne poslušate bacit ću tešku ježevsku kletvu na vas, evo ovako:

zujale vam muhe, abole ose, kljucale vas ptice, a štipali škorpioni,bole vas koze, a jašili majmuni, obavijale zmije, grizli vuci, prevrtali medonje i

bockao vaš Jež

Od Jelove ruje do Visočice

ANTE MARGETIĆ

SPLIT

Na gospičkom trgu prišlo nam je nekoliko članova PD »Visočica«, od reda lijepo građeni i stasiti. Oni su me podsjećali na onu ličku omladinu, što je prisustvovala svečanom otvorenju prvog Gojtanovog doma na Visočici godine 1929. Bila je to smotra najljepše građene omladine koju sam ikada sreao. U sjecanju mi se duboko usjekla. Još u nečemu ona me je uznjela. Bilo je to njezin sjajno drugarstvo. U svom zanosu što je podigla prvi dom na Visočici, ta omladina bila je spremna da sve one što su krenuli prema domu ponese na svojim ledima. K tome, njezin smijeh, pjesma i igra odzvanjali su Visočicom. Ona je tog dana i samu Visočicu učinila raskošnijom.

Neki od prisutnih Gospićana pripadali su toj nekadašnjoj omladini. Pitali su nas, poslije pune 44 godine, za naše djevojke Mosorašice Vedu, Danu i ostale, što pokazuje da im je duh svjež. Zahvaljujući ličkoj klimi, koja u zimi dosije sibirsku studen, prašumskom ozonu sa Velebita u kojem se kreću, nekadašnjem vojnograničarskom životu, naturalnoj ishrani i još nekim drugim uvjetima života, ovi Ličani su do danas održali svoju jaku konstituciju.

Došli smo u Gospic da izvedemo višednevnu turu u Velebitu. Od Gospića smo počeli. Preko Jelove Ruje, Visočice do Štirovca pod Badnjom, a Velikom Paklenicom sići ćemo na more. Planirali smo provesti dvije noći u lugarnici u Jelovoj Riji. Drugovi Gospićani prebacili su nas kolima koristeći rustičnu cestu što prolazi iznad same Jelove Ruje, a završava na vrh grebena Panas. Na taj način smo upali u Riju!

U našim se očima ona ukazala Čarobnicom. Iako je ona zapravo duboka ponikva, bukova prašuma pokrila joj je nekadašnje kameno tlo i napunila je zemljom. Tako je na tom tlu izrasla bujna trava sa mnogo srčanika. Čitavom tom raslinju daju vlagu podzemni izvori, što ih nazivaju rujama. I cisterna je pokraj kuće. Nije dugo da je lugar stanovao u lugarnici. Od kako ju je on napustio, ona nije više zaključana. Nad nama je tek mali okrajak neba rasvjetljavao čistinu pred lugarnicom.

Ušli smo u lugarnicu kao u svoj dom. Ugodno je djelovala i sama pomisao da nam ona pruža krov nad glavom. August je mjesec. Neće nas uznenirivati noćne oluje. U noći obasjavat će Ruju mjesecima. Velebit je uvijek u ovo doba godine pravi prijatelj.

Ovdje pred kućom je i ognjište. Večeras će na tom ognjištu biti vatra u zatvorenom prašumskom obruču. Tko vatu bude zapazio pomisliti će da to prašuma gori. Plamen će nas posebno zarobiti i povesti u začarani krug maštice. Možda će se, dok budemo sjedili uz vatu nečujno došuljati neka od šumskih

životinja da se napase na čistini. Papci je neće odati. A kad je jednom tu, promatrati će nas kod vatre. Možda ih odadu svjetleće im oči.

Navečer smo doživljivali ono što nam je pružala Jelova Rija. Donijeli smo toliko bukovog granja da smo zaista podigli pravu lomaču. Živnuli smo čim je nastupila noć i suknuo visok plamen. U ovome smo osjetili onu pravu dobrodošlicu Jelove Rije.

Visok plamen osvjetljjavao je zid naše kuće, dio njezine unutrašnjosti kroz široko otvorena vrata i prvi krug prašumskog obruča. Na zidu su se pomicale sjene naših leđa. Sjene su postale velike, kiklopske. Prašuma je poprimala nešto od noćne utvare, čim smo na vatu zaboravili, pa se pretvorila u žeravu. Tada su se pojavile zvijezde u malom nebeskom krugu iznad čistine kao da su bile značajljene da vide tko to uz vatu sjedi, ali i mi smo svoje vratove iskrivljivali da bismo ih promatrali. Velebit je utonuo u duboku noć. Ovdje uz vatu misli, razmišljanja, čuvstva stvaraju se i kovitlaju. Da li da sada pričamo s drugovima iz Gospića ili da svoja koljena skupimo položivši glavu na njih i podamo se začaranom krugu maštana što su ih plamenovi donosili; da li da pratimo igru naših sjena na zidu kuće; da li da se zagledamo u divno zviježđe? Zahvatio nas je neki nemir. Brzo smo shvatili da će se naša osjećanja, po nekoj harmoniji koja je u nama samim, sporazumjeti i da ćemo doživjeti svoje divno veče u Jelovoj Riji i drugarstvo sačuvati. I doživjeli smo ga!

Kad je večera završila saopćili su nam drugovi iz Gospića da oni u zoru odlaze na more na kupanje. U čudu smo ih promatrali i ujedno im se divili. Oni će, dakle sutra, proći Japage! A Japage su najstrašniji krš u južnom Velebitu. Svatko nije dorastao da ih pređe. Oni to jesu. Oni naprosto jure preko Japaga poput divojaraca (nek' oproste na usporedbi). To će oni i sutra potvrditi. Njihove se ruke ne hvataju japaških stijena. U stanju su i srndača dostignuti kada on bježi. Oni nikada ne strijeljaju srndače.

U zoru su drugovi iz Gospića odmaglili na kupanje. S drugom Nikolom poslije sam krenuo prema vrhu Panasa (1261 m). Divan je taj Panas! Onako isturen prama jugu, on kao da se nadvrio nad japagama, ponikvama, duljama i dulibama. Na njegovom istočnom rebru izdigao se Crni vrh s kojeg je prekrasna panorama s pogledom na čitavi južni Velebit, sve od Trošljeva vrha preko Visočice, Kozjaka, Badnja, Vaganskog vrha do Sv. brda. Upravo na istok, na primorskoj padini, usred carstva krša blještila je na suncu bijela kama gromada kao visoki obelisk, zvan Simonovića Stapina (Stap). Kao da su je sta-

pljanski žitelji krećom obijelili. Takova nas je zvala k sebi. Nedaleko od Crnog vrha spušta se staza u duboke i zašumljene vrtace.

Zelja nas je gonila da zađemo u duboku dolinu pod dno Panasa. Po imenu je ne znamo. Sišli smo samo do jednog sedla i prema jugu ugledali dio Japaga. Time smo se zadovoljili i vratili se u Jelovu Ruju da bismo dočekali dvojicu splitskih planinara: Matku i Pavu. Navečer smo u njihovu društvu, uz vatru, proveli još jedno divno veče. Odlazili su takoder s nama na Visočicu. Sutradan smo i mi napustili našu čarobnicu Jelovu Ruju da bismo došli u Gojtanov dom.

Sutradan, kad je sunce već prilično odskocilo provukli smo se kroz prašumsku zavjesu od granja i ušli u novi prašumski obruc. Dočekali su nas svijetleći crveno bijeli znakovni markacije, koji će nas povesti na sigurno kroz ovu Veliku Planinu. Zahvatila nas je radost. Hodamo Samarovim podnožjem. Tek poslije nas čeka uspon na sâm Samar. Nalazimo se u pojasu prašumske bukve. Ona nam je nešto sjajno otkrila. U svakom bukovom listu u krošnji divno je sedefasto svjetlo. Ono osvjetljuje unutrašnjost prašume. Posvuda je to svjetlo: između nas i krošnje, na tlu po kojem hodamo, između stabala. Unutrašnjost prašume pretvorila se u čudesno osvijetljenu galeriju. U njoj su, rekli bismo, samo snovi. Omamljeni smo tom čudesnošću. Ne mijenja se ona, ma koliko mi hodali kroz galeriju. Ipak smo se zaželjeli zaustaviti i spustiti pod jednim od stabala kako bismo uživali na tom izvoru divnog sedefa. Nismo sjeli pod stablo. Najednom je ispred nas na sedlu granulo sunce. Ono je za čas pogasio svjetlo naše galerije. Potresao nas je nestanak svjetla. Zaželjeli smo da sunce grane tek na vrhu Samara. Matko i Pave prvi su stigli na sedlo i u središte sunčevog svjetla. Čekali su nas. Skupa smo promatrali jednu divnu zelenu i sunčanu dolinu.

Sa vrha Samara ugledali smo Trošeljavčku košanicu kroz koju su prolazile bjelkaste stazice. Znam tko pravi te stazice. U samu zoru dolaze na ovu košanicu divlje svinje i ruju po njoj da bi došle do hranjivog korijenja. U pravcu Visočice iznad košanice nadvio se Ravni Samar. Po košanicu u pravcu sjevera ušli smo u novi obruc prašume iz kojega smo izašli tek kada smo se okrenuli prema sjevernoj strani Ravnog Samara. Sada nas je prihvatiла mlada bukova šuma. Odmah je pokazala svoju čudnu čud povijuš. Borili smo se protiv te mlade bukve da bi nas propustila Ravnom Samaru. Povijuše se nisu tako lako dale savladati. Osobito se s njima borio Matko koji je širokih pleća. Čuli smo njegova pluća kako su se pretvorila u mjeđ kojim se rasplamsava vatra. Imali smo puno osjećaja za nj. Kad smo zatim polegli na novu košanicu, na tjemenu Ravnog Samara, ono njegovo lijepo oko nasmijalo se. Mislio je na to kako je onog davla mladu bukvu iza sebe ostavio.

Ovu košanicu na tjemenu Ravnog Samara zovu i divnim imenom »Poljana«. Svaki onaj

koji napušta prašumu cijeni ugodaj svake poljane. Ima još jedna poljana iza ove a zovu je Trošeljevačka poljana. S ove naše poljane na koju smo polegли vidimo dugi oštiri greben divne Visočice. Ovalko veličanstvena kao da je oblikovana u snu. Markacija s poljane nije vodila po tjemenu Ravnog Samara kao što bismo to sada željeli, jer bi greben Visočice stalno bio pred nama. Markacija je naprotiv krenula na južni strmi obronak šumovitog Ravnog Samara. S prvim korakom spuštanja učinilo nam se da je naša Visočica ugrabljena.

Po trošeljevačkom grebenu nastavili smo prema Gojtanovom domu i Visočici. Na jednom mjestu trošeljevački greben prebacio je jedan svoj krak prema jugu praveći sedlo i time se povezao s prvim sjevernim obronkom Visočice. Sedlo koje je bilo pokriveno šumom priječilo nam je da ugledamo dubodoline s obiju njegovih strana.

Sa sedla smo zašli na prvi obronak Visočice, a zatim izbili i na zadnju poljanicu s koje nam se ponovno ukazao greben Visočice, uviјek veličanstven, a sada je na dohvati ruke i sam Gojtanov dom. Ovdje smo doživjeli onu pravu radost. Gojtanov dom smo jedva primijetili jer ga je jača klekovina zatvarala, ali ga je ona zato i zaštićivala od hladnih sjevernih vjetrova koji u toj visini dosiju orkansku jačinu. Učinilo nam se da se dom čisto podao u krilo svom zaštitniku. Skupio se u sebe kao da još uvijek zebe od sjevernih vjetrova.

Cilj današnjeg dana bio nam je doći u ovaj dom. Nismo požalili. U zavjetrini, okrenuta suncu, čekala nas je drvena klupa, meni već poznata. Uprtnjače su ležale pokraj nas neotvorene. Osjećamo koliko nas je ova božanska visina zarobila. A tom dragom domu do nas skoro da smo zaboravili reći »Zdravo!« Dočekali smo to da smo ugledali divne Kukove, Dabre, Kizu i Alaginac, tamo na početku srednjeg Velebita. Prikazivali su svoje brojne tornjeve, tornjiće, kukove i obeliske, a sve je to podsjećalo na sredovjekovne zamkove. Nemamo snage da ustanemo s klupe i da ih napustimo sve dok su tu pred našim očima. Ti zamkovi bili su sa svojim sjenama predivni. U dom smo se povukli tek kad ih je zavjesa sutona potpuno zastrla.

Na sam vrh Visočice popeli smo se sutradan. Po travnatom tepihu uspon je trajao pola sata. S vrha Visočice konstatirali smo ono isto što je naveo dr Josip Poljak u svom Vodiču po Velebitu: »Najljepši je od svih vrhunaca, jer istodobno imamo pogled na cijelu Liku do Ličke Plješevice, na sve vrhove južnog Velebita do Crnopca i na more sa obalom sjeverne Dalmacije i otoke sve do Dugog otoka i daleko na obzorju prema Italiji. A na sjeveru do Šatorine, Kozjaka i Zavižana.«

U suton trećeg dana primio nas je Štirovački dom pokraj Badnja.

Planinarstvo i turizam jučer, danas i sutra

BOJANA PRAŽIĆ

ZAGREB

Razmatrajući fenomen planinarstva i turizma kroz historijski slijed njihovog razvoja lako ćemo uočiti nekoliko osnovnih činjenica. Jedna od tih činjenica je razvoj planinarstva i turizma jučer i danas u globalu, te njihovo značenje. Drugi faktor su kvantitativne i kvalitativne promjene sastava učesnika planinarskih i turističkih kretanja. Osim toga postoje i izvjesni neposredni faktori koji su uvjetovali razvoj i planinarstva i turizma.

Međutim da bi se i planinarstvo i turizam mogli pratiti u kontekstu svoga razvoja i značenja moraju se početi razmatrati i planinarstvo i turizam kao zasebne kategorije kronološki od njihovog početka.

Za razvoj turizma osnovne je impulse dala industrijska revolucija u drugoj polovini 19. stoljeća, dok je glavna ekspanzija uslijedila istodobno s ekspanzivnim razvojem urbanizacije od konca 19. stoljeća na dalje.

Prije analize svakog pojedinog perioda u evoluciji i planinarstva i turizma potrebno je vremenski determinirati pojam »jučer« i pojam »danas«. Za »jučer« planinarstva i turizma mogli bismo uzeti razdoblje koje završava s drugim svjetskim ratom, a »danas« još — traje.

Jedan od osnovnih faktora koji su uvjetovali razvoj i planinarstva i turizma je sve veća mobilnost stanovništva koja je uzrokovana sve brojnijim prelaskom stanovništva iz sela u gradove. Drugi isto tako važan činilac, ako ne i važniji, je promjena načina života stanovništva koje se doselilo u grad, a osim toga evidentno je i rađanje novih potreba tog stanovništva.

Počeci razvoja planinarstva i turizma su različiti. Turizam je, iako u malom obujmu, prije zabilježio početke organiziranog razvoja. U prvim godinama svog razvoja turističke usluge koristili su samo pripadnici dobro stjecelog plemstva ili bogate buržoazije, a postojao je samo mali broj turistički atraktivnih mesta. Ljeti su ti ljudi išli u Alpe i posjećivali mjesta kao što su Davos, St. Moritz, Kitzbühel, Garmisch Partenkirchen i Chamonix, a zimi su odlazili na more u Nicu, Monte Carlo ili San Remo.

Međutim ta je klijentela bila malobrojna, ali imućna i naučena na luksuzni život pa su stoga i građeni luksuzno opremljeni hoteli, budući da su gosti u to doba (konac 19. i početak 20. st.) provodili u tim mjestima cijelu bilo zimsku bilo ljetnu sezonu, a ljetovačista su im ili zimovališta bila više mesta boravka nego mjesta odmora.

U tom periodu na teritoriju današnje Jugoslavije postojala su samo dva mesta koja su bila sposobna da prihvate bogate goste iz Beča i Pešte, te drugih gradova Austrougarske,

ske, a to su Opatija i Crikvenica. Iz toga razdoblja potiču prvi sustavno građeni hotelski kapaciteti uopće na našoj obali.

Poslije prvoga svjetskog rata situacija se, što se turizma tiče, počinje znatnije mijenjati. Ta promjena je utjecana nizom ekonomskih faktora, a uz to i razvojem automobilске industrije. Ljudi zbog toga postaju mobilniji. U tom meduratnom razdoblju sve se više povećava broj turistički atraktivnih mesta. Međutim o nekoj masovnosti još ne može biti govora iz razloga što još uvijek većina stanovništva ima niske prihode koji ne dozvoljavaju potrošnju te vrste. U Jugoslaviji se situacija u izvjesnom smislu mijenja jer Jugoslavija gubi Istru u korist Italije, pa Opatija u tome periodu turistički stagnira. U tome se razdoblju počinje razvijati Rab kao turistički atraktivno središte.

Planinarstvo ima sasvim druge korijene svoga postanka. S jedne strane je ljudi ljubav prema prirodi vukla u do tada nepoznate planinske predjele. S druge strane je profesionalna znatitelja tjerala prirodoslovce najrazličitijih profila u istraživačke ekspedicije u gorski svijet. Tako su geolozi, mineralozi, botaničari, zoologovi i geografi postali prvi pasionirani planinari. Ne spomenuti poznate planinare i prirodoslovce kao što su Vukotinović, Rossi, Hirc, J. Poljak i Simonović bila bi velika greška.

Planinarstvo nasuprot turizmu u meduratnom razdoblju dobiva karakteristike izrazite masovnosti i od daleko je većeg značenja. Razloga tome ima više. Svakako je jedan od najvažnijih taj što planinarski izlasci ne iziskuju toliku materijalna sredstva kao što to iziskuju putovanja i korištenje turističkih usluga. S druge strane budući da je većina stanovništva bila skromnijih materijalnih mogućnosti, to je jedino planinarstvo dolazilo u obzir kao oblik rekreacije. Osim toga planinari su bili osobe sa skromnijim zahtjevima, pa su se zadovoljavali i sa minimumom komfora koji im je bio pružan u planinarskim kućama i domovima. Najveći zamah je planinarstvo dobito u alpskim i prialpskim zemljama.

U Jugoslaviji je planinarstvo bilo ograničeno pretežno na Sloveniju i sjeverozapadnu Hrvatsku tj. okolne palninske prostore većih gradskih središta, s time da su planinari najviše posjećivali Alpe i Pohorje u Sloveniji, a Medvednicu, Kalnik, Žumberačku goru i Zagorske planine u Hrvatskoj. Drugim riječima u planine se išlo pješice, od prevoznih sredstava se koristio vlak kao sredstvo za lakši pristup do udaljenijih planina. Ostali planinski prostori su uslijed nedostatka dobrih prometnica, a i većih gradskih centara, bili go-

to nepoznati. Primjera radi: izlet na Velebit prije drugog svjetskog rata bila je prava mala ekspedicija koja je trajala gotovo tjedan dana.

Za uočavanje pravog stanja svari najbolje je uzeti primjer predratnog Zagreba koji je imao pred sam rat oko 200 000 stanovnika, a na izlete je i u planine išlo između deset i dvadeset tisuća stanovnika. Međutim potrebno je od ukupnog broja stanovnika grada Zagreba oduzeti oko 12% mlađeg stanovništva (do 19 godina starosti) i negdje između 6 i 8% starog stanovništva (iznad 50 godina života). To znači da oko 40 000 stanovnika ne dolazi u obzir za planinarstvo i izlete, pa je onda udio mogućeg stanovništva znatno veći nego ako se uspoređuje sa cijelokupnim pučanstvom grada Zagreba. To iznosi nešto oko 20% cijelokupnog stanovništva grada.

Može se reći da turizam u pravom smislu te riječi u meduratnom razdoblju tek hvata svoje korijene. Za Sušak i Split su u to doba bila sasvim dovoljna dva vlaka dnevno sa po 5 do 6 dvo-osovinskih vagona, te da je to bio jedini mogući način prevoza u to doba. Zato je većina stanovništva grada Zagreba u tom razdoblju najvećim dijelom odilazila na Savu i to na potezu od Podsuseda pa sve do Stare Savice, a ostatak je odlazio u planine.

Međutim život urbaniziranog čovjeka poslije drugog svjetskog rata iz godine se u godinu sve više mijenja. Životni ritam postaje sve intenzivniji, a posljedica toga je sve veća čovjekova potreba za odmorom i rekreatcijom. U tome veoma mnogo pomaže i mobilnost stanovništva prouzrokovana snažnim razvojem automobilizma. Primjera radi: karlovačko registarsko područje ima danas više automobila nego cijela NR Hrvatska nakon oslobođenja, a danas u Zagrebu svaki šesti stanovnik posjeduje auto.

Kada se sve to sagleda, onda se treba zapisati šta je sa onih 20% stanovništva koje je odlazilo na izlete ili u planine? Već sam ranije spomenula da sam Zagreb ima oko 150 000 automobila, a ukoliko se odbije ono stanovništvo koje nema pravo na vozačku dozvolu (to je oko 15% stanovništva), izlazi da svaki treći do četvrti stanovnik posjeduje kola!

Osim toga znatan udio stanovništva Zagreba i drugih velikih gradova posjeduje vikendice u koje odlazi gotovo svake nedjelje. Takvi ljudi se ne mogu uvrstiti ni u izletnike-planinare ni u turiste, iako katkada koriste usluge raznih turističkih organizacija.

Treba osim ovih činjenica uzeti u obzir i to da zbog posjedovanja automobila za mnoge izletnike i planinare Medvednica i okolne planine gube svoju atraktivnost, te zbog toga veliki broj prijeratnih izletnika gubi interes za te predjele. Najeklatantniji dokaz tome je taj da i usprkos svojoj funkcionalnosti, žičara za Sljeme posluje sa teškim deficitom. Osim toga poneki motorizirani Zagrepčani na Medvednicu odlaze vlastitim autom.

Velik broj predratnih izletnika poslije rata se motorizirao, pa na vikende i za vrijeme

praznika odlazi sa kolima većinom u turistička mjesta i posjeće turistički atraktivne objekte. Posljedica toga je sve veća posjećenost, a i popularnost mnogih toplica u okolini Zagreba, pa i u udaljenijim mjestima (Stubičke, Čateške, Tuhejske, Sutinske i druge toplice). Sava, nekad popularno i jako posjećeno izletište, više uopće ne služi za rekreatciju građanima zbog velike zagadenosti vode. Uz sve to ne smije se smetnuti s umi a činjenicu da ZET i Generalturist u ljetnim mjećima organiziraju jednodnevne izlete u razne toplice s kompletним paketom usluga (prevoz, ulaznica na bazen za cijeli dan i jedan topak) po povoljnijim cijenama.

Danas jedan dio predratnih planinara ima auto, dok drugi posjeduje vikendicu u okolini Zagreba ili na moru. Planinari automobilisti su stoga u mogućnosti da preko vikenda odlaze na veće izlete u planine Slovenije, na Velebit ili u Bosnu, a katkada u austrijske, talijanske, švicarske ili francuske Alpe.

Uz taj oblik planinarstva razvija se i jedan sasvim novi vid planinarstva. To su ekspedicije u Afriku, na Himalaje, na Grenland i sl. Međutim ti pohodi veoma mnogo i koštaju. Osim takvih planinarskih ekspedicija u poslijednje se vrijeme razvilo čisto sportski orijentirano planinarstvo i speleologija. Za sportske planinare je važno steći što više »trofeja« na transverzalama dugačkim više desetaka kilometara, sa raznim osvojenim vrhovima.

Danas je odnos planinarstvo-turizam slijedeći: turizam zbog masovnosti, a i znatnih finansijskih mogućnosti duboko zadire u strukturu i organizaciju našeg društva, a turizmom su zahvaćeni gotovo svi radni ljudi u našoj zemlji. Na drugoj strani klasičnim oblikom planinarstva obuhvaćen je samo malo dio gradskog stanovništva.

Za turizam sutrašnjice od primarne je važnosti velika mobilnost stanovništva u Svetetu, a i kod nas. Uz to kao posljedica znatnijeg porasta standarda ide i masovnost. Na drugoj strani planinarstvo može vidjeti jedini način opstanka u sustavnom i sistematskom uključivanju i prilagođavanju suštine planinarstva u trendove suvremene turističke industrije. Trebalо bi naći najprikladnije načine i metode koji bi popularizirali odlazak u planine i učinili ga atraktivnim. Osim toga na prometnijim cestama kojima se služi većina izletnika i turista, trebalо bi staviti panoe koji bi upozoravali na pojedine planinarski atraktivne punktove, budući da se mnogi nalaze u mnogo slučajeva u blizini važnih prometnica. Na taj će se način po koji motorizirani izletnik zaputiti u te za njega nepoznate predjele i tako zavoljeti planine.

O nekom povratku na klasično predratno planinarstvo ne može biti govora, već se planinarstvo mora znati prilagoditi današnjem ubrzanom ritmu života u gradskoj sredini.

Kapelica na vrhu Kajmakčalana (2521 m)

Foto: Ing. D. Koprivica

S Kajmakčalana

Ing. DUŠAN KLEUT

BEOGRAD

Željno smo očekivali kraj svake radne sedmice da bismo se odmorili od svakodnevнog posla. Radili smo na geološkom kartiranju dijela planine Kozjak — posao da ga čovjek težega ne može poželjeti. Ipač kad dođe nedjelja odvajamo se od planine, nekad samo u mislima, pišu se pisma, čitaju novine, a nekada krenemo do Bitolja. Teško bi se moglo prepostaviti da bi neko na ovakvom poslu kao što je naš, poželio da se i u nedjelju još neposrednije prepusti planinama.

Radeći na planini Kozjak, kao u prašumi punoj raznih iznenađenja i snažnih utisača, čovjek i neprimjetno počne da se uživljava u ovakav ambijent i da mu se neopćeno prepusta. Tu je, prije svega, šuma kakva se rijetko viđa. Potoci i potočići su nekim slučajem tako dobro raspoređeni, a obiluju vodom, koja ne presušuje, i rakovima. Interesantni su ovi rakići zbog toga što se relativno slobodno kreću i usred dana. Vrlo su vitalni, valjda zbog toga što ovdje ne postoji zaganđivanje vode. Poseban ukras ove planine su srne. Navikli smo se na njihovu opreznost i plašljivost u drugim planinama, pa nas ovdje česti susreti sa sрнама iznenadiše. Ima mnogo i divljih svinja, a medvjedi su osjetno manje zapaženi. Kozjak je teško prohodna planina, pogotovu za onoga koji se kreće izvan poznatih puteva i staza, kao mi geolozi. Dosta često smo nailazili na dionice starog puta iz prvog svjetskog rata, dobro očuvanog, ali potpuno napuštenog i obraslog travom.

Teško je zamisliti da bi prosječan čovjek, koji se nikada nije bavio planinarenjem, mogao proći ovim predjelima a da se u njemu, bar u nekom skrivenom krajičku njegovog

bića, ne pobudi interes za prirodne ljepote pogotovu skoro nedirnute kao što su u ovim predjelima. Te strme padine Kozjaka s vegetacijom izazivaju divljenje i zbog toga što su obrasle tako lijepom šumom. Najčešće je to mješavina četinara i listopadnog drveća. Ostaci vojnih objekata (njemačkih) i puteva liče na drevne ostatke neke davne civilizacije i prohujalog vremena. Tu je, dakle, pored prirodnih kurioziteta ubilježen i dio naše historije.

Mada geologe ne oduševljavaju ovalki terena s naslagama humusa i s bujnom vegetacijom, ipak nisu bili rijetki slučajevi da pri povratku s dnevnog zadatka počnu razgovori koji nemaju baš mnogo veze s geologijom. Neki put su to razgovori o šumi, o potocima i našim mokrim gojzericama, o divljači ali sve manje razgovori o teškom terenu. Više smo se žalili na nedostatak izdanaka svježih stijena nego na strme uspone što smo ih savladivali svakog dana.

Tu na teško pristupačnom Kozjaku, učvršćivali su svoje redove i organizirali partizanski pokret makedonski partizani. S druge strane grebena bilo je uporište Markosovih partizana. Sada, pod zaštitom prirode, ni lovci ni drvosječe ne mogu mnogo da naruše mir i divljinu ovih predjela. Tome naročito pridonose loši putevi i blizina granice koja upravo ide razvodjem preko nekoliko planina između Jugoslavije i Grčke.

Tužno djeluju predjeli prema planini Selečkoj i naseljima ispod Kozjaka idući prema bitoljskom polju. Prisutnost »civilizacije« nagle se ocrtava pojmom golih, nepošumljenih predjela, gdje su poslije nemilosrdnog uni-

Ratna cesta na Kajmakčalanu (u pozadini najviši vrh)

Foto: Dr Z. Poljak

štavanja šume tokom stoljeća, bujice, oluje i pljuskovi stvorili kamenite, kao polupustinjske predjele. U manjim uvalama ili na terenima sa blažim reljefom nalaze se obradive površine. One su ograđene improviziranim zidovima od kamena kao u nekim dijelovima Dalmacije. Materijalni položaj ljudi u naseljima, po njihovu pričanju i po izgledu njih samih i njihovih domova, u potpunosti je u skladu sa kamenitim, ispranim i neplodnim zemljištem na kome žive. Obično se ne žale da je kod njih nekad ranije život bio bolji, a jedino im je žao koza jer ih je zakonom zabranjeno držati u ovom kraju.

Kakav kontrast, pomisli čovjek tako skoro poluglasno. Dok se radujemo promatranjem ovih planina i njihovih ljepota, dотle je susret sa ljudima koji žive na ovom tlu nešto drugo. Život koji prate razni oblici bijede i siromaštva, previše skromne potrebe za kulturnijim i boljim životom, zastrašujuće djeljenje. I nije to samo ovdje tako. Takav osjećaj se ponavlja, nažalost dosta često, i u drugim krajevima i na drugim planinama. Kao da važi neko nepisano pravilo — ukoliko je ljepša priroda, u izobilju čist uzduh i pitka voda, utoliko više sirotinje i bijede. Nikad dva dobra zajedno! Ipak, jedna vrijednost izgleda da je prati lac ljudi na svim planinama, to je poštjenje, gostoprимstvo, iskrenost i humanost svih gorštaka.

Prvih dana našeg boravka na Kozjaku doznali smo od mještana da prema izgledu Kajmakčalana u jutarnjim časovima možemo znati kakvo će vrijeme biti toga dana. Tako smo izlazeći iz sela Starevine, gdje smo stanovali, svakog jutra bacali pogled prema jugoistoku da vidimo da li je Kajmakčalan u magli ili ne. Tih prvih dana, iscrpljujući se na reljefnom Kozjaku, nismo ni pomicali da jednog dana u nedjelju, umjesto odmora, posemo na sam vrh Kajmakčalana. Svakim danom naši su nas zadaci vodili sve bliže

vrhovima Kozjaka. Ovdje osim graničara i orlova nema nikog drugog. Tu na visinama gdje prestaje šuma i gusta paprat visoka i po dva metra, s neobično mnogo plodnih malinjaka, pred nama se otvaraju novi predjeli s bujnom planinskom travom, vrhovi, karaule i bjeličasti oblaci kao na dohvrat ruke.

Počeli smo sve češće spominjati u razgovoru kako bi tek izgledalo na vrhu Kajmakčalana. Jednog dana neko iz naše ekipe predloži da odemo na vrh susjedne planine Niđe, Kajmakčalan.

Eto, tako je to kada čovjek ne može da odoli zovu prirode i želi za novim i još ljepšim. Zar naporan svakodnevni posao na planini kao što je Kozjak nije za nas dovoljan, već preko toga, kada nam dođe željno očekivani dan odmora mi idemo na planinarenje.

Nekoliko dana poslije ranom zorom naši pogledi su bili upereni prema vrhu Kajmakčalana. Imali smo sreće, vrijeme nas je odlično poslužilo. Mada se približavala jesen i Kajmakčalan najčešće bio u oblacima, bolje rečeno iznad oblaka, toga dana nije bilo ni oblaka ni vjetra. Tek po neki oblačak pojavit će se iznad samog vrha, a baš to je stvaralo ljepši dojam, kao da se nalazimo ispod samog krova svijeta. Put koji vodi od Bitolja do Kajmakčalana je odličan za razliku od puteva koji vode prema Kozjaku. Stari ratni put, održavan i popravljan u posljednje vrijeme, priyatno nas je iznenadio. Zaustavljeni smo se na više mjesta da bismo promatrati četinarsku šumu, spomenike iz prvog svjetskog rata ili izvanredne pejzaže. Sve češće smo nailazili na mjesta poznata iz historije o proboru Solunskog fronta. Ovdje su mnogobrojni motivi za fotografiranje.

Približavajući se vrhu Kajmakčalana bili su sve brojniji i sve očigledniji dokazi o poznatim legendama i dramatičnim događajima iz toga rata. Križevi i groblja na sve strane, čahure i dijelovi još dobro očuvane vojničke

opreme, šljemovi nekoliko raznih armija. Na samom vrhu planine nalazi se spomen-crkvica, a desetak metara niže kosturnica.

Crkvica na nadmorskoj visini od 2521 metar, a u njoj urna sa srcem Švicarsca dra Rajsa, smješteno ovdje po njegovoj želji, naokolo obilježja drame koja se ovdje odigrala i to na ovakvom divnom i veličanstvenom mjestu, čistom i blistavom kao što su bili veličanstveni i blistavi idealni onih u čiju zahvalnost i spomen su i izgrađena ova skromna obilježja.

Vremena je i sviše malo u ovakvim prilikama. Svuda naokolo fantastični pejzaži. Kao iz aviona vide se daleki krajevi, u Grčkoj sve do Solunske luke, na našoj strani reljef čitavog spleta planina i u daljinji Bitoljsko polje i Bitolj. Iznad nas kao i iznad obližnjih vrhova orlovi kao da demonstriraju vještina letenja, a povremenim krilkom kao da nas opominju da ih pažljivije promatramo.

Nedaleko od nas još je jedna grupa izletnika, planinara. Uskoro zaključujemo da su stranci — Grci. Ipak na ovom mjestu nema stranaca. Svi ljudi koji se ovdje sretnu toliko su bliski i povezani ljubavlju prema prirodi da se odmah smatraju prijateljima. Niko na ovom mjestu i ne može biti stranac jer je to ničija zemlja. To nije uobičajena pogranična zona već prostor koji je sporazumom ostavljen kao teren koji ne pripada isključivo nikome. Ovo je urađeno zbog toga što je baš na ovome mjestu probijen front u prvom svjetskom ratu, poznat kao Solunski front.

Naši prijatelji iz Grčke poveli su nas da bi nam pokazali neke spomenike naših zemljaka na njihovoj teritoriji. Svi su se nasmijali kad smo im rekli da zbog njihovih graničara nije zgodno što prelazimo granicu. Pošto vaši graničari dobro čuvaju granicu naših tu ne ćete ni vidjeti — kažu Grci. Počeli smo se šaliti na tu temu — kakva je granica između jedne (sada već bivše) kraljevine i jedne socijalističke zemlje.

Bili su iskreni i uz smijeh priznadoše da ovamo dolaze i zbog lova. Kada su odnosi

između naših država dobri, lovci se ne ustručavaju da prelaze i na našu stranu. Svaki put kada ih naši graničari uhvate, priprijete im da će ih drugi put kazniti zbog prelaska granice i zbog lova, i na tome se i završi. Da se noć nije približavala, razgovorima nikada kraja. Temperatura je naglo počela opadati. Fotografirali smo se zajedno i sručno pozdravili, pa krenuli u dva suprotna smjera.

Silazeći sa Kajmakčalanu svi smo šutjeli, svak okupiran svojim mislima, ali ipak svaki o nezaboravnim utiscima sa Kajmakčalanu i susretu s prijateljski raspoloženim Grcima.

I tako, ko zna po koji put, ali nikad na potpuno isti način, duboko u naša sjećanja smjestila se nezaboravna uspomena. Zašto je to tako, zašto uspomena sa vrhova Velebita, Jastrepa ili sa neke druge planine nije izuzetna i jedina nezaboravna? Zar nije svejedno popeti se na vrhove bilo koje planine ili zar nije dovoljno popeti se na vrh Kajmakčalanu, pa da budu zadovoljene ambicije za planinarjenjem. Ne, nikada se ne ponovi isti dojam, nikad se na potpuno isti način ne doživi planina. Svak novi pohod u planine budi u planinaru želu da opet ode tam, jer planine osvježavaju duh, dobru volju i na svoj način smisao za radost, život, uživanje u lijepom i prirodnom kroz planinarenje.

Uh, sutra opet gojzerice, ruksak, kompas, čekić i drugu opremu preko leđa, pa na Kozjak na naš posao! Šta nam je ovo trebalo kada i onako planinarimo svakoga dana? Niko od nas tako nije reagirao. Ovaj izlet nas je osvježio i istinski radovao. Naša posjeta Nideu bila je uspješna, a susjedna planina, koju smo prije gledali s Kozjaka, nagradila nas je prijatnom i nezaboravnom uspomenom.

Kada smo idućeg dana krenuli na Kozjak i po izlasku iz sela Starevine ugledali Kajmakčalan, na našim licima crtavao se osmijeh, a pogledi su nam lutili po vrhovima našeg, sad već starog poznanika.

Vrh Kajmakčalan u proljeće

Foto: Dr Z. Poljak

Jubilarni broj »Naših planina«

ANTE GRIMANI

SPLIT

Dvoboja koji je pred nama je 150. svezak »Naših planina«. Počele su izlaziti 1. siječnja 1949. i sa današnjim brojem, uoči 100-godišnjice planinarstva u Hrvatskoj možemo pozdraviti njegovo stope deseto izlaženje — punih 25 godina.

Pozdravimo taj broj i veselo ga dočekajmo! Odakle mi podatak o 150. svesku? Eto, zato što netko nije imao mogućnosti da svako godište uveže u knjigu, već se pomagao pomoći malih naljepnica s odgovarajućim rednim brojem, radi lakše manipulacije. Slaganjem sveska na svesku rastao je jedan mali »neboder» na stolu ili u ormaru. To je kup kojim se svaki planinar može ponositi, treba ga češće čitati i brižno čuvati.

Za ovo veliko djelo trebamo zahvaliti upornosti Saveza, urednicima P. Lučić-Rokiju 1949—1958. i druži Ž. Poljaku od 1959. do danas. Oni su, kako kažu, ikad i s pomoći crvene blovke održavali reviju na visini. Hvala ide i svoj redakciji, i piscima članaka, a i pretplatnicima. »Naše planine« kao nastavak predratnog »Hrvatskog planinara« ispunile su često svoj zadatak, iako je više puta bilo teško. One su popunile skromnu planinarsku literaturu i davale korisno štivo i mi im to moramo priznati. Zato ih moramo podržavati, pa makar i ne dobivali uvijek sve ono što trebamo i želimo.

Neka ovo bude prilika za jedan kraći osvrt, a takve dosta iscrpne osvrte šaljem uredniku poslije izlaska svakog broja. To su moja skromna mišljenja, a i onih s kojima o tome razgovaram. Urednik to prima nekad rado, nekad i sa »košem«. Kad bi više pretplatnika i društava svoja mišljenja slalo vjerujem da bi i uspjeha bilo mnogo više. Kad na malom ekranu nismo nešto zadovoljni, tad brzo pišemo, a ovdje o našoj reviji, našem glasalu, samo brundamo, umjesto da se svi skupa zaузmemo i uredniku dostavljamo naša mišljenja, prijedloge, kvalitetne članke, tih i mirno, bez nekih javnih »diskusija«, koje nas ne uzdižu nego potapaju, bez obzira što će nam uredništvo korigirati neka naša mišljenja. Borba mišljenja mora postojati, a ni jedna ni druga strana ne mora uvijek imati pravo.

Prvo i glavno je, da svaki član planinarske organizacije mora biti pretplatnik na svoj list, na svoje glasilo, osim u obitelji gdje može biti pretplaćen samo jedan član. Uopće je neshvatljivo, da planinar ne prima glasilo i da time ostaje svjesno neupućen u rad cijele organizacije. Neka društva imaju vrlo mali broj pretplatnika, pa čak samo i jednoga, a odlikovanih članova i previše. Neki nepreplaćeni znadu reći: »Siromašan broj, nema ništa u njemu«. To kažu samo zato što su škruti dati skromnu pretplatu, a i bez objašnjenja što je

to »ništa«. Jedan od onih koji ne »nalazi ništa« u listu imao je hrabrosti vratiti list sa oznakom »natrag-umro«, ali taj isti čvrsto se drži svojih »prava«.

Najbolje je pri uplaćivanju društvene članarine ujedno uplatiti i pretplatu za list. Pretplatu od svojih članova trebalo bi da u buduće šalje društvo, a dosad nepreplaćene trebalo bi naknadno preplatiti. Društvo treba voditi evidenciju i sve što je u vezi s pretplatom i listom, tako da član s time nema nikakve brige. Pravi planinar brižljivo čuva svoj list, po mogućnosti godišta uvezuje i pohranjuje u svoju malu kućnu planinarsku arhivu-biblioteku, u planinarski kutić.

Ovdje predlažem i jednu novinu koju do sada nisam vidio da se prakticira po društima, a mogla bi biti vrlo korisna. Svako društvo moglo bi zadužiti jednog člana uprave, recimo, pod nazivom »kroničar«, koji bi tačno vodio evidenciju o događajima, arhivu, pretplate i dopise na list i dr. Time bi rasteretio druge članove uprave.

Vidnog udjela treba da uzmu oni koji su jači na Peru i koji smisljeno rješavaju probleme, a manje oni »sa jednog izleta«, da bi se nekako istakli i ostali zabilježeni. Opisi izleta, a pogotovo rijetkih, specijalnih, nekobiluju slikama i skicom puta da se i drugi mogu koristiti. Stari članci, izvađeni iz nafatalina, prikladni su samo ako imaju neku interesantnu i odgojnju poantu.

Da bi se olakšao rad svom listu i a Savezu, trebalo bi da svaka regija izdaje povremeno svoj bilten na ciklostilu, što je nekad bio dobar običaj. U njemu bi se mnogo toga moglo pisati, manje ili više diskutirati, jer nije najugodnije lomiti kopija baš kroz reviju. Ljudi dotične regije možda znaju mnogo više o svojim problemima nego stručne komisije u Savezu. Na koncu, ono minimalno plaćanje suradničkih honorara. Ja sam za ukidanje i za amaterizam. Zašto bi neki član radio godinama besplatno, a člankopisac mora za nekoliko sati pisanja biti plaćen?

Eto drugovi planinari! Neka nas ovaj 150-i jubilarni broj potakne na razmišljanje, na rad i na mnogo toga što smo propustili, a što možemo nadoknaditi. Vjerujem da navedeno nije lako sproveсти ako ostane na nekolicini, nego to treba da svi skupa pomognemo. Ponovit ću staru grčku poslovicu koju su mi još u školi učijepili pod kožu: Svi Grci znadu što valja, ali to samo Spartanci čine — pa budimo mi ti Spartanci, budimo planinari-rodoljubi, koji smo mnogo puta pokazali šta i koliko možemo, a možemo i sada, jer koliko uložimo toliko možemo i tražiti.

Kompozitor Wagner kao planinar

IVO SLAVIČEK

OSIJEK

Autobiografski spisi, memoari i slična literatura dragocjen su, premda ne bez rezerve prihvatljiv materijal za stvaranje slike o njihovu piscu, njegovo glavnoj djelatnosti i njegovim sporednim preokupacijama. I kolikogod te sporedne preokupacije zauzimaju bitno manje mesta u literaturi autobiografskog karaktera, imaju one i značajnu prednost: ona želja da se svoja mišljenja, svoja nastojanja i svoje postupke prikaže u svjetlu povoljnijem za pisca — u stvarima izvan glavne djelatnosti pisca počesto je prigušenija, pa stoga i slika o toj njegovoj djelatnosti, koja nije bitna, objektivnija premda fragmentarna.

Tako je i s autobiografijom kompozitora i književnika Richarda Wilhelma Wagnera »Moj život« u kojoj autor obuhvaća razdoblje od 1813. (godine svog rođenja) do 1864. U toj je knjizi, uz dragocjene materijale za upoznavanje života i umjetničkih pogleda tog kompozitora, pisca i reformatora muzičkoga kazališta, ponešto i »samolakiranja«, pokušaja da se vlastiti postupci, mišljenja i pogledi prikažu u svjetlu povoljnijem za autora, što se posebice odnosi na obiteljski život, romantičarsku kvazirevolucionarnost i ponešto na umjetničke uspjehe. No ono što nas na ovome mjestu zanima, a to je planinarska sklonost i aktivnost slavnoga muzičara, ako je i dano usput, pa stoga i bljeđe, lišeno je svake poze i želje da se uljepšaju stvari, pa stoga i vjerodstojnije.

Na više mjesta u knjizi, već od opisa mlađih dana, izbija autorova sklonost pješačenju, što je zapravo osnovica za ljubav prema planinarstvu. Ponekad bilo je to samo iz nužde, kao prije odlaska u dugogodišnje izgnanstvo iz njemačkih zemalja: »Bilo je dogovorenod da sutradan uveče odem pješice nekom stazom iz Magdale u Jenu (...). To je pješačenje trajalo otprilike šest sati i u zapad sunca stigao sam preko neke visoravni u sveučilišni gradić...«. Češće, ipak, bilo je izraz želje i upravo tjelesne potrebe, kao što Wagner navodi za vrijeme svog boravka u Veneciji: »Već sam osjećao kako na mene rđavo utječe što se više ne osvjejavam pješačenjem. Da bih se poštено razgibao, otišao sam jedanput usred zime željeznicom u Treviso, kako bih koracima mogao nagrabiti nekoliko milja po unutrašnjosti, prema gorju.«

Toj sklonosti pjašačenju, bolje reći potrebi za njime, pridružuje se i osjećaj za ljepote planinâ, što je prilično razumljivo kad se uzme u obzir da je Wagner dobar dio života proveo u Švicarskoj koja obiluje planinskim ljepotama: »Misleći stalno kako da se izgubim iz svijeta, izabrao sam divljvu alpsku pustoš da se tamо povučem s Karлом. Odabrali smo u tu svrhu samotnu dolinu Wispertal, u kan-

tonu Wallis. Prilično teško probili smo se još veoma neprohodnim putem do Zermatta i ondje na podnožju ogromnog i čudesno lijepog Matterhorna učinilo mi se da smo odrezani od čitavog svijeta.«

I boravišta Wagner je znao birati s posebnim obzirom na planinske krajolike: »Našli smo nedaleko od našeg stana, na polovini züriškog brda (zapravo predgrađe Züricha — primjedba I. S.), na dobru Rinderknecht podnošljiv smještaj i mogli smo baš 22. svibnja proslaviti moj trideset deveti rodendan lađanskih ručkom na čistom zraku, s otvorenim pogledom na jezero i daleke Alpe.« Sklonost planinskim ljepotama zna madvladati i sklonost literaturi: »Na osamljene šetnje (iz Mornexa — pr. I. S.) uzimao sam, doduše, sa sobom svezak Byrona, jer mi je bio prikladan zbog malog formata, kako bih na bilo kojem gorskom visu čitao iz njega, gledajući Mont Blanc: doskora sam ga ipak čitao kod kuće, jer sam primijetio da ga obično nisam ni izvadio iz džepa.«

Na drugome mjestu navodi kako nije htio mimoći Mont Blanc za boravka u Francuskoj, pa malo kasnije nastavlja: »U dolini Chamonix posjetili smo, kako to već mora biti, takozvano 'ledeno more' i 'Flégère', odakle me je neobično snažno uzbudio pogled na Mont Blanc. Manje sam maštao o usponu na taj vrh, nego o prijelazu vrha Col de géants, jer me na tom posljednjem dijelu puta nije toliko privlačilo da dosignem velike visine već da doživim nepreglednu dostojanstvenu pustoš.«

Wagner, dakako, nije ostao samo na »maštanjima« o usponima na vrhove, nego ih i ostvarivao. Iz Züricha se sa ženom Minnom popeo na Rigi (1797 m), vrh što se veoma lijepo izdiže iznad dva jezera: Jezera četiriju kantonâ i Zugorskoga: »Sâm sam u isto vrijeme pozvao Minnu na prvi izlet na Rigi, kamo smo se popeli pješice.« Boravak u St. Moritzu nije Wagnera baš oduševio, ali i ovdje su planine popravile inače loše dojmove: »Doskora su nas ipak razvedrili lijepi utisci, koje su nam pružali izleti, što su nas vodili iz gole, samo Alpama okružene visoravni u talijanske doline. Spremili smo se na ozbiljniji pothvat pridobivši učitelja iz Samadenâ (autorova ili tiskarska greška, riječ je o Samadanu, sjeveroistočno od St. Moritza — I. S.) da nas vodi na glečer Rosegg. U tom prodoru na obronke jedinstvene, veličanstvene Bernine (jedini četiritisućnjak u tom kraju — I. S.), koju smo u svoj njenoj ljepoti morali pretpostaviti Mont Blancu, mi smo svakako išli za ekscentričnim užitkom; no mojem prijatelju bio je taj užitak pokvaren velikim naporima, s kojima je bio povezan uspon i prijelaz preko divnog glečera.«

Stanjući u Luzernu — zapravo u predgradu mu Tribschenu, gdje je danas Muzej R. Wagnera — pjesnik i skladatelj nije mogao a da se ne popne na gordinu kamenu piramide što se diže nad Luzernom: 2132 m visoki Pilatus (spomenimo usput da danas na nj vodi s nagibom od 48% najstrmija zupčana željeznična svijeta). Bilo je to u društvu s njegovim dugogodišnjim pristašom i borcem za Wagnerove muzičko-scenske ideje, skladateljem Dräseckom: »S Dräseckom sam se popeo na Pilatus i tom prilikom sam sa simpatijama strepio za svog suputnika, kojeg je hvatala omaglica.«

Bilo je i planinskih izleta s većim neugodnostima, kao onaj koji je utroje počeo od Appenzella (sjeverno od Bodenskog jezera), a završio samo za dvojicu kod Züriškog jezera: »...došli smo do zaista tegobnog prijelaza visokog Säntisa (2504 m — I. S.). I ja sam prvi put ljeti prelazio preko snježnog polja, koje se protezalo nadaleko. Na vrlo velikoj visini, kad smo stigli u pastirsku kolibu našega vodiča i okrijepili se posve jednostavnom hranom, trebalo je da se popnemo na čunjastu hrid, koja je strmo stršala još nekoliko stotina stopa i zapravo tvorila vrh brda.« Tu je jedan suputnik čak ostao bez svijesti od vrtoglavice, pa je kasnije vraćen s vodičem prema St. Gallenu neopasnom stranom

dok »...smo mi drugog dana krenuli kući lijepom Toggenburškom dolinom prema Raiperswilu i Züriškom jezeru.« Dodajmo još da Wagner u djelu »Moj život« navodi i neke druge, manje zanimljive ture (npr. na Drachenfels kod Rolandsecka), što pokazuje da je odlazio u planine gdje je god mogao.

Ostaje još zanimljiv dio koji pokazuje da su Wagneru gore poslužile i kao pjesnička i muzička inspiracija: »...pošao sam po starom običaju na višednevno pješačenje u češke gore. Htio sam da pod ugodnim dojmovima toga izleta stvorim plan za 'Venerin brije' (prvotni Wagnerov naziv za »Tannhäuser« — I. S.). Nadahnuće mi je došlo osobito na romantičnim i sablasnim stijenama kod Ausiga, gdje sam ostao nekoliko dana u malom svratistištu i gdje su mi noću za ležaj nastirali sijeno. Penjao sam se svakog dana na Wostrai, najviši vrhunac u tom kraju, što me izvanredno osvježavalo (...). Tu sam u svojoj bilježnici skicirao opsežan plan za operu u tri čina, 'Venerin brije', po kojem sam kasnije vjerno i napisao stihove.«

Dakle, kao što vidimo, Wagner je kao čovjek uživao u planinama, povremeno planinar u posve modernom smislu te riječi, a planine i planinski pejzaž bili su relevantni i za njegovo umjetničko stvaranje: pjesničko i skladateljsko.

Srebrni jubilej PD »Bjelašnica«

Majska nedjelja. Dan sunčan, ali vjetrovit. Vrh Bjelašnice, zborno mjesto gromova, ratno poprište sukoba vjetrova, odmaralište oblaka i epicentar ruže vjetrova. Ovdje je »Švaba« (kako to bosanski gorštaci kažu) 1901. izgradio kulu-zvjezdarnicu, prvu na Balkanu.

Pred zgradom Opervatorija mnoštvo planinara. Nikada ih toliko u isto vrijeme nije bilo ovđje: 81 planinar, od toga su 25 šezdeset i sedamdeset-godišnjaci. Nije ovaj broj slučajan. Ima simbolike u tome. Naime, broj 81 obilježava osamdeset prvi rodendan druga Tita i Dan mladosti 1973. godine, a broj 25 obilježava 25. godišnjicu PD »Bjelašnica«. Organizator ovog pohoda, naravno, lijepo je zamislio i izveo ovaj pohod, pa zato zasluguje čestitke.

Sjećanje se, u jednom trenutku, vraća na period od prije 25 ljeta. Tada smo u majsko predvečerje stajali ovđje, pored ruševina. Na istom mjestu gdje se sada diže visoka kamena kula Opervatorija i toranj TV releja. Istina, tada nas je bilo samo četvero. Bijasmo mladi, skoro golobradi. Dvojica smo i danas ovđje. Drugo dvoje izgubiše se negdje u metežu vremena i dinamici životnog hoda. Životni su nas putovi razdvojili, vode nas na sve strane kao vodeni tokovi. Rijetko kada i gdje se sretnemo, iako to svi u istinu želimo. Ali, jedno su želje, a drugo mogućnosti. Ove dvije stvari rijetko su kada uskladene u ljudskom životu.

Koliko su puta oblaci zavili Opervatorij, okovali ledom toranj, koliko je puta sunce istopilo led, koliko je puta ovđje bio sukob vjetrova kroz proteklih 25 godina, to niko ne zna. Teško bi i najprecizniji instrument to mogao izračunati. No, mi to i najmanje želimo ovđje istaći, nego želimo ukratko prikazati put i život jednog najobičnijeg planinarskog društva, a ovog puta je to PD »Bjelašnica«.

* * *

Sljedeće planinarske generacije, ako bilo kada budu pisale historiju planinarstva Bosne i Hercegovine ili Jugoslavije, morat će »zlatnim slovima« ispisati jedan naziv: Planinarsko društvo »Bjelašnica« — Sarajevo. Na to ih obavezuje činjenica da je ovo prvo planinarsko društvo koje je udarilo temelje planinarske organizacije poslije II svjetskog rata u gradu Sarajevu i SR Bosni i Hercegovini. Prvo je po broju planinarskih kuća, prvo po masovnosti i broju članstva, prvo po aktivnosti, prvo je uspostavilo Bjelašničku transverzalu, prvo je uvelo (i do danas održalo) tradicionalno planinarsko-smučarska takmičenja, prvo je u... prvo je... Prvo je bilo i ostalo od postanka do dana današnjeg u cijelokupnoj aktivnosti. Kamo vuste sreće da u gradu na Miljecki ili u BiH ima ambicioznih koji bi željeli preuzeti primat. U tome slučaju sigurno bi planinari »Bjelašnica«, tog planinarskog čilo mnogo veću aktivnost planinarske orga-

Proslava jubileja
PD »Bjelašnica«

nizacije u našoj Republici, tada bi i »Bjelašnica« sigurno postigla veće rezultate od sadašnjih. Ali, to se, na žalost, do danas nije desilo.

* * *

Svečana, velika dvorana Doma JNA u Sarajevu, posebno ukrašena za ovu priliku, ispunjena je do posljednjeg mesta kao rijetko kada u sličnim prilikama. PD »Bjelašnica« okupi svoje članove, prijatelje društva i goste, s ciljem da svi zajednički proslave srebrni jubilej. Pokrovitelj je Dragutin Kosovac, predsjednik Izvršnog vijeća SR BiH, inače dugogodišnji član »Bjelašnice«. Za početak, u znak pozdrava, hor RKUD »Vaso Miskin-Crni« iz Sarajeva otpjeva prigodnu pjesmu »Kolika je Jahorina planina«, posebno pripremljenu za ovu priliku. Recital, pjesma, pa aplauz.

Predsjednik izlazi za govornicu. Ponovo aplauz, snažan i spontan, od srca. To je rijetka prilika kada se planinarama tako masovno i iskreno aplaudira. Predsjednik čita hronologiju društva:

»Dvadesetpet godina u životu jednog društva — to je sam za sebe dovoljan rezultat, pa da kažemo samo 25 godina postojanja. A 25 godina vrlo uspješnog rada, 25 godina nizanja uspjeha i hoda kroz trnovit put, dostignuća za dostignućima — to je ono što našeg svakog člana i prijatelja društva čini ponosnim. Bez pretjerivanja ali i bez lažne skromnosti mi možemo kazati da smo ponosni na sve ono što je naše društvo postiglo, na ono što su učinile generacije planinara entuzijasta, na ono što smo sami postigli. Ponosni smo što smo sami djelić toga društva, djelić prvog planinarskog društva u BiH osnovanog u novoj socijalističkoj Jugoslaviji, društva matice — kolijevke niza planinarskih društava u gradu Sarajevu i oko njega, najvećeg i najmasovnijeg društva u BiH, društva

koje je na matičnoj planini izradilo više objekata nego bilo koje društvo u Jugoslaviji. Ponosni smo što smo članovi društva koje je veoma davno, još u prvim danima svoga postojanja, jednom za uvijek prevladalo tezu ekskluzivista da puški i vojnim vještinama nije mjesto u planini i planinarstvu, društva koje je prvo ostvarilo saradnju »Veza selo grad«, društva koje je svoju cijelokupnu aktivnost razvijalo kroz oblike čistog amaterizma, gdje su uvijek gajeni drugarstvo, kolektivni duh, društva čija se aktivnost uvijek bazirala na osnovnim vrijednostima našeg socijalističkog samoupravnog društva.

Ako se sagledaju naši rezultati, začljučak je sasvim jasan i ujedno zanimljiv: koliko velik i koristan doprinos našoj socijalističkoj zajednici može dati jedno obično građansko-planinarsko društvo, kao što je PD »Bjelašnica«, a ono je samo jedan član velike porodice od 12 planinarskih društava u gradu Sarajevu, samo jedan član porodice od 40 planinarskih društava u BiH.

Sasvim je izvjesno, da je naše društvo punih 25 godina obavljalo jednu korisnu i svestranu društvenu djelatnost usmjerenu, s jedne strane, na stvaranje uslova za rekreaciju radnih ljudi, razvijanje ljubavi prema prirodi, angažovanju članstva na društvenokorisnom radu i razvijanju masovne sportsko-rekreativne djelatnosti, a s druge strane, na odgajanju mladih u duhu socijalističkog patriotism, razvijanju kolektivnog duha, drugarstva i njihovo obučavanje u osnovnim vojnim vještinama. Među našim mlađim članovima nema nijednog nesposobnog za službu u narodnoj obrani. Naši članovi su primjerni vojnici, i samo je pitanje vremena kada ćemo u općenarodnoj obrani dobiti mjesto, ne samo mi, nego i cijela naša planinarska organizacija, i

to ono mjesto koje nam pripada po našoj sposobnosti i snazi.

PD »Bjelašnica« nikada nije bilo zatvoreni klub ni krug poklonika prirode i planine, ono je uvijek bilo i ostalo otvoreno svakome građaninu — iz grada ili sa sela, prvenstveno radniku, omladinici, studentima čija primanja nisu mogla dozvoliti da posjete Jahaninu, Kranjsku goru, Zlatibor ili neko drugo i slično izletište i zimski centar. Naši su ciljevi bili i ostati će: izvući što više ljudi u prirodu, u planinu, udaljiti čovjeka od kafane, alkohola i deformisane tzv. »nove narodne muzike«, od prašine i gradskog smoga, pružiti mu što više dana oslobođenih svakodnevnih stresova grada, odgajati i dalje omladince da budu zdravi i sposobni članovi socijalističkog samoupravnog društva.

Na kraju, da kažemo, da će mlađi članovi biti uvijek zahvalni svojim starijim drugovima na onom što su uradili, što su pridonijeli i stvorili, ali ih i uvjeravati da sve to znaju čuvati i da će očuvati i da će stvorenu materijalnu bazu još više ojačati...»

***

Tok naših misli prekida aplauz i vraća nam sjećanja koja su otišla u daleki vremeplov. Upravo smo razmišljali kakve je rezultate moguće postići u radu s jednim timom homogenim kakav je imala »Bjelašnica«.

Pogledi lutaju po nepreglednoj dvorani i zaustavljaju se na prvim redovima, gdje sjede dojeni bosansko-hercegovačkog planinarstva. Njihove glave krase sijede vlasti: Ivan Hirše, Anton Južnić sa suprugom, Ismet Abadžić, Rašo Radošević i mnogi drugi. U prvom redu nekoliko sjedišta je ostalo prazno. Ne zato što neko nije htio da sjedne (bilo ih je koji su stajali zbog nedostatka stolica), nego zato što se htjelo. Prazna mjesta ostala su kao znak i izraz poštovanja prema onim dojenima koji više nisu među živima: Robert Benak, Ibrahim Kapetanović, Đorđe Krstić, Hazim Tafro i drugi. Eto, i na ovaj način evocirane su uspomene sa puno pijeteta prema tim planinarskim entuzijastima.

***

Svi prisutni pretvorili su se u jedno uho kad je Ljiljana Molnar-Talajić, prvakinja sarajevske Opere, inače dugogodišnji aktivni član »Bjelašnice«, pjevala arije iz poznatih i popularnih opera. Snažan, melodičan i zvonak glas poznate umjetnice osvaja srca planinara, isto kao što oni osvajaju planinarske vrhunce. Ostvaren je neposredan kontakt publike i umjetnice, što se na kraju završava na najljepši mogući način: poljupcima i cvijećem. Blicevi sijevaju, aplauzi trešte, kamere zuje...

***

Ponovo nastade tišina: Zdravko Knežović, planinar i profesionalni spiker RTV Sarajevo, čita poemu »Bjelašnici ljepotici« od Branislava Zlobickog, novinara, inače poznatog dugogodišnjeg planinarskog aktiviste. Tišina. Tajac. Samo se čuje:

Ko li te podari imenom tako lijepim,
Planino moja voljena.
Možda neki drevni preci

Što ih osvoji tvoje ruho bijelo.
U mome si srcu vrelo nadahnuća,
Vječni ukras mog veselog grada,
Najljepša slika mog doma
U koju gledam svakog dana.
U jesen ranu mijenjaš svoje ruho,
Skrivaš svoje lice u magle i oblake,
A onda te razdiru vjetrovi juga,
Pa drhtiš i cviliš od pomame snažne.
Zimi ti sjeverac u pohode dođe
Da injem i smetovima čudesnih oblika
Uz zvijždu ledenih bičeva svojih
Okiti beskrajnu pustinju bijelu.
U proljeće veselo, ljepotice planino,
Sva priroda se napaja dahom zelenim,
A tvoja ledena pleća još blistaju čarobno
Od zraka sunca i mjeseceve sjaja;
Pa ne daš oku da te se nagleda,
Da obgrli nježno sve bisere tvoje
Kojim se tako gizdavo kitij.
Tad prkosno brojiš svoje dane
Sve dok ti topli vjetar ne nagrđi lice
Skidajući ved po veo tvoje bjeline
Da i ti budeš zelena i rosnica,
Da zaigraš veselu igru ljeta
I mamiš stada na zelena pleća
Uz jeku glasova i pastirskih frula
Sa Vlahinje, Krvavca, Djevojačkih
stijena,

Da neodoljivo mamiš kolone planinara
Koji smjerom crveno-bijelih putokaza
Veselo hrle u tvoja čarobna njedra.
Volim te i zato, Bjelašnice ljepotice,
Što s vrhova tvojih mogu sagledati
Beskrajno carstvo dalekih planina,
Sve čari koje oku priroda dariva,
Osluškivat dašak svježeg povjetarca
Kao najljepše akorde beskrajne

simfonije

Koju samo vječna priroda stvara.

Na insistiranje publike autor poeme, skroman, jedva i stidljivo ustaje, kao da želi da kaže: Ta nije to moja zasluga. Svi smo mi to doživjeli, a ja sam samo napisao, da se ne zaboravi. Snažan aplauz, najljepša nagrada i plaća za svakog umjetnika. Doživljaj koji će, nesumnjivo, svim prisutnim dugo i dugo pamtit. Opet, misli nam lutaju. Eto, i u planinarskim redovima ima umjetnika, stručnjaka i vrijednih radnika. Koliko je bogata ta naša organizacija najbolje smo se osvijedočili tu veče.

Najsvečaniji trenutak te večeri, nesumnjivo, bio je onaj kada je Ilijan Čuk, izaslanik druga Tita, predao Orden zasluge za narod sa srebrnom zvijezdom u ruke Zlatku Crnkoviću, sadašnjem predsjedniku »Bjelašnice«. U znak obostranog priznanja i odobravanja čuo se dugi, dugi aplauz.

To nezaboravno, historijsko veče završeno je podjelom prigodnih spomen-diploma s jubilarnim zlatnim značkama, što ih je društvo-slavljenik dodijelilo 220-orici istaknutih planinara grada Sarajeva, Bosne i Hercegovine i iz drugih republika, i 35 kolektivnih spomen-diploma onima koji su u toku proteklih 25 godina na određen način pridonijeli uspjehu slavljenika i planinarskoj organizaciji u BiH.

Ote nam se misao: život i rad se nastavlja dalje, a ovo slavlje je bilo samo mali predah.

* * *

Listamo ediciju PD »Bjelašnica«. Prva strana: Fotos Ordena zasluge za narod sa srebrnom zvijezdom kojim je Predsjednik SFRJ Josip Broz Tito povodom dvadesetpetogodišnjice rada, a za zasluge i postignute uspjehe u razvijanju planinarstva i njegovanju drugarstva i tradicija narodnooslobodilačke borbe, odlikovao »Bjelašnicu«. Na slijedećoj strani dio ostalih odlikovanja i priznanja društva. Pored ostalih tu su:

— Majska nagrada Saveza organizacija za fizičku kulturu SR BiH,

— Majska nagrada Gradskog saveza organizacija za fizičku kulturu grada Sarajeva,

— Šestoaprilska nagrada grada Sarajeva,

— Zlatna počasna značka PSJ i PS BiH, mnoštvo ostalih plaketa, povelja, priznanja i pokala, osvojenih na raznim natjecanjima, srebrne i kristalne vase itd.

Knjiga od 106 strana, sa pedesetak fotosa, sadrži veoma lijepo pripremljene podatke i opise o planini i radu »Bjelašnice«. Pedantni hroničar je u ediciji, pored ostalog, zabilježio: da je društvo osnovano 1948. godine; da je tada imalo 1846 članova, a 1972. godine 1310 članova; da je članstvo osciliralo: najmanje je brojalo 1951. godine (967; tada su osnovana dva nova društva u Sarajevu, »Bukovik« i »Trebević«, pa je veći broj članstva prešao u ta društva, a najviše 1949. godine (3420 članova; tada se integriralo sa PD »Jahorina«).

Kroz proteklih 25 godina u upravu društva birano je 230 članova, neki od njih po 10, 15 i 25 godina uzastopno. Bjelašničku transverzalu obišlo je 680 planinara, mahom iz drugih republika, odnosno drugih društava. Kakav napor i entuzijazam su ispoljili članovi »Bjelašnice«, najbolje pokazuje podatak, da su za samo 4 godine (od 1948. do 1952. godine) izgradili dobrovoljnim radom osam planinarskih kuća i domova, sa 210 ležajeva. U to doba, zahuktale izgradnje, zabilježena je fenomenalna cifra dobrovoljnih radnih sati: 420 hiljada! To iznosi 52.500 radnih dana, 175 radnih godina, punih pet radnih vijekova čovjeka. To je bilo zlatno doba stvaranja materijalne baze, odnosno razvoja planinarstva. Generacije planinara iz te epopeje bili su fantastični entuzijasti i heroji rada.

No, i generacijama »negraditeljima« nije bilo ništa lakše. Naime, oni su od završene izgradnje do danas, na popravci, održavanju i modernizaciji objekata, dali 650 hiljada dobrovoljnih radnih sati, ili 50% više od onih iz perioda izgradnje. Svaka čast i jednima i drugima.

Kuće i domove na Bjelašnici i Igmanu za proteklih 25 godina posjetilo je 430 hiljada

planinara i građana. To je snažna armija ljudi iz svih gradova naše zemlje i nekih inozemnih. I, za divno čudo, ni u izgradnji ni u održavanju kuća i domova nikо od planinara na ime toga rada nije primio ni jedan novčić. Sve je obavljeno sa najvećom ljubavlju čistog amaterizma. Najveća i jedina plaća im je: 23 zlatne počasne značke PSJ i 35 srebrnih; 46 zlatnih, 46 srebrnih i 31 bronzana značka PS BiH, te druga priznja, pohvale i prigodne nagrade od društveno-sportskih organa grada Sarajeva i SR BiH.

Pored toga, u ediciji je evidentirano da su članovi »Bjelašnice« marširali 500 kilometara planinskih staza i putova po Bjelašnici, Visočici, Hojti, Prenju, Cvrsnici i Igmanu.

* * *

Jubilarnu 1972/73. godinu članovi »Bjelašnice« obilježili su pojačanom aktivnošću, posebno u propagandi. Pored ostalog, prikazano oko 1500 kolor-dijapo pozitiva na 15 predavanja (12 autora) pred više od 2000 članova. Organizirano je više kolektivnih izleta na bosansko-hercegovačke planine, s oko 2000 članova, i niz drugih akcija. Svakako, jedna od najznačajnijih akcija u historiji društva je Izložba planinarske fotografije u okviru 25-godišnjeg jubileja. Naime, u prostranoj lijepoj dvorani novog zdanja sarajevske »Skenderije«, u okviru Međunarodne izložbe »Sajam sporta i turizma« od 9. do 15. maja 1973. godine PD »Bjelašnica« dobilo je »zlatni« prostor za izložbu planinarske fotografije. Ovdje je bilo izloženo 144 eksponata od 38 autora (od toga: 24 iz SR Slovenije, 4 iz Hrvatske, 2 iz Srbije i 8 iz BiH). Prvu nagradu je dobila Jelka Simončić — Ljubljana, za fotos »Spopad«; dvije druge Vojko Bizjak — Ljubljana, za fotos »Stopinje v snegu« i Stane Kvaternik — Ljubljana, za fotos »Sam«; tri treće Uzeir Beširović za fotos »Pozdrav suncu i magli«, Mehmed Šehić za fotos »Prošlost«, oba iz Sarajeva, i dr Dušan Müller — Ljubljana, za fotos »Na slemenu«. Nagradu Foto saveza BiH dobio je Vojko Bizjak za fotos »Planinske kavke.«

Ova izložba postigla je jedinstveni i nedostižan rekord. Naime, gledalo ju je preko 10 hiljada ljudi. Kritika i publika su se najpoхvalnije izrazili, ona je, kako kažu, bila najbolji, najljepši i najprivlačniji kutak na toj velikoj sportsko-turističkoj tradicionalnoj priredbi.

* * *

I, na kraju, treba reći da su članovi »Bjelašnice« zlatnim slovima ispisali svoj srebrni jubilej i da su ga zlatom i srebrom obilježili, sa željom da i zlatni jubilej sav bude u znaku zlata. Nadajmo se da će tako i biti!

Uzeir Beširović

i

Drago Bozija

Spitzbergi 1973.

Preliminarni izvještaj prve splitske ekspedicije

Dana 9. lipnja 1973. krenula je iz Splita prva splitska alpinistička ekspedicija na Spitzberge. Ekspedicija je organizirana kao priprema za realizaciju ekspedicije u jedno svjetsko velegorje, prilikom proslave 100-te obljetnice planinarstva u Hrvatskoj i 50-e obljetnice PD »Mosor« iz Splita.

Zadaci ekspedicije bili su alpinistički usponi kroz prvenstvene vrhove i smjerove u području Kongs fjorda. Podatke o tom području pribavljeni su od slovenske ekspedicije iz 1964., te od Norsk Polar Instituta iz Oslo. Iz dobijenih podataka nije se moglo zaključiti koji su od vrhova još neosvojeni. Naime, na navedenom području do sada je djelovalo više ekspedicija (većinom znanstvenih), ali su stijene u alpinističkom smislu bile uglavnom nedirnute. Spomenute ekspedicije uglavnom su za pristup na vrhove koristile najlakše puteve.

U skladu s Pravilnikom o izboru sudionika ekspedicije izabran je 8 članova alpinističkog odsjeka PD »Mosor«. To su bili Boris Sirišćević (1954), Mario Ivanišević (1952), Zoran Panikov (1948), Ivo Kaliterna (1948), Ivo Kaštelančić (1947), Vinko Maroević (1947), Josip Ganza (1945) i kao vođa ekspedicije Nenad Čulić (1949).

Ekspedicija je krenula na put sa dva komboja (jedan vlasništvo PSH, a drugi PD »Mosor«), od kojih je jedan vozio opremu, a drugi članove ekspedicije. Putovanje se odvijalo preko Austrije, Njemačke, Danske, Svedske do Norveške. Ekspedicija je od Splita do Harstadu (Norveška) prevalila 4325 km. U Harstadu se ukrcala na brod »Store Norske« Kull Kompani i njime se prebacila do rudarskog naselja Longyearbyen na Spitzbergima. Nakon dva dana čekanja, ekspedicija se turističkim brodom prebacila do naselja Ny Alesund smještenog na 79° sjeverne geografske širine. Bazni logor ekspedicija je podigla 12 km od Ny Alesunda u dnu Kongs fjorda.

Dana 24. lipnja 1973. ekspedicija je otišla po veoma lošem vremenu na izvidanje terena. Dana 26. lipnja svi penjači su otišli po veoma oblačnom vremenu kroz sjevernu stijenu na vrh Grönliet (767 m), oko 6 km južno od baznog logora. Tu su izvedena dva prvenstvena snježno-zaledena uspona, dužine oko 650 m, a teškoće III⁰ i III⁺. Silaz je izvršen po vrlo kršljivom suhom grebenu S-I od vrha, a ocijenjen je s II⁰. Povratak u bazu 27. lipnja jutro.

Dana 29. lipnja navečer ekspedicija je krenula ledenjakom Kronebren u pravcu snježnih vrhova s ciljem da postavi privremenu bazu. Nakon 10 km hodanja ledenjakom, uz vuču saonica s opremom, ekspedicija je bila prisiljena vratiti se jer joj vrijeme ni tada nije bilo naklonjeno. Ledenjak je bio pokriven veoma lošim snijegom, ispod kojeg je tekla voda.

Budući da su penjači upadali u vodu gotovo do koljena, to je zbog opasnosti od smrzavanja bilo najpametnije povući se u bazu. Povratak u bazu 30. lipnja oko 16 sati.

Dana 2. srpnja navečer ekspedicija se gumenim čamcem prebacila 8 km sjeverno od baze u pravcu još do tada neosvojenog vrha. Nakon dva sata hoda vrijeme se pogoršalo, počeo je padati svježi snijeg, tako da je ekspedicija bila prisiljena na bivak ispod jednog nadvisa. U bivaku je provela punih sedam sati. Čim je prestala susnježica, započela je uspon kroz istočnu stijenu neosvojenog vrha i nakon 5 sati penjanja po snježno-zaledenom žlijebu došla na vrh. Uspon je bio visine oko 500 m, a ocijenjen s III⁰+. Nakon provjerenja visine (1300 m) alpinisti su sagradili čovuljka i u limenu kutijicu stavili papir s nazivom ekspedicije i imenima penjača. Na vrhu su se zadržali oko 30 minuta, a zatim po lošem vremenu (padao je snijeg) proslijedili do obližnjeg vrha visine 1080 m, koji je već ranije bio osvojen. S tog vrha mokri i promržli vratili su se u bazu.

Dana 5. i 6. srpnja ekspedicija je prebacila bazni logor u podnožje vrha Grönliet, a 7. srpnja navečer podijelila se u dvije grupe. Jedna grupa otišla je kroz sjeverni snježno-zaledeni žlijeb na vrh Nielsenfjeldet (878 m). Uspon je ocijenjen s III⁰—IV⁰ teškoće, a visine 700 m, a druga je istodobno otišla kroz sjevernu snježno-zaledenu stijenu na vrh Nobile (878 m). Uspon je ocijenjen s IV⁰—V⁰ teškoće, a visina stijene s oko 500 m. Silaz je izvršen kroz S-I greben, a zatim kroz sjevernu stijenu (teškoća II⁰—III⁰).

Iz Ny Alesunda ekspedicija je krenula prema domovini 13. srpnja s brodom u Tromsö (Norveška), a zatim dalje brodom u Harstad gdje je čekao kombi. Kombijem se vratila istim putem i u Split stigla 24. srpnja u 21 sat.

Unatoč veoma lošem vremenu, koje je skoro čitavo vrijeme pratilo ekspediciju, postignut je zapažen uspjeh. Ispenjana su ukupno 44 čovjek-smjera, od toga 4 prvenstvena u snijegu i ledu, raznih ocjena teškoće. Ovom uspjehu treba nadodati još i pet vrhova, od kojih je jedan dotad bio neosvojen. Ekspedicija je koristila standardnu visokogorsku opremu, a zbog specifičnih uvjeta što vladaju na Spitzbergima još je imala: gumeni čamac s motorom, skije, saonice napravljene od elemenata i 4 voki toki stanice. Ostvarenje ekspedicije nije bilo moguće bez pomoći šire društvene zajednice, pa se ekspedicija zahvaljuje svima koji su pridonijeli njenoj realizaciji. Detaljan izvještaj ekspedicije biti će objavljen u posebnoj publikaciji.

Voda ekspedicije Nenad Čulić

Svetozar Rađenović

... i slobodno se učestvovati u svim planinarskim i športskim aktivnostima. Iako je bio član planinarskog društva i učestvovao u mnogim planinarskim i športskim manifestacijama, nisam imao prilike da se učesnik nekoj od takih manifestacija. Uz to, učestvovao sam u mnogim planinarskim i športskim manifestacijama, ali nisam imao prilike da se učesnik nekoj od takih manifestacija. Uz to, učestvovao sam u mnogim planinarskim i športskim manifestacijama, ali nisam imao prilike da se učesnik nekoj od takih manifestacija.

U povodu 50. obljetnice planinarskog rada

Vrijeme koje živimo sve je manje naklono pješacima. I dok mnogi od nas koriste osobni automobil odlazeći kupiti cigarete (sic!), zvuči nevjerojatno da se jedan šezdesetogodišnjak ni poslije pola stoljeća ne odriće svoga planinarskog hobbyja. Bez obzira na vremenske (ne)pogodnosti, zimi i ljeti, srest ćeće ga kako u planinarskom ruku kreće spram nekog od svojih ciljeva. Život je to poistovjećen s ljubavlju spram Prirode.

Svetozar Rađenović rođio se 1911. godine na Rijeci, u radničkoj obitelji, naslijedovavši od oca snažno ukorijenjenu ideju jugoslavstva koju ni mnoga šikaniranja tudinske vlasti ne uspiješe otkloniti. Kao dvanaestogodišnjak (1923) uključuje se u rad skautske organizacije, a već 1925. postaje članom planinarskog društva »Unione Operaia Escursionisti Italiani«, Riječka sekcija, čiji je član do polovice 1927. godine, kada se ova sekcija zbog malog broja članstva raspušta. Iste godine učlanjuje se u planinarsko društvo Società alpina »Carsia« i član mu je do 1943. godine. U ovom društvu uključuje se u sekciiju za markacije i tu počinje rad na markiranju planinarskih puteva, no kao jugoslovenski državljanin (tada već punoljetnik) mora posjedovati posebnu ispravu (tzv. Carta di Turismo Alpino) koja mu omogućuje kretanje planinama. Za rata aktivno sudjeluje u pokretu otpora, a odmah po oslobođenju jedan je od utemeljitelja skijaško – planinarske sekcije pri fiskulturnom društvu »Jedinstvo« u Sušaku, koje se malo poslije fuzionira sa FD »Primorje«. Kada je 1948. godine stvoreno PD »Platak«, on mu je jedan od osnivača, a već je četvrt stoljeća neprekidno njegov ekonom i počelnik sekcije za markacije.

Ono što zavređuje jest način Rađenovićeva bavljenja planinarstvom. Biti članom planinarskog društva i uredno plaćati članarinu za njega nikada ne bijaše jedinim smislom aktivnosti. Vitalan i nadasve radišan, svoj je osobni angažman oplemenio nebrojnim krišnim poslovima na unapređenju i promicanju planinarstva. Tri je godine neprekidno radio za izgradnju doma na Platku, dvije godine podizao je dom na Snježniku, sijekao je spust kraj doma na Platku, odičući se slobodna vremena, radeći s ljubavlju i maram. Reći će se: bile su to godine svekolike ponesenosti i poleta. Međutim, ono u čemu je Rađenović pronašao svoj totalni angažman i smisao korisnosti nije prestalo ni danas — markacije.

Spoznavši kako uredno i smisleno markirani planinarski putovi olakšavaju i uljepšavaju planinarski sport, on se predano i samoprijegorno dao na taj posao. I to ne riječju ili svojim organizatorskim sposobnostima, već praktički. Danas se on može pojaviti da je sa svojim suradnicima u sekциji za markacije markirao preko 1580 kilometara planinarskih staza, što u oba pravca daje ukupno 3160 km. Markirano je točno 70 planinarskih puteva, a od toga 55 prvenstvenih i 15 obnovljenih planinarskih puteva što je nedvojbeno fascinantna brojka. Zahvaljujući njemu, i ne samo njemu, riječko je brdsko-planinsko zaleđe provideno Riječkom planinarskom transverzalom i mnoštvom manjih odvojaka koje koriste planinari čitave zemlje, pa i inozemstva. Znajući pak kako markacije nisu duga vijeka, on ih i dan-danas uporno i ne sustajući neprekidno obnavlja i dotjeruje, imajući u tom poslu sve manje sudionika i pratilaca.

Kada je 1960. godinu Planinarski savez Jugoslavije obznanio »Godinom markacije«, Rađenović je sa svojom sekcijom markirao 116 km putova i prisluško svome društvu prvu nagradu u iznosu od 40.000 dinara što ju je dodijelio Planinarski savez Hrvatske kao najboljoj sekciji u Hrvatskoj, i pismenu pohvalu od Planinarskog saveza Jugoslavije kao jednoj od najaktivnijih sekcija u Jugoslaviji. Naprtnjača, dvije kantine crvene i bijele boje i kist, postadoše sastavnim dijelom njegovе garderobe, u kojoj se on, uostalom, vjerojatno i najudobnije osjeća.

Kamniške i Julijske Alpe, Austrijske i Švicarske Alpe, Dolomiti i mnogi naši planinski spletovi jedva da imadu vrh na koji se on nije uspeo. Nema u tome taže želje za stjecanjem nekakva rekorda, ni radi pusta nizanja žigova u planinarskoj knjižici. Dublja je to i iskonskija potreba za doživljajem lijepoga, stanovita emotivna suptilnost kojoj uzroke ne valja tražiti u sferi racionalnoga. Nikakav fizički napor, nikakve opasnosti, nikakva odričanja nisu kadra umanjiti neprispodobivi užitak što ga čovjek nalazi sučeljen s veličinom nedokućive Prirode. Te je činjenice duboko svjestan ovaj iskusni planinar i iskreni poklonik visina.

Godine 1958. organizirana je i upućena prva jugoslavenska ekspedicija na Kilimandžaro. U deseteročlanoj momčadi Rađenović je obavljao zadatac ekonoma i kuvara ekspedicije. Pedantan i precizan kao i uvijek, on je na se preuzeo skrb o cijelokupnoj opskrbi ekspedicije i nije bilo zamjerke ni od jednog člana. Ekspedicija na Kilimandžaro doživjela je mnoštvo nepričika, uglavnom administrativne naravi (britanske kolonijalne vlasti nisu joj dopustile prijelaz terenskim vozilom preko Kenije, članovi bijahu zadržani pri povratku na adenskom aerodromu, a samo je jedan dio momčadi izvršio planirani uspon na vrh Kilimandžara), ali to ipak ostaje jedan od važnijih uspjeha planinarstva u nas. O svome sudjelovanju u toj ekspediciji Rađenović je vodio zanimljiv i iscrpan radni dnevnik iz kojega se dadu pročitati šture informacije o vremenskim prilikama i kretanju ekspedicije, ali i duhoviti zapisi o dogodovštinama i smiješnim zgodama. Po povratku s ekspedicije održao je niz predavanja s prikazivanjem dijapozičiva po rjeđkim školama i radnim organizacijama prenoсеći slušateljima svoje dojmove s »Crnog kontinenta«.

Mnogi sudionici popularnog republičkog takmičenja u orijentaciji, a u organizaciji PD »Platak«, pod nazivom »Trofej Platak«, poznaju Rađenovića kao vrsnog organizatora, suca i kontrolora; iskusnog i nepristranog presuditelja, ali i nadasve susretljiva pomača i savjetodavca. Od 1958. godine, kada je ustanovljeno ovo takmičenje, on je njegov neumorni i uspješni promicatelj.

Dugačak je popis nagrada i priznanja podarenih mu na njegovom pedesetogodišnjem planinarskom putu. Izdvojimo samo važnije: PSJ odlikovao ga je 1962. zlatnim znakom za zasluzni dugogodišnji rad u planinarstvu i kao člana prve jugoslavenske ekspedicije na Kilimandžaro, 1968. isto mu je priznanje odao i PSH, a godinu dana poslije Općinski planinarski savez Rijeka odaje mu zahvalnost spomen-značkom za izgradnju Riječke planinarske transverzale. Za osobite zasluge u planinarstvu isti će mu Savez dati zlatnu plaketu 1970. godine, kada mu zlatnu plaketu dodjeljuje i kao članu prve jugoslavenske ekspedicije na Kilimandžaro. Povodom desete obljetnice »Trofeja Platak« njegov će mu se »Platak« zahvaliti diplomom i srebrnom značkom, kao i zlatnom plaketom povodom 40-obljetnice pohađanja Platka, dok mu posebna priznanja odađe Savez za fizičku kulturu Hrvatske zlatnom plaketom za 30 godina rada na unapređenju fizičke kulture (1965) i SOFK Rijeka srebrnom statuom u znak priznanja za izvanredan doprinos i postignute rezultate na jačanju i unapređenju Riječke fizičke kulture (1970). Skupština općine Rijeka, slaveći drugo desetljeće oslobođenja Rijeke, podaruje mu među inim zasluznim Riječanima priznanje (spomenicu) za dugogodišnji rad od općedruštvene koristi.

Spomenimo na koncu i još jednu Rađenovićevu vrlinu, dokaz njegove ljudske neseobičnosti: trideset je puta dosad dao svoju krv zbog čega bijaše u nekoliko navrata pohvaljen i nagradivan i to srebrnom i zlatnom značkom kao i zlatnim privjeskom davaoca krvi. Sva ta priznanja i zahvale, uza svu njihovu serioznost, samo su od periferne važnosti za ovoga skromnog i iskrenog poklonika planinarstva. Za njega društveni rad odvajkada bijaše u sprezi s osobnim nagnućem: ljepota u skladu s korisnošću.

Ideal ne baš lađo ostvariv.

Igor Mrduljaš

»PRIRODNE ZNAMENITOSTI HRVATSKE«

Republički zavod za zaštitu prirode, Zagreb. Zvonimir Badovinac, Ivica Bralić, Marinka Kamenarović, Ratko Kevo, Zvjezdica Mikulić i Oskar Piškorić: Prirodne znamenitosti Hrvatske. Izdavač Školska knjiga, Zagreb 1973, 1—127, 208 kolor-reprodukacija i 1 karta. Mali oktav. Cijena 75 dinara.

Kolektiv autora, sve naši poznati prirodnjaci i zaštitari prirode, odlučio je da povodom godine što ju je Organizacija ujedinjenih naroda bila posvetila zaštiti prirode u cijelom svijetu, a koja je u svim kulturnim zemljama bila obilježena slično komponiranim izdanjima, napiše djelo, što bi ilustrirano odgovarajućim fotografijama u boji, prikazalo najlepše zaštićene krajolike Hrvatske, a uz to ukazalo na one životinjske i biljne vrste kojima prijeti istrebljenje ako se na vrijeme ne zaštite od daljnje uništavanja. Neprisiljen, svakom pristupačan stil omogućuje i onom koji nije prirodoznanstveno bolje obrazovan da sa lakoćom prati uvijek živo i zanimljivo izlaganje autora. Naročito će naši planinari naći u knjizi mnogo pobuda za posjet nekih krajeva koji do sada nisu ulazili u plan planinarskih izleta.

Među opisima koji su uglavnom ujednačeni, treba ipak posebno istaknuti onaj Biokovskog primorja, te Rožanskih i Hajdučkih kukova, koja bi oba ovakova kakva jesu, bila zrela za svaku školsku čitanku. U opisu Risnjaka nije smjela biti izostavljena napomena o Sloševroj livadi, tom nekada bajnom vrtu bujne cvjetane mnogih predalpinskih varijeteta risnjake flore. Ovu su livadu upravo zbog toga naši stari botaničari i planinari i prozvali imenom dra Kalasancija Slosera, protomedika i autora prve hrvatske botanike. Nažalost je upravo kratkovidnost tadašnje Hrvatske planinarskog društva uništila ovu ljetoputu sagradivši baš na tom mjestu planinarski dom usprkos mnogobrojnim protestima tadašnjih znalaca ovoga s planinarskog i prirodoznanstvenoga gledišta najlepšeg florističkog bisera u Gorskem kotaru.

Nije sretno što je strani termin klif upotrebљen mjesto domaćeg naziva »morski kraj«. Za šipiju u kojoj »jako buči more« postoji prastari naziv »garma«, kako takvu formaciju na obali zovu u najvećem dijelu Sredozemlja pa i našeg primorja. U inače veoma impresivnom opisu šume zaboravljen je njen upliv na oblikovanje klime, koji je u našim planinama, na granici mediteranske i kontinentalne klimatske zone, od posebnoga značenja. Izbor pojedinih motiva pomno je odabran tako da knjiga zaista djeluje cijelovito. Bila je također sretna misao na kraju knjige dodati

popis svih zaštićenih predjela i vrsti, a kraj hrvatskoga i latinski naziv svake od njih. Budući da je knjiga namijenjena i prosvjetnim radnicima možda je bilo korisno na kraju knjige donijeti i najvažniju literaturu o pojedinim ovdje opisanim objektima i dodati posve sažeti uvod o historijatu zaštite prirode u Hrvatskoj.

S tog gledišta dakle, po sadržaju i kompoziciji ove knjige, treba odati puno priznanje vrijednim autorima. Ono što ovaj opus posebno odlikuje jest entuzijazam autora za ovakvu vrstу posla, za istinsku predanost stvari zbog koje su se i odlučili na ovaj posao.

Nažalost to ne bismo mogli ustvrditi i za izdavača, odnosno za one saradnike koji su odgovorni za grafičku i likovnu opremu knjige, a u prvom redu za Grafički zavod na čiji teret pada reprodukcija fotografija u bojama, koja je ispod svake danas dopustive tehničke izvedbe. Ta reprodukcija je ponegdje toliko slaba, boje toliko izmijenjene da se uopće ne može prepoznati pravi sadržaj slike. U vrijeme kad je i u našoj zemlji već reprodukcija slika u bojama dosegla međunarodni prospekt, takav posao nije dopušten. To tim više što je knjiga namijenjena omladinici, prema tomu ima prvenstveno i odgojnu zadaću.

Ali je još mnogo gore ispalala likovna obradba ove knjige! Ne samo što raspored slika i često njihov izrez pokazuju posvemašnje neznanje ili nebrigu onih kojima je taj posao bio povjeren, nego ono bezvezno ubacivanje nekih staromodnih vinjeta, vjerojatno precrtači ili samo izrezanih iz nekoga secesionističkoga časopisa iz početka ovoga stoljeća, odaje odnos prema poslu koji bi morao biti kažnjiv. Kako da drugačije označim činjenicu da su za neke vinjeti upotrebljeni stari predlošci iz kojih je izrezan onaj dio koji je u ovoj savremenoj knjizi poslužio kao tobožnji ukras (v. na str. 16 i 58). Ne radi li se pri tom samo o lakom sticanju honorara za likovnu saradnju, dok su se sami autori, koliko sam čuo, odrekli svake nagrade kako bi ovo njihovo djelo bilo što pristupačnije našoj javnosti? Takvom nedopustivom rabotom znatno je obezvrijeden sav posao u koji su autori uložili mnogo ne samo stručnog rada i znanja nego i požrtvovanja i ljubavi za stvar. Gdje su bili nadzorni organi u Školskoj knjizi, kojima je promaklo

da je djelo moglo osvanuti u tako skandaloznoj tehničkoj opremi? Zar im nije jasno da je tehnički i likovno samo najbolja savremena oprema upravo dovoljno dobra za likovni i kulturni odgoj naše školske mlađeži? Izdavač s takvom glavnom namjenom, koja je naglašena i u samom njegovu nazivu i koji upravo zbog toga obilno koristi naše društvene

fondove, trebao bi se zamisliti nad takvim svojim poslom.

Ovako loše likovno opremljena knjiga, kraj mizerne reprodukcije slika u bojama i mnogih drugih nedostataka znatno je umanjila vrijednost lijepog djela naših zaštitara prirode, osramotila Školsku knjigu i do kraja povrijeđila našu kulturnu javnost.

Dr Branimir Gušić

JEDAN PRIRUČNIK ZA LJUBITELJE PRIRODE

Dr S. A. Matvejev: *Predeli Jugoslavije i njihov živi svet. Priručnik za ljubitelje prirode i školske ekskurzije. Naučna knjiga, Beograd 1973, 1—322, slika 254 i 1 karta. Mali kvart, cirilicom, cijena 40 dinara.*

U doba kad se i kod nas razbujao interes za sudbinu »čovjekove okoline« što ju tako nepromišljeno napada naše potrošačko društvo, vrlo se malo u našoj javnosti čuje o živoj prirodi koja uz čovjeka predstavlja bitan dio toga veoma kompleksnog pojma. Autor mu je nadnjenuo naziv predio — predjel nametnuvši tako ovoj imenici posve specifičan za nju novi pojmovni sadržaj. Ali kako taj naziv predjel — predio ima u našem jeziku već svoje određeno značenje koje više odgovara pojmu krajolika ili pejzaža, iako možda nije s njima identično, pitanje izbora definitivnoga termina za pojedine biocenozne facije ostaje i dalje otvoreno.

Autor je najveći dio svoga života upravo posvetio proučavanju naših biotopa biljnoga i još više životinjskoga svijeta i kao oduševljeni prirodnjak u taj posao uložio veoma mnogo ne samo znanja nego i ljubavi i požrtvovnosti, što toliko oplemenjuje njegove tekstove. Po porijeklu kontinentalac, iz prostrane Rusije, njemu su bliže šumske kontinentalne regije od našega primorskog krasa, što ne može izbjegći pažljivom čitaocu premda se autor trudio da svim našim prirodnim zajednicama pokloni podjednaku pažnju. Zato mu i jest Kopaonik najdraža među našim planinama, a balkanski predjeli i borealne šume, kako izgleda, zone njegova najintenzivnijeg rada. Majstorski su obrađena i učočišta — refugija naših predglacijalnih i glacijalnih relikata, kojima je naša zemlja toliko bogata. Veoma savjesno su nabrojeni naši zaštitni rezervati svih tipova i označeni najpogodniji prilazi do njih. Tako je ta knjiga postala i pravi vodič do naših zaštićenih područja i vjeran tumač njihova živoga inventara. Zbog toga daje više statički dojam, a manje nam objašnjava funkcionalne odnose između pojedinih regija i unutar pojedinačne zone. Mislim da je antropogeni faktor, danas svakako daleko najvažniji u oblikovanju okoline, pre malo istaknut, a pogotovo je ostala netaknuta međusobna funkcija: čovjek — ostala živa priroda — prirodna okolina, pa i opseg adapt-

abilnosti pojedinih vrsta upravo na promjene iz međusobnih odnosa. Brojni klimatogrami i sheme vertikalne i horizontalne raščlanjenosti pojedinih zona u određenom krajoliku, u izradu kojih je autor uložio znatan trud i koje su u mnogome rezultat njegovih vlastitih istraživanja, nažalost su u reprodukciji toliko umanjeni, da se često pojedine oznake jedva mogu razabrati što naravno ne doprinosi vrijednosti knjige.

Osobitu prednost knjizi daju priložene fotografije. Snimane od samoga autora one čine s tekstom knjige nedjeljivu cjelinu i ponovo dokazuju, kod nas još malo uvažavanu činjenicu, da je u knjizi znanstvenoga sadržaja za izbor i raspored slika jedino kompetentan sam autor, a da su za takav posao zasebni tzv. likovni saradnici, koji s naučnim rezoniranjem samoga spisatelja redovito nemaju veze, posve suvišni i da nepotrebno poskupljaju i onako danas skupu knjižnu produkciju. Premda reprodukcija većine fotografija, za papir na kojem su štampane, može zadovoljiti skromnoga čitača, one bi na boljem papiru predstavljale pravi ukras knjige i svakako bi bolje odgovarale reputaciji izdavačke kuće kao što je to »Naučna knjiga« u Beogradu. Sažeti vodič u rezervate spominjane u knjizi iz naših glavnih gradova kaošto i tumač stručnih izraza, te registar latinskih i srpskohrvatskih naziva pojedinih vrsta, a i geografskih toponima i upotrebljene literature znatno olakšavaju upotrebu knjige.

No i pored svih ovih napomena mi moramo biti zahvalni izdavačkoj kući »Naučna knjiga« u Beogradu što se primila izdanja ove knjige, prve takove vrsti u Jugoslaviji, a našem autoru moramo odati puno priznanje na djelu koje je znalo na isti način zadovoljiti i strogoga znanstvenika i zaštitara i ljubitelja prirode. To je pak ova knjiga mogla postići kraj sve svoje i više nego skromne opreme zahvaljujući duhu koji je svu prožima, duhu jednoga ljubitelja prirode, koji ga eto nije napustio ni u njegovim danas već zrelim godinama.

Dr Branimir Gušić

Pravistveni uskoci

VRAŽJI SMJER U SJEVERNOJ STIJEINI ANIĆA KUKA

Prvi penjali: Peter Ščetinin i Zoran Bešlin od 25. do 27. V 1973.

Opći pregled. Područje s. stijene nad širokim stjenovitim pragom je u donjoj trećini jako prevjesno. Po čitavoj visini ju reže široka, gotovo okomita pukotina, koja u gornjoj polovini stijene prelazi u izraziti kamen što svršava na vrhu stijene desetak metara lijevo od vrha Aniča kuka.

Pristup. S velikog stjenovitog nastavka nekoliko metara d. od okomice velikog i s bršljonom obraslog previsa u kosu pukotinu koja skreće u desno.

Opis. Ulaz u kosu pukotinu i nakon nekoliko m prelaza iz nje (grm s debelim stablom) u okomitu previsu pukotinu. Po njoj do stajališta u zamkama (40 m, A2, VI). Po pukotini dalje do bolje razvedene ploče pod velikim rumenim trbuhom. Dobro stajalište (30 m, A3, V). Sa stajališta prelaz na lijevo u okomitu i previsu pukotinu, koja se nakon nekoliko metara račva u dva kraka. Po d. kraku gore do mjesto gdje se pukotina lomi i skreće malo l. gore. Stajalište u zamkama (35 m, A3, VI). Isprra pukotinom po maloagnutoj ploči koja se završava nakon nekoliko metara. Napredovanje je moguće po previsnoj širokoj pukotini koja uskoro prelazi u kamen. Na početku kamina je dobro stajalište (35 m, A2, VI, V). Po kamenu gore 40 m do dobrog stajališta. Kamen se tu račva u dva kraka u obliku pukotina. Gore po d. pukotini, koja uskoro prelazi u kamen. Po njemu oko 4D do ruba stijene (čovuljak). Do vrha Aniča kuka po razvedenom terenu nekoliko desetaka metara.

Ocjena. Visina 300 m (9D); težina A3, A2, VI; trajanje uspona 23 sata.

Primjedba. U smjeru je ostalo oko 15 običnih i U-klinova te 15 drvenih klinova. Ponavljačima se preporuča da sa sobom uzmu 15 običnih, 15 U-klinova i 15-20 drvenih (pretežno širokih). Nakon 3D povratak iz stijene je gotovo nemoguć (100 m spusta po zraku!).

Petar Ščetinin, Ljubljana

SMJER »KROZ PLOČU« NA ROMANIJI

Južni dio Bogovičkih stijena

Prvi penjali: Slobodan Žalica i Alirizah Vatrejak, AO »Sarajevo«, 14. 7. 1973.

Pristup: Iz Korana (Pale) markiranim putem do pl. doma »Slaviša Vajner - Čića« na Romaniji (2,5 sata). Od doma markacijom or. 5 koja vodi u Ledenu pećinu. Mimo markacije stazom i stalno rubom stijena. Iz daljine je vidljiv masiv Bogovičkih stijena (treća gromada) sa karakterističnom nagnutom policom (pločom) u drugoj trećini stijene. Spustiti se stazom do slabog izvora i preko sipara (ogromno kamenje) i kroz rijetku šumicu pod stijenu. Od doma 3 sata. Popeti se strmom, travnatom padinom (drveće) do markantne pukotine tačno ispod ploče.

Opis: Markantom kosom pukotinom, pored i preko odloma na usku policu pod stropom (osig.). Priječnica u desno u otvorenu stijenu. Pravo gore do glatkih stijena ispod stropa, a zatim lijevo gore (dobri oprimci) na ploču (osig.). Desno, preko ploče, nagnute oko 30° i kroz markantni, mjestično prevjesni žlijeb, na rub stijene.

Ocjena: VI (mjestično V, V+), A¹ sa nekoliko mjeseta A²; dužina 100 m; vrijeme penjanja 11 sati (za prve penjače).

Povratak: Rubom stijena preko livade do staze i dalje kako je navedeno u pristupu.

Napomena: U stijeni je ostalo 10 klinova.

Slobodan Žalica

SMJER KAMASUTRA U ANIĆA KUKU

Prvi penjali Igor Gruden (AO »Željezničar«, Ljubljana) i Drago Bole (AAO, Ljubljana) 1. prosinca 1972.

Prilaz. Po putu koji vodi na Aniča kuk i s njega po kršu u veliku šupljinu (votilinu) koja zatvara na tom dijelu s. stijenu prema istoku.

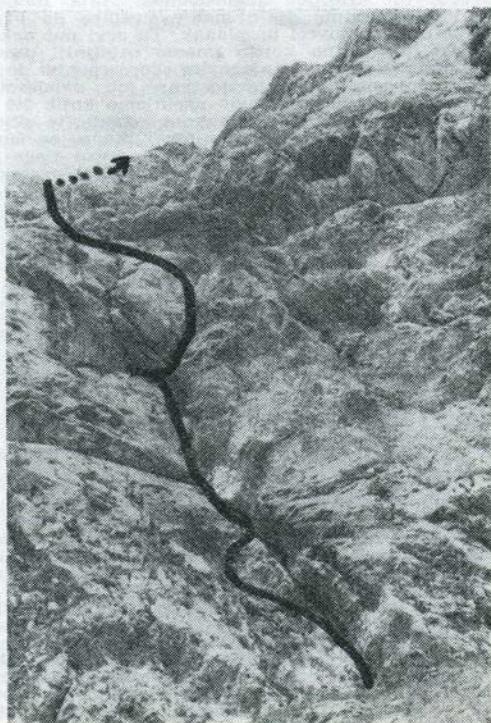
Opis. S ravnoga dna velike šupljine, gdje se s. stijena doteče stijene šupljine, uz bodljikavim grm d. gore, te po kamenu na kosu rampu što vodi d. gore preko stijene. Gore po rampi do u žlijeb prislonjene ljske. Trenjem vodoravno preko nje (5m), te zatim d. preko otvorene stijene (eksponirano) — IV 25 m na izraziti prislonjeni stup koji se jasno vidi iz doline. S vrha stupa po polici prečnicom 30 m l. pod nagnutu glatku ploču. Po ploči (gotovo bez oprimaka) 6 m ravno gore (V, klin) pod previs (klin) i zatim prečnicom 5 m d. pod kraći previs (V+). Kroz previs (V), nad kojim je posušeno stablo tise, na stajalištu. Sa stajališta po izrazitoj pukotini između dviju ploča 30 m (klin) gore na rub stijene.

Silaz. Kao i iz ostalih smjerova u tom dijelu Aniča kuka.

Ocjena. III-IV, jedno mjesto V+; visina 150 m; trajanje uspona 4 sata (za ponavljača 2-3 sata).

Primjedba. Konačnu ocjenu smjera dat će ponavljači. Mi smo penjali po lošem vremenu (rosa ili kiša) i budući da je stijena bila mokra, nije bilo moguće smjeru dati konačnu ocjenu. Ova koju iznosimo računa s teškoćama što će ih vjerojatno imati ponavljači, a naše je penjanje na ključnom mjestu vjerojatno bilo nešto teže.

Drago Bole, Ljubljana

Transverzale

NOVA MARKACIJA KROZ RAMINO KORITO NA VELEBITU

Planinare koji od 27. srpnja 1973. godine idu Velebitskim planinarskim putem (VPP) iznenadit će jedna nova staza koja, u trenutno dostupnoj literaturi, nije opisana. Nema niti onaj službeni V što prati VPP od početka do kraja ali je vjerojatno da će ga dobiti već uskoro, jer je PSH zainteresiran da staza bude i službeno inačica VPP-a na dijelu dionice od Oštarija do Sugarske dulibe.

Staza je trasirana s namjerom da planinar sa što manje napora prođe taj dio Velebita koji je naporniji i mukotrpniji od sjevernog i srednjeg. Smatram da je svrha i postignuta jer tu dionici skraćuje za 1-1,5 h hoda, a da ne govorimo o velikom dobitku što se staza ne spušta niže od 900 m nad morem. Stara staza naime od toga mjesta diže se na oko 1000 m da bi se ponovo spuštalala na oko 600 m u Podpeć (Rudelići) pa ponovo uzbrdo na oko 1200 m.

Nova staza napušta VPP kod Šikića jatarā spuštajući se nekoliko desetaka metara lijevo na livadiću ispod VPP-a. Na livadi skreće u pravcu jugoistoka koji zadržava sve do kraja Ramina korita. Tu smo već na samom dnu Ramina korita, ravnom, uokvirenom ličkim i primorskim nizom kukova i obraslim visokom šumom, što je velika zaštita planinarama bilo za nevremena bilo za sunčanih i vrućih dana. Slikeva i sdesna kroz visoke krošnje ogromnih stabala naziru se lički niz kukova (Konjevača 1381 m i vrh 1352) i primorski (vrh 1168, Šupljuk 1149, Milković kuk 1270 m).

Već na samom početku staze nailazimo na granicu šumskih odjela da bi se slijedili oko 1 sat vremena dobro uočljivom stazicom što se samo na trenutke gubi. Slijedećih pola sata gubi se trag bilo kakvoj stazi, a i granice odjela više nema. Prislijeni smo tu slijediti označe od drveta do drveta do krajnjeg jugoistočnog kraja Ramina korita. Prelazimo dvije manje livadiće da bi iz šume izbili na oveći proplanak. Tu prvi put nakon ulaska u Ramino korito imamo ozbiljniji uspon, jer do tuda hadasmo njegovim skoro ravnim dnom s tek neznatnim valovitostima (do dvadesetak metara). Livadom se naglo uspinjemo kojih 250 m na sedlo pod Milković kukom odakle je divan pogled na lički i primorski niz kukova, na šume Ramina korita pa sve do mora i otoka Paga na sjeverozapadu, a na vrhove što izviru iz Sugarskog korita na jugoistoku.

Sa sedla se još nekoliko desetaka metara spuštamo livadom poludesno, zalazimo opet u bukovu šumu i više je ne napuštamo do ponovnog sastavka s VPP-om. Koju minutu kasnije ponovno nam se najprije stidljivo a potom sve izrazitije pokazuje stazica što se tek na trenutke gubi. Njome zaobilazimo nekoliko ponikava da bi nakon dvadesetak minuta izbili na sedlo između vrha 1382

m i vrha 1429 m, koji pripada već području Sugarskog korita. Tu se u smjeru sjevera zamjećuje stazica koja najvjerojatnije vodi ispod Golog vrha (1451 m) kroz Divolenac u Brušane. Mi ovdje skrećemo na jug pa istočnim obronkom vrha 1383 m već sasvim uhodanom stazom za dvadesetak minuta stizemo na sedlo između Siljeva brda (1452 m) i vrha 1383 m poslije dva kraća uspona i silaza. Odatle je lijep pogled na Krug (1342 m), Siljevo brdo (1452 m), Goli vrh (1451 m) i vrh 1429 m. Preko sedla između Kruga i vrha 1383 m nazire se more s dijelom Paga. Ovdje našu stazu presijeca poprečna staza što iz Lukova Sugarja ispod Kruga kroz Kameni klanac i Divolenac vodi u Brušane. Nekada je ta staza bila jedan od puteva kojim se trgovalo između primorskog i kontinentalnog žiteljstva.

Sa sedla kojih desetak koraka lijevo prelazimo preko livadiće i ponovno smo u šumi. Za oko četrdeset minutu stizemo na veliki proplanak ispod Kruga. Nekoliko minuta poslije sastajemo se sa stazom VPP-a što dolazi iz Podpeća (od Rudelića). Dvadesetak minuta otuda u jugoistočnom smjeru i eto na kod ruševina lugarnice u Sugarskoj dulibi za oko 3 i pol sata od Piskovite kosice (v. Z. Poljak: »Velebit« str. 218). Nije mi poznato da li je kada u prošlosti staza bila planinarski obilježena tako imo podatak da su tuda planinari išli (vidi J. Poljak: »Planinarski vodič po Velebitu«, izd. 1929, str. 194). To bi mogli rasvjetliti stariji planinari prijernatog razdoblja.

Planinarama preporučam da se opskrbe u Oštarijama ili u Brušanima. Naime, na stazu VPP-a na Piskovitu kosicu može se stići i stazom iz Brušana s autobusne stanice (na molbu autobus stane pod Takalicama 1 km dalje pa se ne mora pješačiti asfaltom). Prednost je ovoga puta što je nešto kraći i lakši osobito za planinare koji u dijelovima prelaze VPP, pa ili tu počinju ili završavaju južni Velebit. Velika je dobit i to što se voda može uzeti za daljni put već pri kraju uspona iz malog šumskog potočića uz koji vijuga staza. Vodu ponovno imamo u Sugarskoj dulibi oko 7 h hoda od Oštarija ili oko 5 h od tog potočića. Čini se da su ovu stazu najčešće koristili prije i poslije rata lugari, ali kako sada oni sve rjeđe obilaze šumu, staza se sve više gubi u Hšču ili travi. Orientaciju na stazi otežava nepreglednost terena zbog visoke šume kojom se kreće planinar cijelo vrijeme (osim rijetkih trenutaka) pa ima prilično skučen vidokrug.

Nova stazu kroz Ramino korito na vlastiti trošak markirali su: S. Crnković, M. Friganović, L. Janeš, S. Pavlić, (svi PD »Sljeme« Zagreb) i A. Kulaš (PD »Visočica« Gospić) koji ju je i trasirao.

Antun Kulaš, Zagreb

NOVA TRANSVERZALA »SAVINJSKA POT«

PD »Zabukovica« u dolini Savinje organizirala je novu planinarsku transverzalu. Ona vodi po planinama oko doline Savinje. Nije naporna, njeni najviši usponi jedva prelaze 1000 m visine. Na tom putu upoznat ćete vrlo lijepo planine, među njima Dobrovrijec nad Vranskim, koje je poznato po svojim livadama, šumama i dogadajima iz NOB. Posebno je zanimljiva kraška jama Pekel uz trasu puta. Dostupna je i iz Šempetra. Premda nije velika, bogata je spiljskim nakitom i dobro uređena. Put vodi kroz zanimljive kraške krajeve. Na Krvavici se često sreću divokoze, a s tog mjesta je i prelijep vidik na Kamniške Alpe. Put vodi i

preko niza pl. kuća. Većinom su otvorene preko vikenda (Resevna, Hom itd.). Put se može početi u Laškom, odakle se penje na Malič i Smohor, nastavlja se preko Gozdnika na Hom, gdje se može prenocići, pa idućeg dana nastaviti put. Većim skupinama organizator rado daje vodiča. Organizator je tiskao poseban dnevnik od 40 stranica s opširnim opisom puta i geografskom kartom. Tko skupi svih 26 žigova na kontrolnim točkama dobiva značku Savinjske poti. Dnevnik se može naručiti u cijenu od 15 dinara na adresi: Planinsko društvo »Zabukovica«, pošta 63302 Griže.

Dr Z. P.

UZ VIESTI U OVOME BROJU

Zbog velikog broja priloga za rubnik Vijesti, a ograničenog prostora, Uredništvo je bilo primorano da priloge skrati kako bi svi mogli dobiti mesta, pa molimo suradnike da to uvaže.

Redakcija

BOŽO ŠKERL NOVI PREDSEDJEDNIK PLANINARSKOG SAVEZA JUGOSLAVIJE

Na sjednici Glavnog odbora Planinarskog saveza Jugoslavije održanoj 14. srpnja 1973. na Osvršu i Fruškoj gori izabran je za novog predsednika Božo Škerl, predsednik PS Hrvatske. Dosadašnji dugogodišnji i popularni predsednik dr Marijan Brecelj zbog zauzetosti nije više mogao ostati na toj funkciji. Među planinarama se smatra da je taj izbor motiviran i činjenicom što Hrvatska iduće godine slavi 100-godišnjicu svoje prve planinarske organizacije. Biografiju novog predsednika »Naše planine« su donijele prošle godine u broju 9-10 (str. 211) u povodu 50. obljetnice njegova života i 35 godina organiziranog planinarskog rada. U povodu svog izbora drug Škerl je dobio veći broj pisama i brzojava s čestitkom, pa želi da se i s ovog mesta izrazi njegovu zahvalnost za dobre želje koje su mu izražene tim povodom.

SA SKUPŠTINE PS BIH

Analizirajući trogodišnji rad, Deseta konferencija Planinarskog saveza Bosne i Hercegovine, je konstatirala vidan napredak u radu. Tretman koji je do sada imalo planinarstvo u Bosni i Hercegovini ograničavao je široku aktivnost na planu masovljivanja, rekreacije i očuvanja prirodnih ljepota bosanskohercegovačkih planina, nesumnjivo među najlepšim u našoj zemlji. Činjenica da se do sada planinarstvu poklanjala nedovoljna pažnja pa i materijalna pomoć ukazuje na kakve je poteškoće nailazila planinarska organizacija. Potencijal od 50 objekata sa oko 1300 ležajeva na 30 planina iziskuje potrebu znatnih materijalnih sredstava i društvenih ulaganja, koja nedostaju kako društвima tako i Savezu.

Planinarstvo nije više hobi pojedinaca, to je današnja potreba koja nema ni rekreacije ni potpune radne sposobnosti naših ljudi, konstatovano je u diskusiji. Da li je planinarstvo sport ili turizam? Pojavilo se pitanje proizašlo iz nedovoljnog razumijevanja nadležnih faktora. Planinarstvo je rekreativni sport potreban svakom našem radnom čovjeku. Istaknut je i značaj planinarske organizacije u sistemu općenarodne obrane. Slaba informiranost je jedan od razloga da se planinarstvo nije više afirmiralo, pa se zamjerilo i sredstvima informiranja, naročito štampi, za nedovoljno poklanjanje pažnje. Usvajajući zaključke za naredni period, planinari su konstatirali da je potrebno prijeti na konkrete zadatke koji će stajati kao imperativ budućem republičkom rukovodstvu planinarske organizacije. Gajenje tradicija iz NOB-e kroz Igmanski marš, Bjelašnički dan, Zbor na Kožari, Sutjesci, Neretvi, mogućnosti su da se učvrsti bratstvo i jedinstvo u planinarskoj organizaciji i produbiti suradnja sa susjednim društвima i planinarama iz drugih Republika.

Rješavajući materijalni položaj, potrebno je izboriti jednak tretman, u istim uvjetima, kakav imaju i druge sportske djelatnosti. U prilog mogućnosti za bolje materijalne uslove ide i činjenica koju je iznio predstavnik Republičke konferencije sindikata Rakić, da se, recimo u Zenici (a nije bolja situacija ni u drugim mjestima) izdvaja svega 6,5 odsto za djelatnost DTV »Partizan«, izviđača, gorana i planinara, a sve se ostalo troši na tzv. kvalitetne sportove koji okupljaju daleko manji broj sportista, dok u isto vrijeme i do 65 procenata radnika metalne struke boluje od raznih bolesti. Istaknut je dobar rad

Gorske službe spasavanja, koja pokriva skoro cijelu Bosnu i Hercegovinu. Usvojen je i zaključak da se pri Savezu oformi Komisija za zaštitu čovjekove sredine i prirode.

Planinarski savez Jugoslavije odlikovao je zlatnom značkom Miću Debeljaku, Enveru Mešanoviću, Josipa Bačiju, Mehmeda Sehića; srebrnom značkom Šefku Hadžialiću, Danu Pavičeviću i Petra Simoneti. Zlatne značke Planinarskog saveza BiH dobili su Mišo Miličević, Ismet Bakarević, Muhamed Hadžiavdić, Ekrem Gacić i Nenad Bojanić. U novo Predsjedništvo izabранo je 25 članova, a oformljeno je 14 komisija. Za predsjednika Saveza izabran je Mićo Debeljak, za potpredsjednika Ešref Korjenić, Ismet Bakarević i Petar Simonić, a za sekretara Dane Pavičević.

Josip Kuliš, Kiseljak

XI. SLET PLANINARA SLAVONIJE

XI. slet planinara Slavonije ove je godine povjeren PD »Psunj« u Pakracu. Društvo je organiziralo slet 26.-28. srpnja oko svog planinarskog doma Omanovac na Psunj, a dalo mu je svečani karakter u povodu proslave 20. godišnjice osnutka društva. Za slet je tiskan posebni prospect s programom koji su dobila sva naša planinarska društva.

MINIMALNO ALI SVI!

PD »Platak« u Rijeci započelo je početkom ljeta akciju za obnovu planinarskog doma na Snježniku koji je prošle zime zbog oštećenog krova postao posve neuporabiv. Već na prvoj dobrovoljnoj radnoj akciji sudjelovalo je velik broj požrtvovnih planinara, pa se očekuje da će dom prije zime biti dovršen. Novi krov je već postavljen. PD »Platak« poziva sve planinare i planinarske organizacije da ga pomognu u toj akciji. Lozinika akcije je »Minimalno, ali svih». Dobrovoljni prilozi šalju se na adresu društva: Rijeka, Korzo broj 2.

PRENJ, VISOČICA I ROMANJA PUBLIŽENE POSJETIOCIMA

U ovo naše doba zahuktale civilizacije, razvoja putne mreže, planinskog turizma i iskorištenosti bosansko-hercegovačkih šuma (razlog je, svakako, najjači u ovom posljednjem — u sjeći šume) svakog se dana, nekada daleke i osamljene planine, »publižuju« gradovima. Naime, šumske ceste koje vode od gradova pružaju svoje »pipke« duboko i visoko u stoljetne šume planina, u kojim dosad nije bilo drvošječa i motornih pila.

Za proteklih 28 godina, najjudaljenije planine u Bosni i Hercegovini, do kojih su odvražni planinari pješačili po par dana, postale su pristupačne. Pa i najviši planinski vrh Bosne — Maglić (2386 m) »primakao se« cesti tako da se od nje može izaći na vrh za samo 2-3 sata pješačenja, dok se ranije pješačilo od željeznice najmanje dan-dva.

Na Cvrsnicu — Pločno, najviši planinski vrh Hercegovine (2228 m), može se stići automobilom, na sam vrh!

Prošle godine povećan je popis »publiženih planina«. Riječ je o Preunu, Visočici i Romaniji.

Prenj, najpričvršćnija i najatraktivnija planina u Hercegovini, pored ceste od Rujišta, Bahtijevice i Konjičke Bijele, dobio je novi krak ceste u dužini od 8 kilometara, od sela Borci do vrha Boračke drage — do početka Crnog polja. Dakle, od Konjice (uz Vrabac do Boraka asfaltni put) do Crnog polja sada se može doći automobilom. Odavde (automobil ostaviti na okretištu kraj ceste) do planinarske kuće na Jezercu može se doći za 2-3 sata laganog pješačenja, uglavnom hodom po ravnom, bez većeg uspona. Od kuće na Jezercu do Otiša i Zelenih glave (najviši prenjski vrhovi) stiže se za 60 do 90 minuta uspona.

Nasuprot Prenju, odnosno od Boračkog jezera (cesta od Boraka do Boračkog jezera asfaltira se) vodi cesta do Glavatičeva, a odatle novi put u dužini od 21 km prodižava kanjonom Nerete na visoravan Bjelimići u selo Odžak. Od Odžaka do najvišeg vrha Visočice, Džamije, stize se za 3-4 sata pješačenja. Dok ova cesta nije bila izgrađena, do Džamije se pješačilo po dva dana, pa bilo da se ide iz Sarajeva ili iz Konjica.

Romanija, s legendarnom Novakovom pećinom, od prošle godine postala je pristupačnja i »obliza« za 8 kilometara ili 90 minuta pješačenja, jer je izgrađena cesta od Podviteza do iznad Carevih voda. Od ove ceste do planinarskog doma »Slaviša Vajner-Cića« potrebno je samo 15 minuta uspona kroz divnu crnogoričnu šumu. Od doma do Novakove pećine stize se za 30 do 40 minuta uspona. Prema tome, ovaj veliki dom, s Novakovom pećinom, postao je znatno bliži i pristupačniji, a samim time i posjećeniji.

U. B.

PLANINARSKI DOM U TUKU PREUZELO PD »SUTJESKA« UZ ZAGREBA

Planinarski dom u Tuku, na južnom mjestu za pohode u južni dio Gorskog kotara, bio je u posljednje vrijeme prilično loše voden tako da su planinari bili nezadovoljni. Početkom ljeta promijenjen je opskrbnik, a upravu nad objektom PSH je povjerio »Sutjeski« iz Zagreba. Stanje u domu sada se znatno poboljšalo, planinari mogu dobiti i prehranu, pa se i posjet prilično povećao. PD »Sutjeska« je započela radove na adaptaciji doma i susjednog objekta, kako bi ga do početka skijaške sezone sposobila za zimski boravak većih grupa izletnika.

SLOVENSKI ALPINISTI U YOSEMITSKOM PARKU

Koncem lipnja vratila se u Jugoslaviju slovenska alpinistička ekspedicija koja je gotovo mjesec dana izvodila penjačke uspone u Yosemitskom parku u blizini San Franciska u SAD-u. U Yosemitskom parku boravili su u kampu i tom prilikom izazvali veliku pozornost domaćih penjača koji dosad nisu imali prilike da se sastanu s jugoslavenskim alpinistima. Ispenjali su 11 različitih smjerova, među ostalim Salathé (VI, A4), Triple direct (VI, A3), oba smjera duž od 1000 m i među najtežima na svijetu zatim Koko Kontinuation, America, Moby Dick u El Capitanu itd. Među penjačima istakli su se Gradišar, Zaplotnik, Dolžan, Smolej, Lončar i Srečnik.

FORMIRANA SPELEOLOSKA SEKCIJA U KISELJAKU

Pri PD »Pogorelica« u Kiseljaku formirana je Speleoška sekcija čiji je zadatak da, za početak, obide sve pećine u okolini Kiseljaka koja obuhvaća planinske masive Bitovnje, Vranice i Pogorelice. Postoje dobri izgledi da se novoformirana sekcija razvije u brojano i stručno jaku ekipu. Do sada ima prijavljeno petnaest entuzijasta na čelu sa poznatim speleologom drmom Zvonimirom Vinikom kome su se pridružili Dragan Poljičić, Vladimir Kuliš i Budimir Komljenović. Ova grupa je već istražila dvije neistražene pećine na planini Pogorelici, a usvojen je i program rada kojim je obuhvaćeno desetak pećina. Za sada rada ove sekcije finansira PD »Pogorelica« ali se očekuje razumijevanje i pomoć i drugih faktora.

Josip Kuliš, Kiseljak

KODKES ČASTI SLOVENSKIH PLANINARA

Na ovogodišnjoj skupštini Planinske zveze Slovenije predložen je tekst Kodeksa časti slovenskih planinara koji se osniva na ustaljenim običajima u toku proteklih 80 godina slovenskog planinarstva. Kodeks je umnožen ciklistom na 9 stranica, a sadrži deset poglavija: temeljne odredbe, zaštita prirode, humanizam, planinarsko drugarstvo, odnosi među planinarama, ponašanje u planinarskim kućama, odnos prema planinarskim

organizacijama, članstvo u planinarskim organima, počasna priznanja i sud časti. Dosad su se mlađi planinari odgajali u duhu planinarske etike učeći od starijih planinara. Sada su nekadašnja nepisana pravila stavljeni na papir i tako mogu postati solidna osnova u odgajanju mlađih kadrova.

Dr Z. P.

SKUPŠTINA PD »STRAHINJČICA« ODRŽANA U PLANINI

Ovogodišnja skupština održana je u pl. domu na Strahinjiču i bila je vrlo dobro posjećena. Članovi su došli što pješice što autobusom, a bilo je osim njih gostiju i uzvanika. Istaknuto je da krapinsko društvo spada među najaktivnija. Lani je imalo 357 članova, a glavna mu je akcija bila održavanje Sleta planinara Hrvatskog zagorja. Članovi vrlo požrtvovno rade oko svog pl. doma, dežuraju u njemu, ali uz to prireduju i velik broj izleta po čitavoj Jugoslaviji, pojedinačno i grupno. Mnogi su stekli i znakove transverzala. Za višegodišnji rad posebno su pohvaljeni Slavko i Fanika Lovore, Stjepan Mališ, dr Ivo Veronek, Dragutin Horvat, Dorothea Horvat, Mato Riserk i prof. Ivan Srebrič, a za rad oko doma još i Slavko Flegar, Vlado Klobučar, Andelko Horvat, Mirko Oslić, Marija Simunić, Ivica Crnogaj, Josip Bolšec, Anica Žigman i Filip Majić. Istaknuta je zahvalnost društvenim i privrednim organizacijama za materijalnu i novčanu pomoć u održavanju doma. Nakon skupštine nastavljeno je planinarsko veselje.

Antun Kozina, Krapina

ALPINISTIČKA ŠKOLA U SARAJEVU

Nakon dva i po mjeseca rada završen je početnički alpinistički tečaj koji je organizovao AO »Sarajevo« Gradskog planinarskog saveza. Predavanja su obuhvaćala teme iz orijentacije, meteorologije, prve pomoći, historije, alpinizma, te GSS-a. Praktične vježbe su održavane uglavnom na Romaniji, gdje su polaznici tečaja i ispenjali nekoliko smjerova težine od II do IV stupnja. Napravljena je i tura na Čvrsnicu, gdje su tečajci imali priliku da promatraju završni dio uspona smjerom »Dragman-Brezovečki« u Velikom Kuku. Zbog lošeg vremena i objektivnih okolnosti nisu održani planirani izleti na Bjelašnicu i Treskavicu.

Opći je utisak da je ovogodišnja škola uspjela, kako u organizacijskom, tako i u kvalitativnom pogledu. Zahvaljujući alpinistima AO »Sarajevo« Petru Hilčišinu, Muhamedu Gafiću, Slobodanu Zalici, Muhamedu Sišiću, Dragi Božići i Zvonku Viniku, a posebno saveznim instruktorima alpinizma Faruku Zahiroviću i Rašidu Mulahusiću, nastava je održavana redovno i na zavidnom nivou. Prosječno je predavanjima i vježbama (naročito na Darivi, vježbalisti u Sarajevu) prisustvovalo dvadesetak ljudi, kako tečajaca, tako i planinara sa strane. Sa uspjehom je školu (početnički tečaj) završilo 14 planinara iz sarajevskih planinarskih društava »Treskavica«, »Zeljenznica«, »Bjelašnica« i »Bukovik«, te iz zeničkog planinarskog društva »Tajan«.

S. Z.

POSJETITE JESENSKI SABOR PLANINARA U SICEVAČKOJ KLISURI

Savez planinarskih organizacija južne Srbije organizira 6. i 7. listopada planinarski sabor u Sicevačkoj klisuri kod Niša. Bit će to akcija širokih razmjera. Očekuje se oko 4000 posjetilaca. Za sve će biti organiziran prijem u recepciji 5. listopada u Sicevačkoj klisuri. Tko želi da mu bude osiguran smještaj treba se javiti na adresu organizatora: SPOJS, 18000 Niš, B. Tasković 75, tel. (018)32-033. Hrana je na saboru osigurana, po želji u hotelu ili u aranžmanu organizatora po pristupačnim cijenama. Predviđa se bogat društveni program, natjecanja, nagrade, svećenost, a uz to berba grožđa. Posjet su najavile i neke delegacije iz inozemstva (Poljska, Čehoslovačka, Bugarska i Grčka). Tko želi znati detalje, može na pismeni zahtjev kod organizatora dobiti okružnicu s programom. Preporučamo planinarskim društvima

da od SPOJS-a zamole redovito slanje okružnica u kojima se mogu saznavati vrlo zanimljivi planinarski podaci. SPOJS npr. svake godine organizira nekoliko kvalitetnih pohoda. Tako je ove godine organizirao masovni uspon na Olimp i studijsko putovanje u Poljsku i Čehoslovačku za planinarske aktiviste.

PLANINARI ZADRA NA SUTJESCI

U okviru proslavljene 100-te godišnjice planinarstva u SR Hrvatskoj i Jugoslaviji, a u čast 30-te godišnjice II zasjedanja AVNOJ-a, bitke na Sutjesci i prijelaza Zadra matici zemlji grupa planinara-članova Planinarskog društva "Paklenica" iz Zadra od 1. do 6. 7. 1973. učestvovala je u pohodu planinara Jugoslavije "BRATSTVO-JEDINSTVO-SUTJESKA '73" od Mratinja do Kalinovika, odnosno tragom Glavne operativne grupe NOV-e u Vojničkoj ofanzivi.

Pored toga organiziran je i jedan masovni izlet na Sutjesku (Tjentište), koji je trajao od 2. do 5. 7. o.g. Po planu zajedničkih akcija planinara Dalmacije za 1973. Društvo se obvezalo da pripremi i izvede ovaj izlet za sva planinarska društva Dalmatinske regije, pa je na njemu osim 30 članova PD "Paklenica" iz Zadra učestvovalo i 14 planinara iz planinarskih društava "Mosor" i "Split" iz Splita, "Kozjak" iz Kaštel Sućurca i "Promina" iz Drniša.

D. P.

PLANINARI ŽELJEZNIČARI POSJETILI RUDO

U dvodnevnom "Pohodu mladosti" tragom Prve proleterske brigade, u organizaciji PSD "Željezničar" iz Beograda, kome su se pridružili planinari iz Sida, Sapca, Zemuna i iz PD "Pobeda" iz Beograda, planinari su nakon marša od 30 km stigli u Rudo, gdje su vrlo srdačno primljeni. Nakon pozdravnih govora položili su vijenac na spomen-grobnici. Na maršu je sudjelovalo oko 70 planinara. Putem su poklanjali djeci i učenicima knjige i druge publikacije.

Marinko Botić, Sabac

SUSRET OMLADINE PLANINARA ŽELJEZNIČARA JUGOSLAVIJE

Na sastanku Koordinacionog odbora pl. društva Željezničara Jugoslavije 5. svibnja u Beogradu, predsjednik PD "Željezničar" iz Zagreba Lujo Staničić predložio je novu planinarsku akciju: susret omladine planinara Željezničara Jugoslavije, koji bi trebao postati tradicionalan. Prijedlog je prihvacen i prvi takav sastanak održan je na Kozari 23. i 24. lipnja u organizaciji PD "Željezničar" iz Sarajeva. Sastanak je veoma uspio iako je se skupilo samo 40 mladih iz pet od ukupno trinaest željezničarskih društava.

Krešimir Ormanec, Zagreb

ZADRANI NA »KROVU EVROPE«

Trojica zadarskih planinara članova PD "Paklenica": Velimir Sušak, Milišav Mihalović i Đuro Perić nedavno su ostvarili svoj najveći planinarski podvig popevši se na Mont Blanc najviši vrh u Evropi. Ekspedicija zadarskih planinara nazvana "Mont Blanc '73" prilog je proslavljen 100-obljetnice organiziranog planinarstva u SR Hrvatskoj i Jugoslaviji i proslavljen 30-obljetnice priključenja Zadra matici domovini.

Iako su zadarski planinari i do sada zabilježili niz uspješnih akcija u zemlji i inozemstvu, kao što je pohod na Dolomite u 1970. godini gdje je sudjelovalo 17 planinara, uspon na "Vrh Evrope" svakako je do sada njihov najveći uspjeh i san svakog planinara.

Ekspedicija "Mont Blanc '73" trajala je od 26. srpnja do 2. kolovoza kada su se planinari sretno vratali u Zadar. S obzirom na interes, ekspedicija je mogla biti i brojnija, ali je i ovoga puta odlučio nedostatak materijalnih sredstava i nedostatak opreme da u osvajanje Bont Blanca krenu samo trojica.

D. P.

XIII. SLET PLANINARA ŽELJEZNIČARA JUGOSLAVIJE U VRŠCU

U organizaciji PDŽ "Vršac" sastali su se od 13. do 15. srpnja po 13. puta planinari željezničari iz čitave naše zemlje, ovaj put na planini ispod Vršačke Kule. Slet je bio pod pokroviteljstvom ŽTP Beograd, a sam Slet je pozdravio i otvorio predsjednik Radničkog savjeta ŽTP Beograd. Na sletištu prilikom otvaranja okupilo se oko 400 planinara željezničara iz Sarajeva, Zagreba, Beograda, Niša, Skoplja, Novog Sada, Sida, Sapca, Ljubljane, Maribora i domaćina iz Vršca. Osim željezničkih planinarskih društava bilo je planinara iz Pakrac, Vršca, Kule, Zenice i Zrenjanina. Pri dolasku, specijalni vlak s planinarama, u oklopcenoj željezničkoj stanici bio je svečano dočekan sa limenom glazbom, a pozdravni govor na stanicu održala je tajnica PD "Vršac" Ljubica Markov. Nakon svrstanjavanja, kolona je krenula sa mjesnom limenom glazbom kroz gradske ulice u pravcu Vršačkog brda gdje je bilo sletište.

Na sletu je održan niz raznih takmičenja. Prva mjestu su osvojili članovi PDŽ iz Sarajeva. Prvoj plasiranoj ekipi u orientacionom takmičenju pripao je pehar u trajno vlasništvo (ekipa PDŽ Sarajevo). Ekipa PDŽ Zagreb u jaka konkurenčija u gadanju zračnom puškom osvojila je treće mjesto.

Drugi dan u sali gradske skupštine održan je prijem, a zatim je u istim prostorijama održan sastanak Koordinacionog odbora planinarskih društava Željezničara Jugoslavije. Na sastanku se raspravljalo o problemima rada društava, a među ostalim zaključeno je da 14. Slet imade organizirati PDŽ Sarajevo. Iz PDŽ Zagreb na Sletu je bilo 49 članova. Treba dati puno priznanje domaćinima Sleta kao i svim otalim forumima i organizacijama koje su pomogle održavanje.

Lujo Staničić, Zagreb

NEOBICANIZLET NA ŽBEVNICHU U ĆICARIJI

Riječki planinari staviše u svoj oglasni ormarić na korzu slijedeći poziv: "Planinari, prijatelji nogomet, podite s nama na Žbevnici! Na njezinoj visoravni održat će se nogometna utakmica između članova riječkih planinarskih društava. Polazi se u grupama do igrališta ispod samog vrha. Svaka grupa ima određeno mjesto starta za uspon na vrh. Grupa, koja prva stigne na cilj, imat će besplatni prijevoz autobusom, ostali plaćaju put. Svaki je dužan ponijeti hranu i vodu. Prvo mjesto starta je: selo Dane, drugo: livada s narcisama kod km stupa 19 na cesti za selo Brest, treće: borova šuma ispred sela Brest kod km stupa 18, četvrto: serpentina koja vodi kroz šumu iza sela Brest. Polazak sa startnih mjesta u 9 sati. Komisija formirana od riječkih planinarskih društava čekat će na vrhu Žbevnice (1018 m) na dolazak svake grupe."

I gle — efekt oglasa bio je iznad očekivanja! Nagnulo i staro i mlađe da vidi najavljenu utakmicu na Žbevnici. Tri dupkom puna autobusa krenulo je jedne nedjelje sa pristaništa riječke luke u Istru. Polovica izletnika iskrcalo se u selu Dane, odakle podijeljeni u tri grupe podošao prema vrhu. Druga polovica odvezla se prema selu Brest. Kod livade s narcisama iskrcala se četvrta grupa i bila ushićena mnoštvom narcisa i krasnim pogledom na Učku. Peta grupa odvezla se do sume ispred sela Brest, a šesta do crkve u selu Brest.

Bilo je 13 sati kad su se sve grupe sastale na sunčem obasjanom vrhu. Čitava Žbevnica bila je kao načičana šarolikim grupicama razdraganih izletnika, koji se sada primaknute svojim uprtnjacima, da se kao na pravoj gozbi okrijepe jelom i pićem i da prodiskutiraju teškoće i napore pješačenja do vrha. Za neke je to bila obična šetnja, a drugi su se jadali, da se još nikada nisu toliko umorili kao danas.

Organizator ovog planinarskog skupa, drug Stanko, zasvirao je u 13,30 sati u svoju zviždaljku i najavio svim prisutnima da će se nogometna utakmica održati u 14 sati na prostranom travnjaku pod vrhom. Kad su dvije protivničke strane stale jedna drugoj nasuprot, nastade opći smijeh. Na jednoj strani bili su sami debeljakovići, a na drugoj mršavi dugonje. Igralo se samo jedno poluvrijeme, jer se moralno misliti na skor

povratak. Rezultat utakmice 2:1 za mršave, zadovoljio je uglavnom sve prisutne. Svaki igrač dobio je kao nagradu planinarsku značku.

Na prijedlog vode 4. grupe, koja je prva stigla na vrh, uputi se dugačka kolona planinara pod njegovim vodstvom mimo vodovoda preko travnjaka na cestu, gdje su ih već čekali autobusi. Ova duga kolona podsjetila je neke seniore na partizanske kolone iz drugog svjetskog rata. Sve je prošlo dobro i lijepo, samo je stradala livađa s narcisima, jer su je svu očerupali. Sva sreća što na padinama Žbevincima ima mnogo livađa i travnjaka, koji su tokom mjeseca svibnja puni narcisa i drugog cvijeća... Uz pjesmu i šalu odvezose se razdragani izletnici u 17 sati prema Rijeci.

Valent Hofer, Rijeka

PLANINARSTVO U KREŠEVU

Na dan 16. juna 1973. održan je u planinarskom domu na Lopati sastanak članova PD »Bitovnja« iz Kreševa na kojem je iznesen referat o razvoju društva i sadašnjosti situaciji. Društvo je zamolio za što brojniju posjetu predstavnike društvenih i političkih organizacija komune, a dobar odaziv je znak pažnje koje društvo uživa u svojoj sredini. Iz podnesenog referata trebalo bi kao rezime istaknuti da je društvo nastavilo rad predratne »Bitovnje« koja je osnovana 1934. i imala svoju pluku. Preživjeli članovi poslike rata su obnovili rad pod istim imenom 1951. a 1963. ponovno sagradili kuću (Lopatu). Otvorene doma zamišljeno je u okviru republičkog planinarskog sleta, ali je unatoč velikom broju naroda iz okolnog kraja, svečanost izostala jer je potres u Skoplju pretvorio dan proslave u dan žalosti. Članovi su vrlo aktivni; sudjeluju na svim republičkim planinarskim akcijama zbog čega su društvo i njegovi članovi odlikovani brojnim znakovima priznanja PS BiH i PSJ. Sastanak je održan u vrlo dobroj atmosferi, u domu koji je odlično održavan, pa se o budućnosti planinarstva u Kreševu može govoriti s optimizmom.

J. B.

PROSPEKT O PLANINAMA SRBIJE

Turistički savez Srbije objavio je nedavno vrlo uspješni prospect pod naslovom »Planine Srbije«. Na 12 stranica reproducirano je dvadesetak kolor fotografija sa Zlatibora, Tare, Divčibara, Zlatara, Vlasine, Jastrepca, Fruške gore, Brezovice na Sar-planini i Kopaoniku, te pregledna geografska karta. Uz slike je i odgovarajući tekst koji daje osnovne informacije o planinama, prilazima i mogućnostima smještaja, dakle mali planinarski vodič. Prospekt nema prigovora ni sa sadržajne ni s tehničke strane, a s planinarske strane mogli bismo primjetiti čudnu činjenicu. Sudeći prema tom prospectu u planinama Srbije postoje samo hotelli, a nema ni jednog planinarskog doma, za razliku npr. od SR Hrvatske, u kojoj bismo vrio teško mogli naći koji planinarski hotel. Razumijevanja za planinski turizam u Hrvatskoj imaju samo planinari. Turističke organizacije u našoj republici imale bi što naučiti iz tog prospecta.

Ur.

SUSRET »BRATSTVA I JEDINSTVA« NA TRESKAVICI

Ovogodišnji susret »Bratstva i jedinstva« održan je na Treskavici u organizaciji PD »Treskavica« iz Sarajeva. Prisutni su bili planinari iz Zagreba, Samobora, Ljubljane, Ivangrade, Zenice, Beograda, Vrdnika, Skoplja i Sarajeva. Prvog dana priredila je Skupština grada Sarajeva primanje za planinare, nakon čega je bio svečani ručak na Trebeviću. Navečer je Uzeir Beširović prikazivao svoje dijapočitvice iz planina BiH. Sutradan je položen vijenac na grob Josipa Sigmunda na Vraci i na spomen-kosturnicu u Trnovcu, a zatim je bilo otvorene susrete na Treskavici. Trećeg dana bio je obilazak Treskavice, a zatim su planinari posjetili Sutjesku gdje su prisustvovali svečanosti i premijeri filma »Sutjeska«.

Josip Sakoman, Zagreb

PRIZNANJE SARAJEVSkim PLANINARIMA

Medu ovogodišnjim majskim nagradama, što ih svake godine Savez organizacija za fizičku kulturu grada Sarajeva dodjeljuje istaknutim sportašima i sportskim radnicima, od ukupno pet nagrada dvije su dobili članovi planinarske organizacije (zlata sat s posvetom) i Zlatko Crnković i Mehmed Sehić iz PD »Bjelašnica«.

U. B.

LJETNI POHODI PD »JANKOVAC«

Na početku ljeta planinari osječkoga PD »Jankovac« priredili su četiri značajnija pohoda: sedmerodnevni na bosanske planine Bukovik, Romaniju i Ozren, zatim šesterodnevni na Zagorski planinarski put (četvero članova prešlo je cijelu transverzalu i dobito značke), te dva pohoda za mlade. Prvi je bilo sudjelovanje u sletu planinarskog podmlatka Jugoslavije na Tari (sa šest članova), a drugi omladinski pohod u Sloveniju. Šesterom omladinaca prešlo je dio Slovenske planinarske transverzale od Maribora do Slovenjgradeca.

I. S.

SKUPŠTINA PD »JANKOVAC«

PD »Jankovac« održalo je ponovno jednu godišnju skupštinu u gorama: na dan 12. svibnja održala se 22. skupština u Domu na Jankovcu. Za tu svrhu organiziran je poseban autobus, pa se tako na skupštini, premda više od 100 km daleko od sjedišta društva, našlo šezdesetak članova. Uspjeh je to veći, što se dan iza toga na usponu na Kopričnato brdo (treći vrh po visini u gorju Papuka) našlo čak 35 članova, s rasponom godina od 6 do iznad 80! Na vrhu održano je i malo »planinarsko krštenje« za one koji su prvi put bili na tom vrhu, a vrijedni članovi foto-skecije filmski su snimili taj prvi masovni pohod u brda ove godine.

Na skupštini je istaknuto da je po broju organiziranih pohoda i izleta društvo postiglo u proteklom razdoblju lijep uspjeh. U planine Bosne i Hercegovine samo u toku jedne sezone organizirana su tri veća pohoda, zatim tu je tradicionalni partizanski marš slavonskim gorjem s više od 30 sudionika, dva omladinska pohoda (Karavanke i Pohorje), brojni pohodi i izleti u slavonsko gorje itd. Održan je tečaj planinarstva i orijentacije, sudjelovalo se na priredbama ostalih slavonskih društava, izmjerenjivali se posjeti s planinarama Šida, Beograda itd. Mnogo se brige posvetilo očuvanju park-šume Jankovac, koja je stalno na neupadljivoj, ali opasnoj »meti« nekih krugova što dobit od iskoristavanja šumskog bogatstva pretpostavljaju očuvanje prirode.

Društvo je za zimskih mjeseci opet priredilo brojna predavanja uz projekcije kolor-dijapočitvice i kratkih filmova, a neslužbeni društveni sastanci održavaju se tijekom cijele godine dvaput tjedno. Obnovljene su markacije Slavonskog planinarskog puta i postignut sporazum o podjeli sekcije tog puta s PD »Zanatlija«.

Sa zadovoljstvom je primljena vijest da se društvo počelo osjećavati većim brojem novih članova iz redova osječkog radništva. U novi Upravni odbor dobrim dijelom su izabrani stari članovi, ali je pomlađen i s nekoliko novih članova.

I. Slavićek

OSNOVANO PD »ŽELJEZNICA« U GOSPIĆU

Dana 16. travnja ove godine održana je osnivačka skupština novog planinarskog društva u Gospiću. Novo društvo je osnovano na inicijativu željeznica iz Gospića i nekih članova PD »Visočica« iz Gospića s ciljem da okuplja i organizira provodi planinarsku djelatnost među željezničarima ličke pruge do Vrhovina do Gračaca. U isti mah novoosnovano društvo povezati će se sa ostalim željezničarskim društvima u Hrvatskoj i Jugoslaviji nastojeći da njegovi članovi sudjeluju zajednički u akcijama sa srodnim društvima. Na osnivačkoj skupštini izabrani su organi upravljanja, donesene na pravila i dogovoren prvi izlet, a za predsjednika Upravnog odbora izabran je Petar Stanić.

Ante Rukavina

RADNA ORGANIZACIJA

»TRANSJUG RIJEKA«

MEĐUNARODNA ŠPEDICIJA

NUDI VAM

SVOJE USLUGE ZA SVE VRSTE MEĐUNARODNOG
TRANSPORTA

OBRATITE SE
NA

»TRANSJUG RIJEKA«

MEĐUNARODNA ŠPEDICIJA
OOUR ZAGREB

GAJEVA 32

POB. 1041

TELEFON: (041) 442011 (serija)

TELEPRINTER: 21136 i 216 45 YU TNG ZG

»AUTO - COOP«

NOVI SAD

»AUTO-COOP« je specijalizovano preduzeće za proizvodnju auto dijelova i mašinsko-industrisku kooperaciju, kao i za obavljanje prometa na veliko. Pored toga je direktni kooperant Tvornice »TAM« u Mariboru. Vrši joj isporuku većeg broja rezervnih delova, koji imaju važnu funkciju u vozilima TAM-a, za prvu ugradnju.

PROIZVODI:

i rezervne delove za vozila FAP-a, putničke automobile »ŠKODA«, pored toga obavlja i mnoge poslove u okviru svoga predmeta poslovanja kroz mašinsko-industrisku kooperaciju.

Sve svoje proizvode izgrađuje od najkvalitetnijih domaćih i uvoznih materijala, a proizvode koji imaju važniju funkcionalnu namenu u vozilu, obavezno atestira kod Tvornice TAM u Mariboru.

Planinari!

Posebni odjeli sport-opreme
u robnim kućama NAMA
nude Vam opremu
i prikladnu odjeću:

NAPRTNJAČE

TORBE DOMAĆE I UVOZNE

PLINSKA KUHALA I GRIJALICE

TERMOS-BOCE ZA PIĆE I HRANU

TURISTIČKE KUTIJE

KOŠULJE

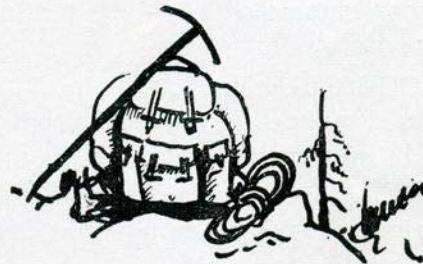
HLAČE

VJETROVKE

KAPE

ČARAPE

I JOŠ MNOGO TOGA ...

Odaberite robu u najširem assortimanu, uz
non-stop radno vrijeme, specijalne kredite i
besplatnu dostavu u kuću.

ROBNE KUĆE

nama

ZAGREB

ŠTEDNJA NIJE PRIVILEGIJA BOGATIH!

Vi ne morate imati milijune da bi Vas u JUGOBANCI primili srdačno i uslužno. Za nas je svaki naš štediša jednako važan, bez obzira na visinu njegovog štednog uloga.

Zašto i Vi ne bi iskoristili iskustva onih koji su već izvršili izbor svoje banke? Zašto da i Vi ne iskoristite sve one prednosti koje Vam pruža štednja kod JUGOBANKE?

Visoka kamata od 7,5—10% godišnje, povećat će VRIJEDNOST Vašeg novca!

JUGOBANKA Vam garantira SIGURNOST Vaših ušteda, koje su Vam dostupne u svako doba, baš kao da ih imate i u džepu, gdje međutim nisu tako sigurne od gubitka, krađe i sličnih nezgoda.

OROČAVANJEM Vaših ušteda, stječete pravo na besplatno osiguranje kao i na veoma povoljne kredite, čime postizete brže ono što u životu želite.

Štednjom kod JUGOBANKE danas, osiguravate sebi i svojoj obitelji sigurnije — sutra!

Zato: Otvorite i Vi svoju ŠTEDNU KNJIŽICU ili DEVIZNI RAČUN na adresi

JUGOBANKA — ZAGREB

Jurišićeva 22

ili

Gajeva 2

Jer: ŠTEDNJA NIJE LUKSUZ! ONA MOŽE BITI SAMO KORAK PREMA NJEMU!